

VIKING

Tidsskrift for
norrøn arkeologi

Bind XLIII

OSLO 1980

UTGITT AV
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Redaksjon:

SVERRE MARSTRANDER – ARNE SKJØLSVOLD

Viking XLIII er satt med 10/12 Times Roman

og trykt på 115 g Thai-Cote fra

A/S De forenede Papirfabrikker.

Sats og trykk er utført i S. & Jul. Sørensen Trykkerier A/S, Oslo

og boken er heftet i Lundeby & Co. bokbinderi, 1878 Hærland.

ISSN 0332-608X

Innhold

Charlotte Blindheim: Da Osebergfunnet ble gravet Et 75-års jubileum	5–19
Oddmund Farbregd: Perspektiv på Namdalens jernalder Undersøkingar på Veiem, Sem, Værem og Bertnem ..	20–80
Anne Stine Ingstad: «Frisisk klede»? En diskusjon omkring noen fine tekstiler fra yngre jernalder	81–95
Øystein Johansen: Forhistorien, religionsforskningens grense?	96–106
Petter B. Molaug: En høymiddelaldersk leirgodskanne	107–126
Lars F. Stenvik: Samer og nordmenn Sett i lys av et uvanlig gravfunn fra Saltenområdet ...	127–139
Arne Skjølsvold: Refleksjoner omkring jernaldersgravene i sydnorske fjellstrøk	140–160
Norsk Arkeologisk Selskap: Årsberetning og regnskap	161–167
Annonser	168

Charlotte Blindheim:

Da Osebergfunnet ble gravet

ET 75-ÅRS JUBILEUM

Det har ofte vært sagt at Osebergfunnet er det store eventyret i norsk arkeologi. Kanskje er det ennå riktigere å kalle det det store dramaet i vår forskning. Da funnet under professor Gabriel Gustafsons kyndige ledelse ble gravet ut sommeren 1904, var stemningen ladet med dramatik. (Fig. 1) Stemningen er mesterlig gjenskapt av professor A.W. Brøgger i hans gjennomgang av funnhistorien i den store, nå klassiske publikasjon om Osebergfunnet. (Brøgger 1917, s. 1–87.) Brøgger var selv ingen hovedaktør Osebergssommeren 1904. Han gav bare en gjesterolle et par dager. At han likevel maktet å gjenskape stemningen 14 år etter, skyldes i første rekke hovedpersonen, Gabriel Gustafsons etterlatte dag-

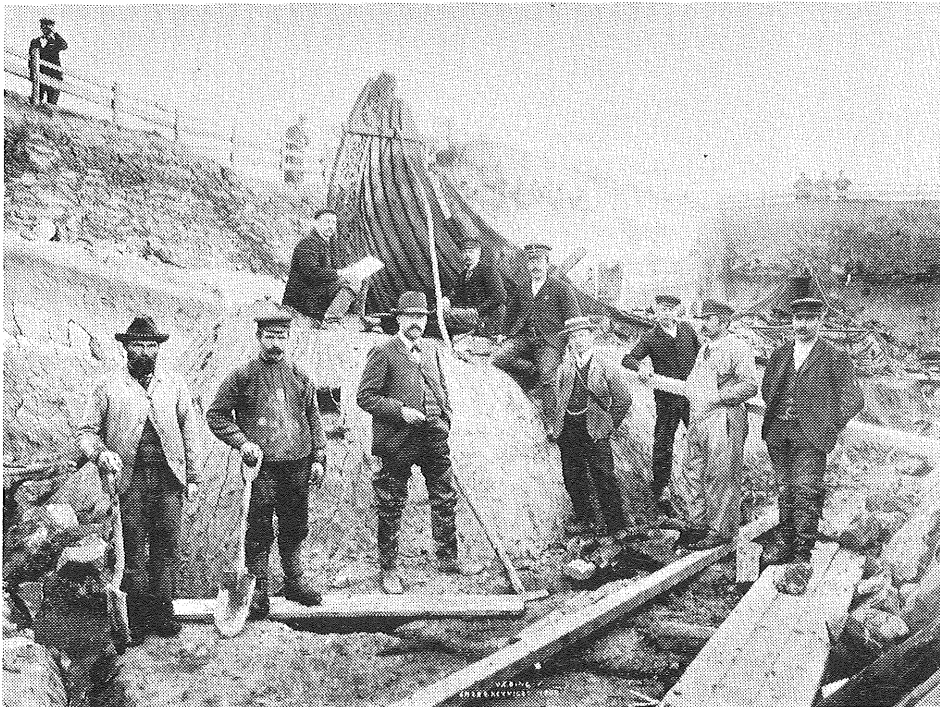

Fig. 1. Gabriel Gustafson – i midten med de karakteristiske høie støvlene – omgitt av sin stab. Haakon Shetelig var ikke tilstede da bildet ble tatt.

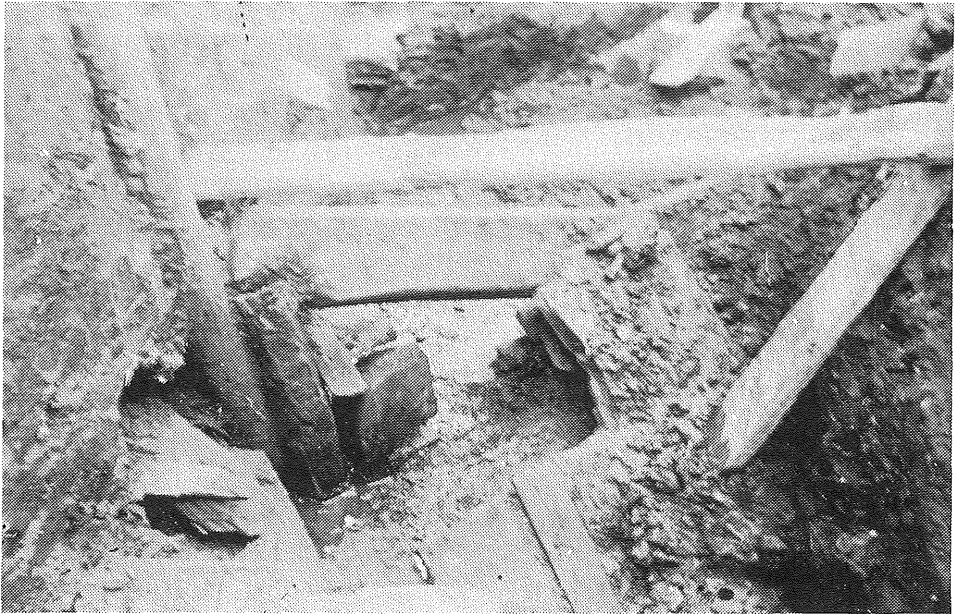

Fig. 2. Hva Gustafson så ved sitt besøk på Oseberg 11/8-1903: Masten til venstre, en del av den brukne mønsåsen for gravkamret under den hvite planken.

bøker, som tildels er meget opplysende for dramaets ulike akter. Stor hjelp har han også hatt av den serie utgravningsbilder (ialt ca. 200) som ble tatt av Gustafson selv, hans høyre hånd, senere professor Haakon Shetelig, og fotograf O. Væring. Gjennom disse bilder kan vi følge Gustafson og hans team i sporet skritt for skritt gjennom hele feltsesongen 1904. Et utvalg av disse fotografiene dannet ryggraden i en liten utstilling, som ble vist på Vikingskipshuset, i fylkesmuseet i Tønsberg og andre steder, som en markering av 75-års jubiléet for Osebergsommeren.¹

Publikum gav samstemmig uttrykk for at fotoserien ga et meget godt bakgrunnstoff for den permanente utstilling av skipene og deres inventar og ytrer ønske om at den var kommet for å bli. Vi håper å kunne realisere dette i løpet av 1980, og har også ment at Norsk Arkeologisk Selskaps medlemmer vil ha interesse av å få presentert en del stoff fra utstillingen her i Viking, med en gjennomgang av Oseberg-dramaet.

Første akt foregår i professorkontoret på Universitetets Oldsaksamling. Tidspunktet er 8/8-1903, Gustafsons 50-års dag. Inn kommer eieren av Oseberg-

¹ Billedstoffet til utstillingen var blitt til ved en fremragende innsats av Oldsaksamlingens fotografer, Ove Holst, Leif Pedersen og fremforalt Eirik Irgens Johnsen.

Ødegården i Slagen, Sem, Vestfold. Dialogen mellom de to kjenner vi ikke, men grunneieren må ha ordlagt seg overbevisende, for Gustafson reagerte øyeblikkelig. Allerede 10/8 er scenen forflyttet til Oseberg, der Gustafson bare kan konstatere at her var ekstraordinære ting i vente. Fig. 2 viser konkret hva Gustafson så ved sitt første besøk på Oseberghaugen. Omtrent midt i den sterkt ødelagte haugen var gravet et 2 m dypt hull, med øvre vidde 2x4 m. Opp av dette stakk masten. Inn mot denne lå en svær eikeplanke, som skulle vise seg å være gravkammerets mønsås med tilhørende avstiver. Dypest nede skimtes den blokk som har avstivet masten mot kjøplanken. Jvf. lengdesnittet, fig. 3, som viser hvor sterkt haugmassenes trykk hadde brakt deler av skipet ut av opprinnelig posisjon. Men dette hadde Gustafson ennå ingen muligheter for å realisere. Det som var klart fra første øyeblikk var dette: Man sto utvilsomt overfor en skipsbegravelse av type Gokstad, men en del mindre saker, som alt var tatt opp, antydte at skipets inventar var rikere og bedre bevart. Kort sagt – Gustafson har øyeblikkelig innsett at det var uråd å make en gravning av dette omfang umiddelbart. Man måtte vente til neste vår, for å få en full sesong.

Mange vil sikkert spørre hvordan Gustafson kunne styre sin nysgjerrighet et helt år, nå når han må ha ant hva det dreide seg om. Har ikke spenningen vært for stor?

Til dette er å svare at det er en arkeologs uforbikommelige plikt å styre sin nysgjerrighet, smøre seg med tålmodighet. Vi må huske på at en oppgave som denne krevde penger, tid og ikke minst teknisk forberedelse. Gustafson var helt klar over at trerestene ville trenge øyeblikkelig førstehjelp på stedet, og en senere gjennomgripende behandling. Gravningen måtte gjennomføres på en sesong, og endelig var det spørsmål om eiendomsretten til funnet hvis det viste seg å være så verdifullt som det så ut til. Vi hadde dengang ikke noen fredningslov. Nettopp her støtte man på store vanskeligheter. Det man hadde å falle tilbake på dengang var faktisk Kristian den Femtes norske lov med et par senere tilføyelser, som oppmuntret, men ikke påla folk å sende jordfundne saker inn til

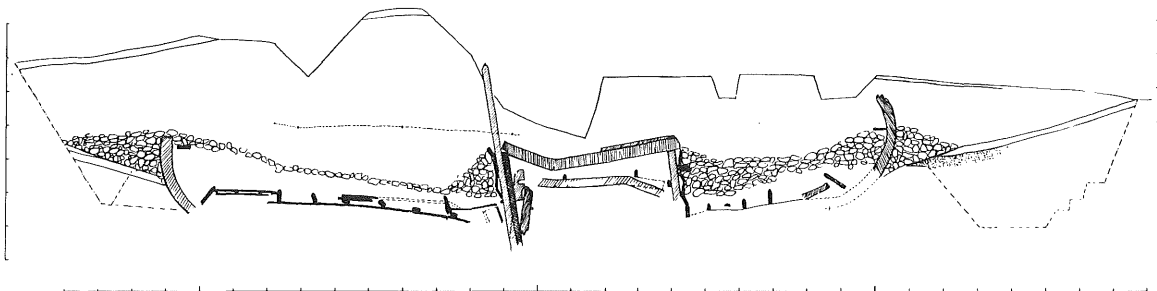

Fig. 3. Snitt gjennom Oseberghaugen med skip og gravkammer. Massenes vekt er beregnet til ca. 6000 tonn.

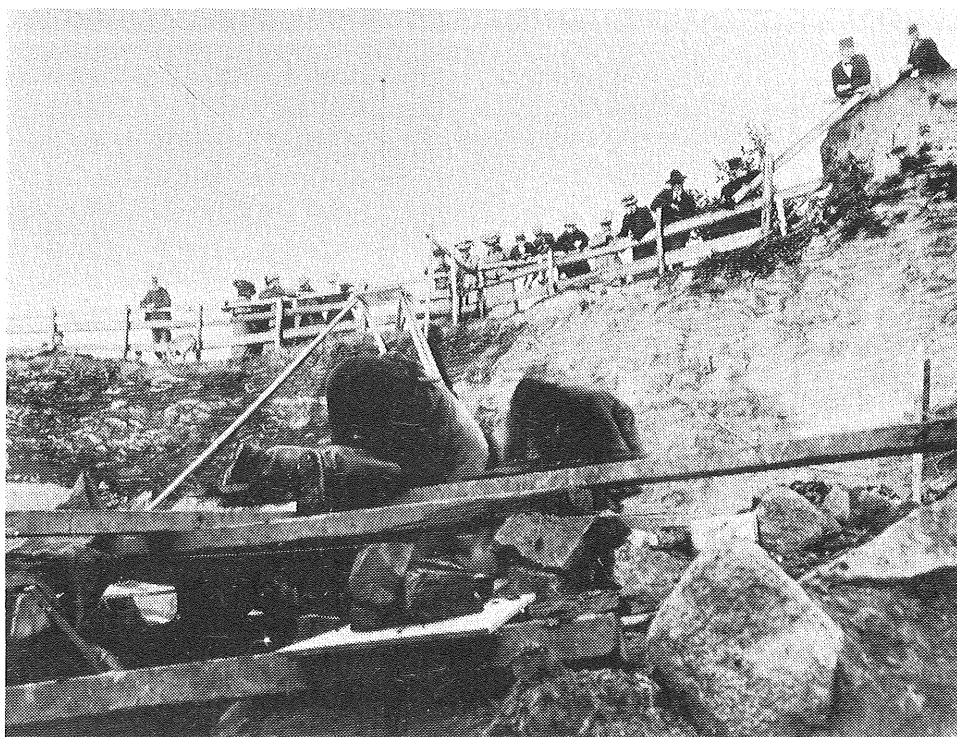

Fig. 4. En karakteristisk gravningssituasjon. – Billedet viser også oppbyggingen av haugen av strimler av torv. Merk videre den kraftige steinpakningen, som dekket hele skipet og hadde smadret de fleste av gravgavene.

museene. Verdien skulle deles likt mellom Staten, finner og grunneier. At Staten frafalt var etterhvert klart, men at forholdet mellom grunneier og finner måtte være kontraktmessig i orden før det offentlige kunne bevilge midler til en gravning som denne, vil være innlysende. Tiden gikk uten at noen kontrakt kom i stand. En privatmann, godseier F. Treschow, stilte privat garanti i utsikt, men likevel kunne kontrakten først underskrives 12/6, og det var vesentlig senere enn Gustafson regnet med. Dagen etter kom man endelig i gang, og dramaets hovedakt kan begynne. Gustafson hadde da sikret seg spesialister til alle viktige roller. De to viktigste var tildelt Haakon Shetelig og preparant Paul Johannesen ved Oldsaksamlingen. For tegning og fotografering skulle maleren Ola Geelmeyden og fotograf O. Væring stå. Ingeniør J. M. Glende ved marinens hovedverft i Horten skulle foreta oppmålingen. Ingeniør Fr. Johannessen kom til i siste akt og foresto den viktige opptakelsen av skipet. Dette ble ulike meget vanskeligere enn ved Gokstadskipet, fordi hele anlegget på Oseberg var så sterkt forskjøvet og treverket i så dårlig forfatning.

Som nevnt var kammerets posisjon klar alt fra starten i 1903. Det man ikke straks kunne forstå, var de store forskyvninger i haugen, som går så klart frem av fig. 3, tegnet langt ut på sommeren 1904, da skipet var mer eller mindre blottlagt. Men i og med at kammerets posisjon var fastslått, kunne Gustafson ut fra de erfaringer som var høstet ved Gokstadskipets gravning i 1880 beregne stevnenes posisjon. Ut fra dette ble så en gravningsplan med rutesystem lagt opp. En detalj som er verd å merke seg, og som vi stifter bekjentskap med så mange av våre bilder, er at man arbeidet under et stadig tilsig av vann. Dette ble løst ved at vannet ble ført ned i Slagenbekken like ved haugen. Osebergsommeren var uvanlig varm og tørr, i og for seg gunstig, men man trengte vann for å holde tresakene fuktige. Man anla derfor et basseng i bekken, der sakene ble

Fig. 5. Stavndekorasjonene på akterskipet blottlagt 5/7-1904.

oppbevart til de kunne fraktes inn til museet i Kristiania. Andre praktiske tiltak var at området rundt haugen ble fredet, og det ble satt opp et gjerde med plass for tilskuere, som strømmet til. Fig. 4. En av mannskapet måtte utstyres med politimyndighet.

Hver dag har sikkert vært anspennende og enerverende for den som sto med ansvaret, – enkelte scener har vært særlig ladet med dramatik. Vi stanser ved noen av dem:

4. juli kunne det virkelige utgravningsarbeid begynne. Da reduserte man styrken med 4 mann.

Tirsdag 5. juli så man akterstevnen for første gang. Det må ha vært selve høydepunktet i utgravningen (Fig. 5). Den ble hele tiden holdt fuktig med mose, presenning o.a.

21. juli fant man forstavnene. Og det er innledningen til det vanskeligste avsnitt av hele utgravningen – helt uforutsette vanskeligheter dukket opp. Det var som sagt tanken å grave lagvis etter et oppsatt rutesystem. Men i forskipet (fig. 6) ble det etterhvert klart at her hadde det vært folk på ferde før Gustafson. Det hadde vært foretatt et innbrudd fra styrbord side på begge sider av masten og inn til gravkammeret. Undersøkelsen av dette innbruddslaget sinket grav-

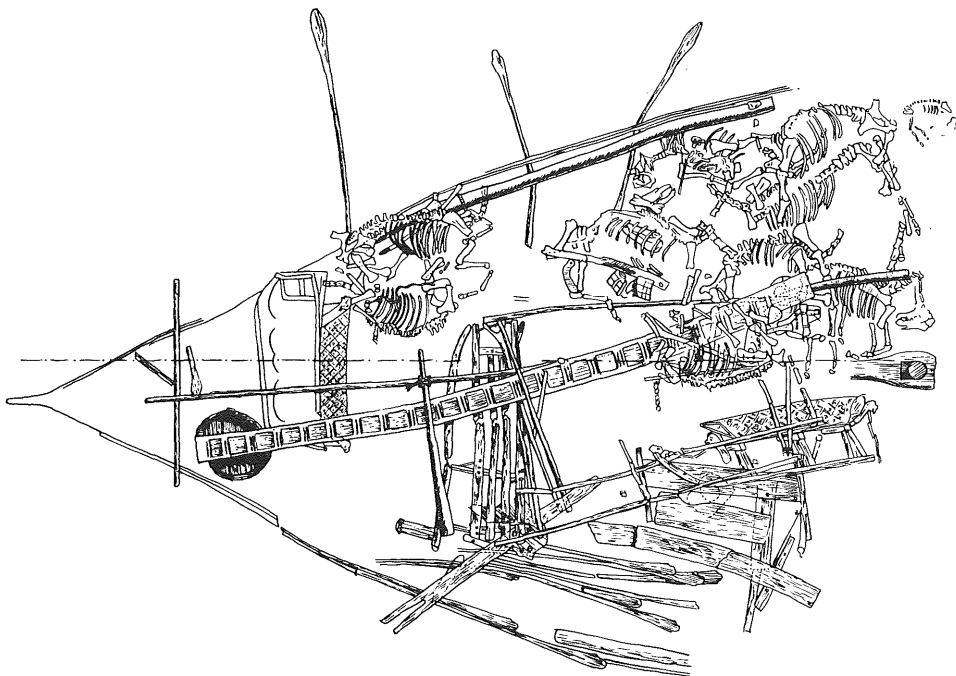

Fig. 6. Øverste funnlag i forskipet, tegnet av Haakon Shetelig. 2 av de fire sledene, den «simple» sleden, landgangsplanken, dyreskjeletter og m.a. er rensert fram.

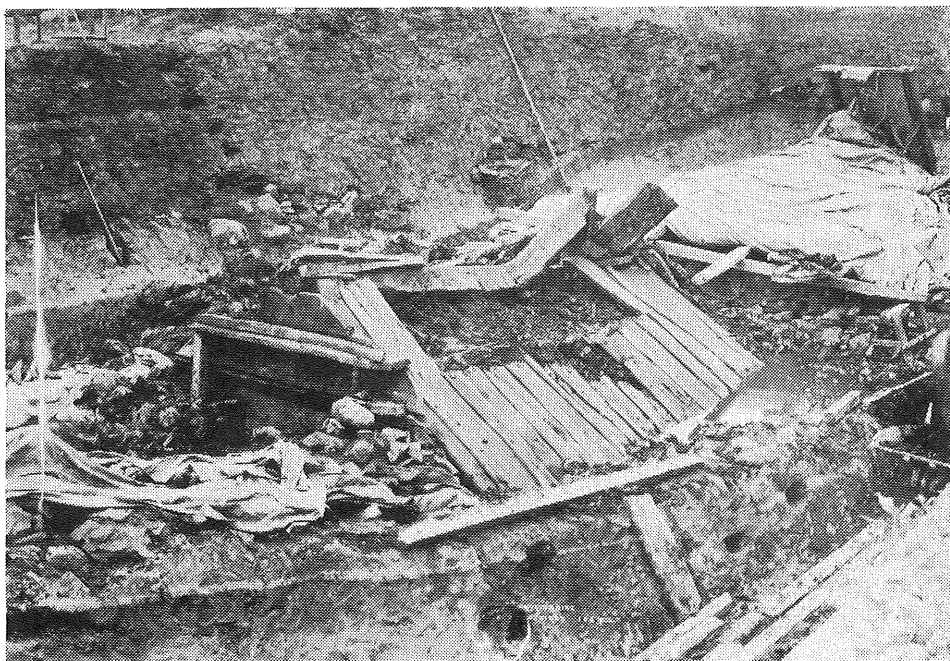

Fig. 7-8. Gravkamret rensset, gravrøvernes inngangshull griner mot oss. Mønsåsen, se fig. 2, viser seg å være stygt skadet. Fig. 8 viser at det måtte 15 mann til for å løfte den bort.

ningen betydelig. Gravrøverne hadde rumstert noe ganske forferdelig. Saker som måtte skrive seg fra gravkammeret ble funnet i gangen. Stevnen med den prektige stavncpydelsen var blitt ødelagt ved innbruddet. I gangen lå skjelettresten etter 2 individer og meget annet – alt i en ytterst dårlig forfatning. (se planen, fig. 3 der innbruddsgangen er markert med stiptet linje.)

11. august var gravkammeret blottet og man så hvor ødelagt det var (Fig. 7). Samme dags ettermiddag ble mønsåsen løftet av, – det måtte 15 mann til for å bære den. (Fig. 8) Like under mønsåsen traff man på kjøplanken. Og dermed var man klar over den sterke forskyvningen i jordmassen. Av Gustafsons notater i dagbøkene kan vi se at han var forstemt. Han hadde håpet å kunne ta opp skipet helt, slik det ble gjort med Gokstad i sin tid. I gravkammeret lå en rekke av de kosteligste saker, – bl.a. tekstilene og flertallet av dyrehodestolpene. Den prektige kisten med metallpydet lokk ble åpnet 17. august. Det må ha vært et spennende øyeblikk da lokket gled opp etter å ha vært lukket i noe slikt som 1100 år! (Fig. 9–10)

Undersøkelsen her sluttet 24. august.

Parallelt med dette gikk undersøkelsen av akterskipet, som ble det enkleste. Kjøkkensakene lå konsentrert her, – så et visst system i fordelingen av gravgods var det altså. Av oxen, «ennu lit lukt», sier Gustafson i dagboken, og «huden kunde sees». Magesekkens innhold viste at oxen må ha gått og gresset på markene omkring Oseberg like før den ble slaktet.

De aller merkeligste funnstykkene kom dog fram ved utgravningen av forskipet, der saker for ferdsel til lands og til vanns var konsentrert.

Vi må stanse et øyeblikk ved funnet av den merkelige vognen. (Fig. 11). Første gang vi hører om den er 24. august, da noterte Gustafson i dagboken: «Et menneskehode stikker ut mellom stenene i forskibets agterdel». Etterhvert så vognkassen dagens lys, ytterligere rensing viste at hele kassen var klemt flat, så sidene lå i plan med bunnen. Først 2. september så man det første hjulet, og det tok ytterligere en uke før alle fire hjul var blottet. Utgravningen avslørte også at vognen måtte være en av de første gjenstander som var brakt ombord. Oppi vognen lå en seng, hvori igjen brikkveven.

Sledene lå også her. (Fig. 12). De fikk navn etter utgraverne, Gustafson og Shetelig. Man forsto heller ikke her straks hva man hadde for seg. Det tok nesten 1 måned å få dem blottlagt. Man så fargespor som ble borte. Det var således rødmaling i bunnen av utskjæringene. Slededragene lå også her i forstaven.

En enkelt dyrehodestolpe, – den akademiske –, lå også her.

Medio september var så endelig forskipet «renset» for oldsaker og man så skipet i sin helhet. (Fig. 13). Skipsbunnen var helt ødelagt. Skipet måtte tas opp i tusenvis av smådeler og prepareres og så bygges på nytt. Her kommer ingeniør Johannessen inn i en hovedrolle. Etter hans plan ble hvert stykke nummerert og

Fig. 9–10. Kisten, som sto i gravkamret, ble åpnet den 17/8. I den lå 2 lamper på lange staker, en kam, en saks og andre personlige ting.

Fig. 11. Den første kontakt med vognen 24/8-1904. Bare det lille menneskehode fra vognbukken titter opp til venstre.

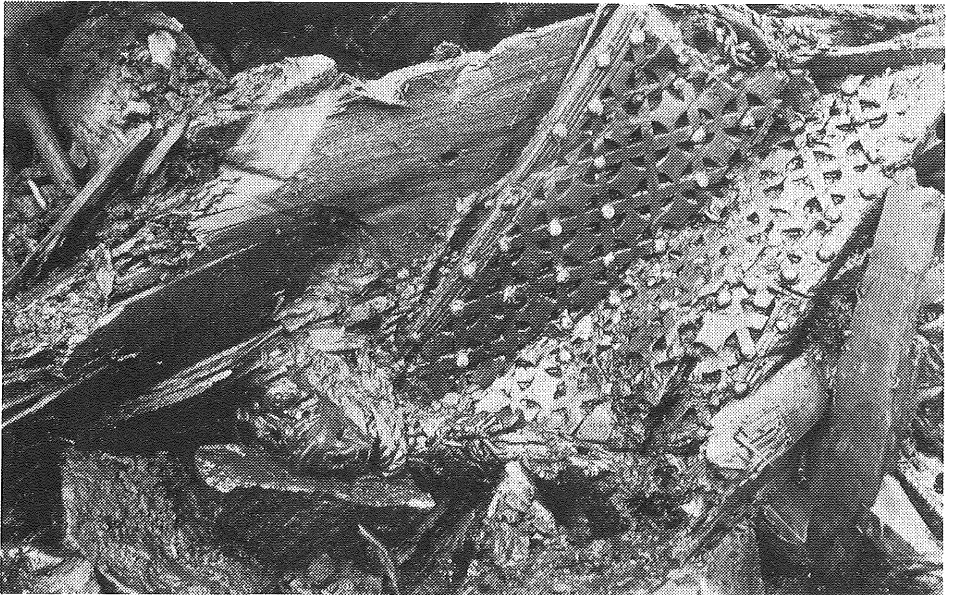

Fig. 12. En av sledene under utgravning. Vognkassen surret til understellet med tykke rep. Sleden kalles gjerne Gustafsons slede.

Fig. 13. Skipet helt rensert. Ødeleggelsene er fatale: Det må tas opp i småbiter og bygges opp igjen. Gustafson var meget nedstemt.

så impregnert med karbolineum og linolje. Det ble å arbeide omkapp med vinteren, man da den første sneen kom den 8. november var alt under tak. Her måtte det bli inntil det var brakt orden i eiendomsforholdet. 17. desember kommer Osebergskipet inn til Kristiania for lagring på Akershus. (Fig. 14).

Tirsdag 1. november var Gustafson på Oseberg for siste gang. Han kom aldri tilbake. (Fig. 15). Påkjenningen ved å sitte med det enorme ansvaret under til dels dårlige arbeidsbetingelser har vel vært for stor. Vi skal også huske på at Gustafson var svensk av fødsel og Oseberg-dramaet utspant seg mens unionsstriden raste som verst. Vi kan neppe finne noe bedre eksempel på arkeologiens muligheter for å skape kontakt over landegrenser, bygge bro over politiske motsetninger enn dette at Norges største arkeologiske klenodium ble gravet fram av en svensk forsker i de vanskelige årene før 1905. Jeg føler meg overbevist om at Gustafson har følt dette og opptrådt med takt og lojalitet, – noe som åpenbart var et kjennetegn for hans personlighet. Det er i så måte karakteristisk at dagbøkene er skrevet på perfekt norsk, – bare et sted forekommer en svesisme!

Hans ettermann på sjefsstolen på Universitetets Oldsaksamling, A.W. Brøgger, som etter Gustafsons død i 1915 fikk hele arbeidet med utgivelsen av

Fig. 14. 17/12 1904 kom så skipet inn til Kristiania for foreløpig lagring på Akershus.

Oseberg-verket, har gitt følgende karakteristik av Gustafsons forhold til Oseberggravningen: «Verket om Osebergfunnet forteller først og fremst om norsk kultur for 1100 år siden. Men dernest forteller det om en av de betydeligste oppgaver som har vært stillet en norsk vitenskapsmann i vår tid. Gabriel Gustafson fikk denne oppgaven da han sto i sine beste år, rustet til den med skarp intelligens og en dyp respekt for vitenskapelig arbeid, modnet for den både praktisk og vitenskapelig. Han løste den således at vi alle i dag takker ham for det. Med en aldri sviktende tålmodighet erobret han sikkert og langsomt skanse for skanse. Med en ubestikkelig kjærlighet til oppgaven og med de største krav til seg selv lot han seg aldri lokke til å gi noe fra seg om funnet som ikke var fullstendig gjennomarbeidet, omhyggelig og grundig gjennomtenkt. Ved dette hans trofaste, årelange arbeid er Osebergfunnet blitt en nasjonal skatt av verdi for det hele folk.»

Det er et ettermele mangan forsker kan misunne ham. Vår utstilling var derfor også en hyldest til Gabriel Gustafsons minne.

Fig. 15. Gustafson og Shetelig ved det siste middagsmåltid på Oseberg, dit Gustafson aldri vendte tilbake. Osebergsommeren må ha vært en enorm påkjenning for ham som ansvarlig leder for den vanskelige utgravningen.

Summary

Norway's most famous find from the Viking Age – the ship-burial from Oseberg-Ødegården, Slagen, Sem, Vestfold – was excavated 75 years ago under the direction of Professor Gabriel Gustafson. When contacted by the owner of the farm in August 1903, Professor Gustafson immediately realized that it would take a full summer season to undertake such a large-scale excavation. He played for time and the owner give in: the uncovering of the grave was postponed until the spring of 1904.

To commemorate this very important year in Viking Age archaeology in Norway, an itinerant exhibition was opened and will ultimately end in the Viking

Ship Museum on Bygdøy, Oslo. Some 26 of the more than 200 photographs taken throughout the summer of 1904, by Professor Gustafson himself, the late Professor Haakon Shetelig and Mr. O. Væring, were chosen. Their photographic quality varies, but the staff of our Photographic Laboratory took endless pains to enlarge them to a size of 60 x 90 cm.

The exhibition was well received by the public, and it was thought that a short introduction in Viking 1979 would be welcomed by the members of NAS. Altogether 16 of the pictures were selected for this purpose; they aim at giving a «day to day» synopsis of the excavation, emphasizing the more dramatic situations Professor Gustafson and his team had to face. Thanks to Gustafson's two – volume diaries, we are well informed about every stage of this extremely difficult excavation.

Our picture no 1. shows us Gustafson (in the middle of the picture, with his characteristic Wellingtons) surrounded by his most trusted men at a late stage of the excavation, 29.9.1904. Shetelig is not present. – Fig. 2. takes us back to the very beginning: 11.8.1903, Gustafson's first, brief encounter with the find. He has identified the mast to the left. Underneath the white plank, the ridge-piece of the burial chamber with its fracture is visible, cfr. fig. 7–8. Fig. 3: Section through the ship with the burial chamber cfr. fig. 2. The dotted line indicates the mound-breaking, which Gustafson noticed at an early stage. Fig. 4. A dramatic situation!

– The peat-cuttings of which the mound had been constructed can clearly be seen. It was thanks to this peat, the clay subsoil and the heaps of stones which covered the ship, that so much of the wooden objects had survived. Fig. 5: 5.7.1904: The stern is un-covered- a magnificent moment for Gustafson! Fig. 6: Shetelig's plan of the first layer of the gravefurniture in the bow – particularly rich in household objects, such as 3 sledges, a bed, buckets etc. Skeletons of horses, dogs and an ox were also found. Equipment for sailing and rowing was also deposited here. Figs. 7–8, 1904: The burial uncovered. Now it could be clearly seen how the grave-robbers had cut their way into the chamber. Gustafson had realized already at an early stage of the excavation that the mound had been entered before. This forced him to alter his original plan for the dig and delayed it considerably. – It took 15 men to carry away the fractured ridge-piece. Figs. 9–10: In the burial chamber many objects were found, i.a. this magnificent chest. It was opened 17.8. Inside one found two oil lamps on tall stands, a pair of scissors and other more personal things. – Fig. 11: We move back to the bow. 24.8. Gustafson has this note in his diary: «A human head can be seen amongst the stones». Slowly the splendid cart, to which the human head belonged, was uncovered. In the cart one of the beds had been deposited. Inside the bed, a loom for tapestry-weaving was found. Fig. 12: One of the sleighs uncovered. The damage done by the stone packing should be noted, as well as

the ropes by which the body was lashed to the undercarriage. The animal head rests on one of the stones! – Fig. 13: By the middle of September the ship was completely cleared of its «cargo», and the damage done to the ship itself by the weight of the mound – estimated at some 6000 tons – was fully apparent. In front of the stem decoration, a huge block of stone, which by means of a rope secured the ship to the mound. Fig 14: The ship had to be taken apart and transported to Christiania on a lighter. It arrived safely at Akershus Castle 17.2. 1904. Gustafson had to face the challenge of preserving, reconstructing and exhibiting this magnificent find, which he knew would be *the* find of the century, attracting both lay and scholar. Fig. 15: Gustafson and Shetelig at their last dinner at Oseberg. It is significant that Gustafson never returned to the farm after his last visit there 1.11.1904. The responsibility of this task must have been enormous, and he did not live long enough to see the housing and publication problems solved. Gabriel Gustafson died as early as in 1915. But our exhibition is indeed an *homage* to his memory. –

Litteratur:

Brøgger, A. W: Osebergfundets historie. Osebergfundet. Utgitt av den norske stat. I Kra. 1917.

Gabriel Gustafsons håndskrevne dagbøker i Topografisk Arkiv i Universitetets Oldsaksamling.

Perspektiv på Namdalens jernalder

UNDERSØKINGAR PÅ VEIEM, SEM, VÆREM OG BERTNEM

1. Innleiing. Forskningsoversyn og problemstillingar.

Namdalen har ein spesiell plass i norsk arkeologi, særleg bygdene Overhalla og Grong. Grunnane til dette er fleire. Geografisk har distriktet ei interessant stilling, som skjeringsområde mellom Sør- og Nord-Norge, mellom ulike slags landskap og busetningsgrunnlag. I sør ligg dei vide bygdene omkring Trondheimsfjorden, nordover strekker den lange, smale Helgelandskysten seg. Ytter-Namdalen er eit vidt forgreina kystland. Innanfor Namsos ligg dei vide jordbruksbygdene Overhalla og Grong med store leir- og sandavsetningar langs den breie, stiltflytande Namsen. Namsvassdraget fører vidare austover til øvre fjellbygder og store midtskandinaviske innlandsområde.

Det sentrale geografiske elementet er Namsen som både har utforma landskapet i ein viss grad, og som dannar ei tversgåande, åpen ferdselsåre inn frå kystleia. Namsen knyter fjordane og dei tusenvis av øyane omkring Folda saman med breibygdene og dei store fjell- og innlandsområda, og gjer varierte ressursar tilgjengeleg for utnytting og utveksling.

Dei arkeologiske ytringane som hører saman med dette naturgrunnlaget har tiltrekt seg både interesse og forskningsaktivitet. Dei mest omfattande feltundersøkingane vart gjennomført ved hundreårsskiftet av Theodor Petersen: I åra 1902–1906 føretok han systematiske utgravingar av ca. 90 gravhaugar på gardane Risvik, Skjørland, Fuglem, Stor-Skogmo og Roem, – alle langs Bjøra som er sideelv til Namsen. (Petersen 1903, 1904, 1905, 1906, 1907). (Jfr. fig. 1.)

Både frå Petersens gravingar og elles ligg det føre rike funn frå yngre jernalder. Overhalla og Grong utmerker seg med ein spesielt høg konsentrasjon av båtgravfunn, ca. 30 sikre. (Jfr. s. 67.) Merovingartidsfunna, og den tilknytning mellom Namdalen og Sverige som dei synest å vitne om, er ofte blitt framheva. (Gjessing 1929 s. 9–13, Petersen 1930 s. 47, Marstrander 1954 s. 110–116, Sandnes 1965 s. 155–164). I samanlikning har eldre jernalders funn, i form av talrike enkle branngraver med restar av beinsaker, vist eit gjennomgåande upretensiøst preg. (Sandnes 1965 s. 88–90).

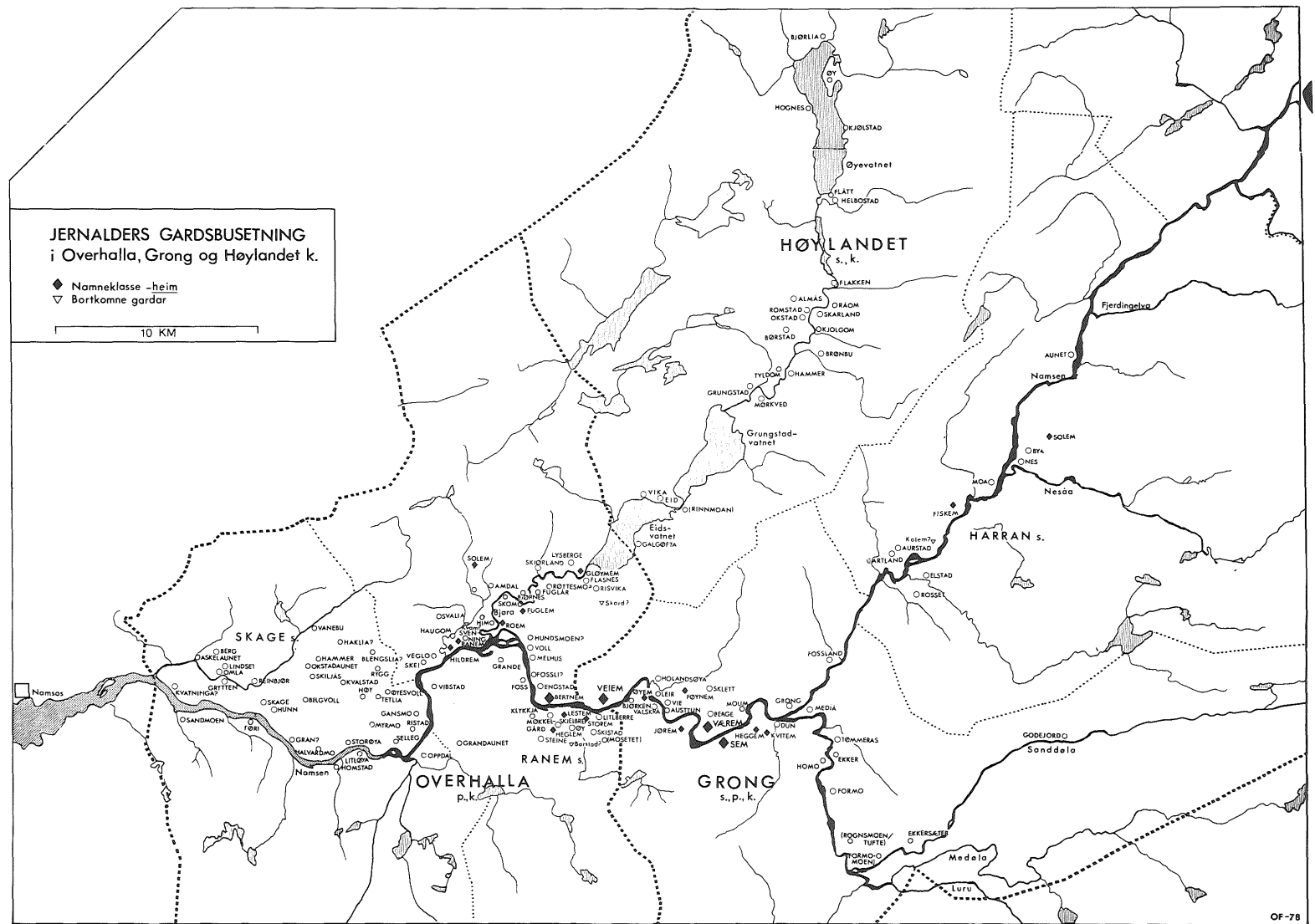

Fig. 1. Jernalders gardsbusetning i Overhalla, Grong og Høylandet. Dei avmerka namnegardane er rimelegvis å rekne som eit minimumsoverslag.

Liksom gravfunnmaterialet er også eksisterande fornminne talrike. Karakteristisk er gardsgravfelt med haugar på rekke og rad på terrassekantar eller ved gamle vegleier. Systematisk registrering for Økonomisk kartverk først på 1970-talet viste ca. 600 fornminne i Overhalla, ca. 350 i Grong. Det arkeologiske materialet er behandla av Petersen i ein serie mindre artiklar. Jørn Sandnes har seinare gitt ei grundig framstilling av den førkristne busetningshistoria i heile Namdalen basert på systematisk bruk av arkeologiske funn og gardsnamn. (Sandnes 1965). For tida arbeider student Kristian Pettersen med ei avhandling der gravfunnmaterialet blir behandla under økonomisk synsvinkel.

Namdalen oppviser ein del ødegardar. På ein av desse, Mosetet under Skistad i Overhalla, grov Kristen R. Møllenus i åra omkring 1970 ut ei velbevart og funnrik hustuft frå vikingtid/mellomalder, og ein del tilliggande gravhaugar. (Vorren 1970, Møllenus 1975.) – Eit anna ødegardsanlegg med åkerreiner, tufter og gravhaugar på Rinnmoan under Eid på Høylandet vart kartlagt og prøvgravd i 1977 av Axel Christophersen. (Jfr. fig. 1.)

Eit særtrekk ved namnefloraen i Namdalen er dei talrike *heim*-namna. «Øver-Namdalen (Overhalla, Grong, Harran) er et av de områdene i hele landet der *heim*gardene ligger tettest . . . Ingen steder i fylket utgjør disse gardene en så stor prosentdel av alle matrikelgardene som i Grong (13%) og Overhalla (12%) . . . Hvor gammel er nå den busettinga som speiler seg i den tette rekka med *heim*-garder i Øver-Namdalen? Vi har alt nevnt at slike navn stort sett hører heime i eldre jernalder, før ca. 600 . . . *Arkeologiske* holdepunkter (for nøyaktig datering) har vi heller ikke. Det er ikke gjort gravfunn fra eldre jernalder på noen av *heim*gardene som er nevnt her. Derimot skal vi snart se at *Bertnem* seinest omkring 6–700 må ha vært et mektig høvdingsete. Som gard skulle en da tru at den går mange generasjoner lenger tilbake. En gjorde ikke en nyrydning til høvdingsete . . . Slutningen må da bli at *heim*-gardene langs Namosen er blitt ryddet og bygd seinest mot utgangen av romersk jernalder (ca. 300–400 e.Kr.). Stort *tidligere* vil vi helst ikke tenke oss at ryddinga fant sted.» (Sandnes 1965 s. 94–98, jfr. Petersen 1947 s. 22).

På bakgrunn av tidlegare forskning og problemstillingar var det ein høgst interessant serie funn som vart gjort i løpet av åra 1976–78, på fire av *heim*-gardane. (Jfr. fig. 1). Resultata er dess meir påfallande ved at tre av undersøkingane var tilfeldige naudtiltak, og at dei likevel i sjeldan grad kastar gjensidig lys over kvarandre.

Det nye materialet gir perspektiv i fleire retningar: På eldre jernalders busetning generelt, på kronologien for *heim*-gardane, på Namdalens kulturelle tilknytning og bakgrunnen for den rike merovingartida i distriktet, på geografiske/topografiske føresetnader for økonomi og busetning, og på handverk og reiskapskultur som elles er lite kjent.

2. *Veiem i Grong: Ei rikholdig kistegrav frå folkevandringstid, og åkerspor og gropanlegg frå førromersk jernalder.*

2.1. *Gravhaugen og grava.*

2.1.1. Avdekking av steinkista.

Da vi begynte utgraving på Veiem sommaren 1976, var det ingen som kunne føresjå eller vente funn ut over det vanlege. Ein gravhaug ute i ein åker vart stadig meir utjamna ved overpløying, og måtte undersøkast før plogen nådde ned i botnlaga. Det tidlegare fornminnet var redusert til ein ca. 18 m vid og 0,7 m høg kul på den flate elveterrassen ved Namsen. (Fig. 2.) Dei første dagane av undersøkinga meinte vi å sjå teikn til at haugen kunne vera funntom. Denne situasjonen vart etter kvart totalt endra. (Fig. 3,20).

Gravanlegget i haugen låg ikkje ved midten, men perifert mot vest. Det var ei rektangulær steinkiste 4,2 m lang og 0,8 m brei (utvendig målt), orientert aust-vest. Veggane var laga av store kantstilte heller, to etter kvarandre i kvar langside, med mindre heller som dekte over skjøtane. Kista var delvis grave ned, så botnen låg ca. 45 cm under det gamle bakkenivået. Den lyse undergrunnsjorda som derved var spadd opp, låg i eit skikt rundt kista og visest igjen i profilane mot vest og sør. (Fig. 4). Av profilane ser ein vidare at haugen opphavelig har hatt ein diameter ca. 12 m A-V, ca. 11 m N-S, og at nokså homogen tett matjord utgjer haugfylla. (Fig. 20b). Dette siste har truleg hatt betydning for den gode bevaringa av gravgodset, saman med tildekkinga av kista.

Over vestre halvdel av kista låg ei einaste stor dekkhelle, 2,5 x 1,0 m. (Det trongst 10 mann til å bera da vi tok av denne hella). På austdelen låg derimot

Fig. 2. *Veiem. Haug R 9 før utgraving, mot S.*

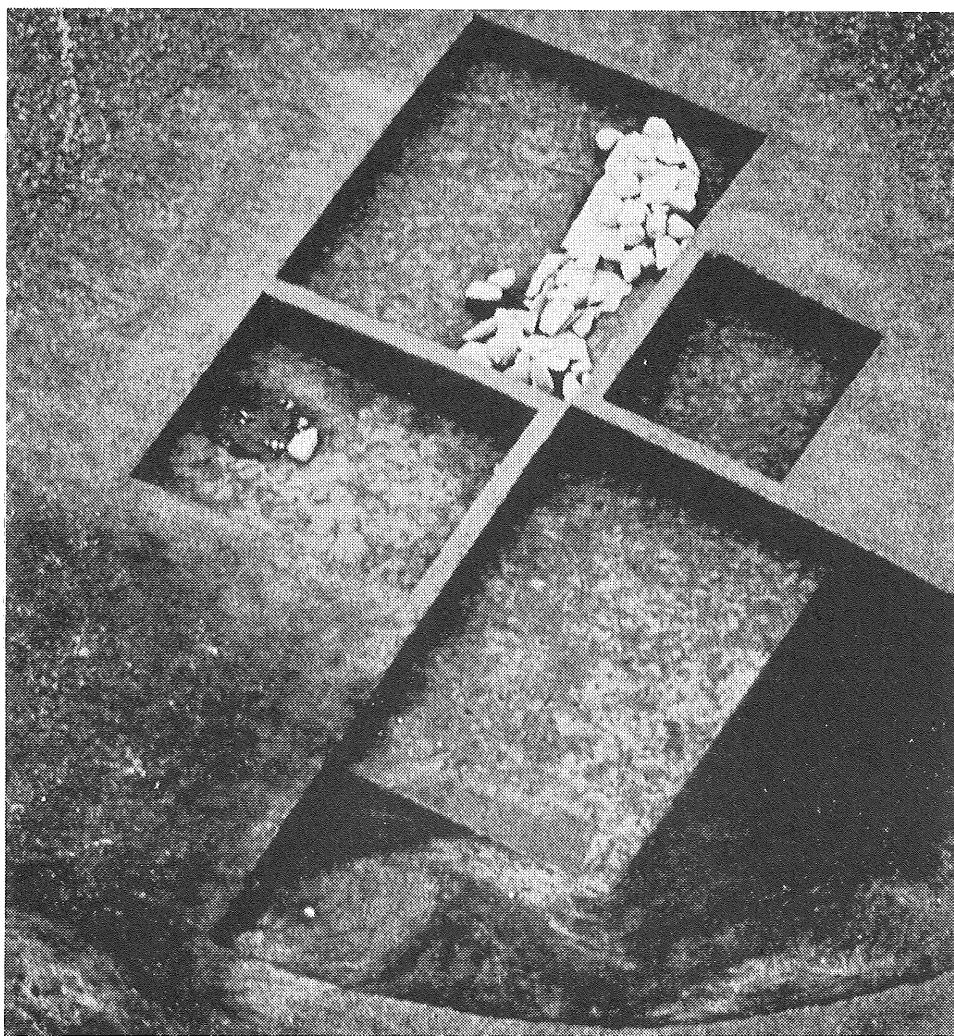

Fig. 3. Veiem. Gravkiste og haugbotn delvis avdekt. Luftfoto ved O. Farbregd.

fleire mindre dekkheller. Oppå dekkhellene igjen låg ein del kuppelstein, men noe ulikt plassert frå den eine enden til den andre. Over vestdelen av kista låg kuppelsteinen stort sett oppå den store dekkhella. I aust derimot låg det meste av kuppelsteinen omkring kista og dei mindre dekkhellene her. (Fig. 4, 5, 7).

Dette tilhøvet ga ein viss mistanke om at grava kunne vera plyndra. Så var likevel ikkje tilfelle, innhaldet i kista var uvanleg intakt. Men funna viste ei markert gruppering mellom aust- og vestdelen, noe som reiser spørsmålet om kista har blitt åpna igjen og noe av innhaldet sett ned sekundært. Jfr. s. 41 (Fig. 6–8).

2.1.2. Bevaringstilhøve.

Da dekkhellene var fjerna, viste kista seg å vera fylt av mjuk, laus matjord. Både i denne jordfylla, og i haugen omkring kista, kunne ein sjå dyregangar, – tolleg sikkert etter vånd. Og det er truleg vånden som har arbeidd og fylt inn jordmasse i kista. Dei fleste organiske gjenstandane hadde vore meir eller mindre utsett for gnaging, småting var flytta, og dei påvislege dyregangane var ofte fora med oppsmuldra tre og never. Det seier også nokså mye om våndens intense aktivitet at det i kista, som ikkje har vore åpna sia oldtida, fanst eit brott av vindaugsglas og eitt av glassert keramikk frå nyare tid. (Jfr. fig. 8). Tilhøva på Veiem understrekar sterkt at aktiviteter frå dyr avgjort må reknast med når ein vurderer omroting og innblanding i funnkompleks. Samstundes er det mogleg at innfyllinga av jord i kista har hatt ein positiv, konserverande effekt. Det er til dømes vanskeleg å tenke seg at den store «oppsatsen» av morkent tre (jfr. nedanfor, fig. 9 og 13) kunne ha unngått å dette saman utan jordfyll omkring.

Den hjulforma skåla eller overplata på denne oppsatsen var den første av større gjenstandar som vart framgrave. Til å ligge i ei jernalders grav var skåla uvanleg godt bevart. (Fig. 9). Ein må straks tilføye at konsistensen var som mjuk ost, og at treet ville miste forma og smuldre opp innan kort tid når det kom opp i luft. Preparant Anne Sommer-Larsen vart derfor tilkalla for å ta seg av konserveringsmessig «førstehjelp» under utgravinga. Mengda av tresaker og deira

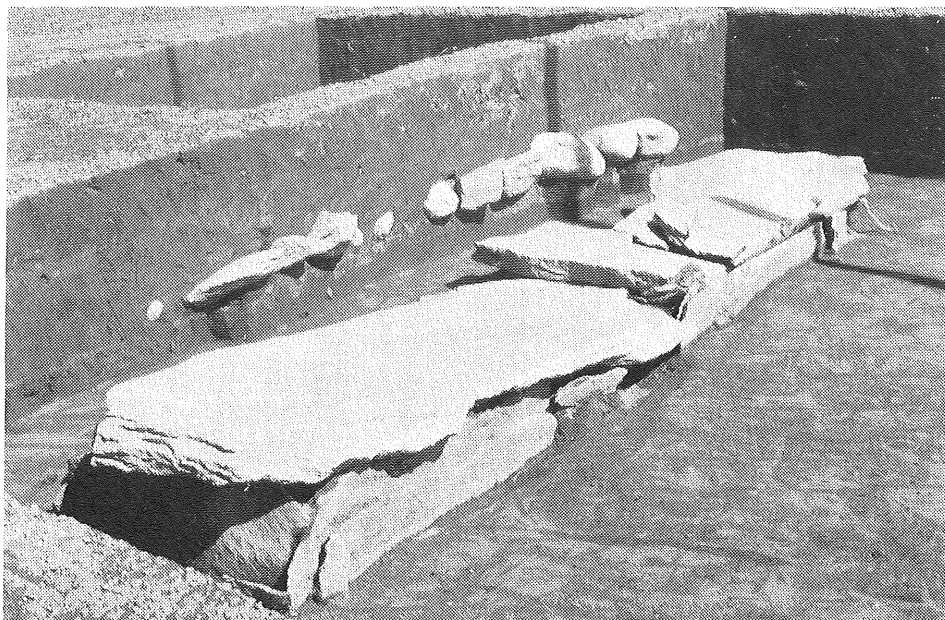

Fig. 4. Veiem. Gravkiste med dekkheller frilagt. Mot NA.

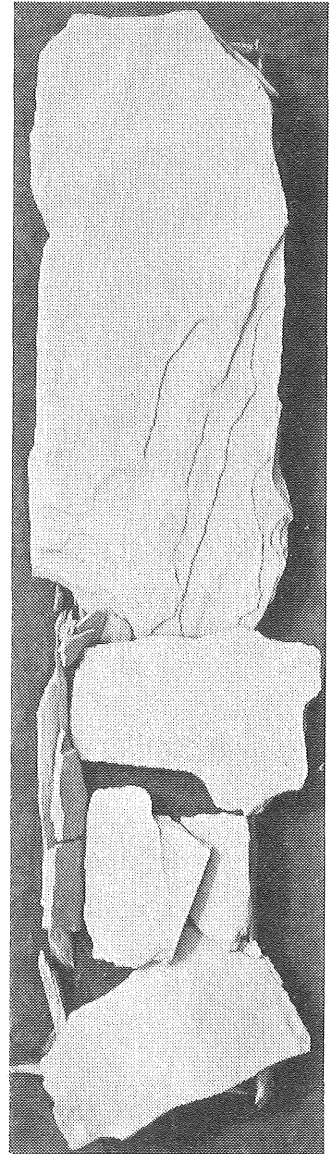
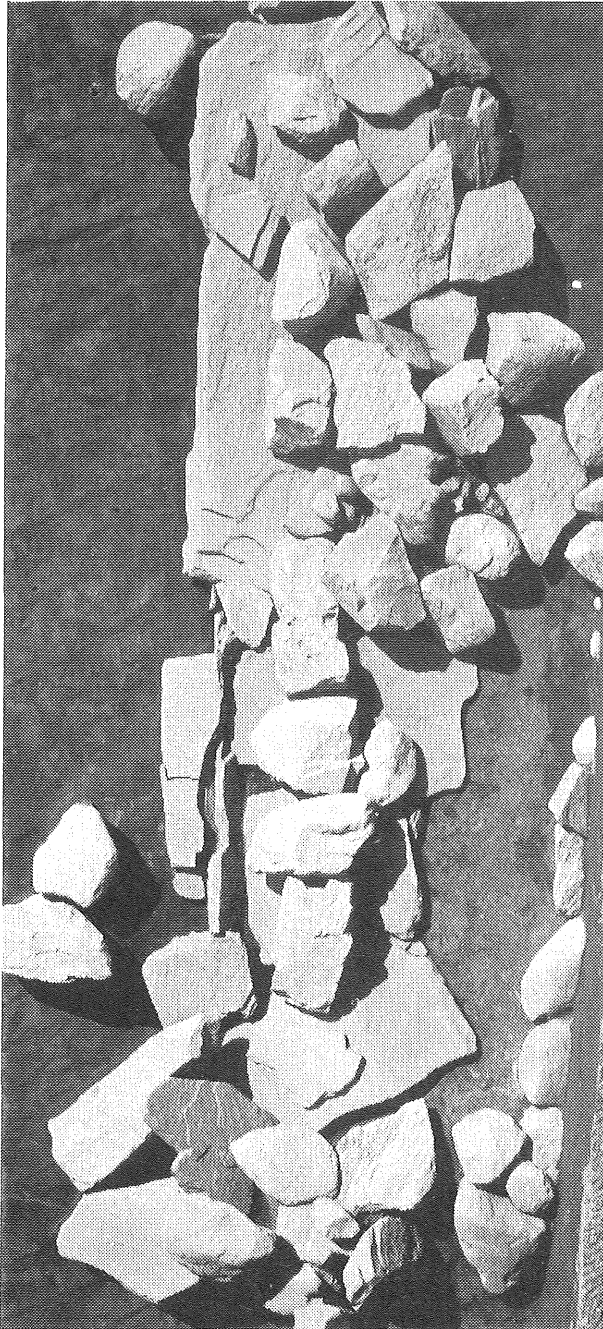

Fig. 5. Veiem. Steindekket over kista i to fasar. Tårnfoto.

Fig. 6 a-c. Veiem. Gravods i kista, i tre avdekkingsfasar. Tårnfoto.

tilstand skulle vise at dette var av største betydning. For å styrke overflata og bevare forma, vart dei fleste tresaker dusja eller pensla med PVA. Somme måtte også gipsast inn før opptaking og transport. Ein del gjenstandar fekk ikkje anna behandling enn fuktig pakking. Jfr. R. Sæterhaug 1978.

2.1.3. Gravutstyret.

Bortsett frå noen større gjenstandar som stakk opp, og ting som tydeleg var transportert av vånd til høgre nivå, låg funna konsentrert i eit inntil 5 cm tjukt skikt i botnen av kista.

I vestre del var ein person gravlagt ubrent med hodet mot vest. Av hodeskallen fanst enno noen parti att som fast, men deformert bein. Resten av skjelettet var nesten heilt oppløst. Berre i visse parti var beinmassen enno til stades, som gul/kvit graut, kaker eller pulver. Eit lårbein var imidlertid bra bevart, og gir eit haldepunkt for korleis den døde låg. (Fig. 6–7).

Ei jordprøve frå botnen midt i vestre halvdel av grava viser eit fosfatinnhald 205 mg P/100 g jord, medan verdien under austre halvdel var berre 38. (Mauritzen 1976) Desse resultatata stadfester dei synlege spora: at skjelettgravlegging er skjedd i berre den eine halvdelen.

Gravgodset nedlagt ved den døde er dominert av eit våpensett som vel er det mest komplette som hittil er framgrave her til lands. (Fig. 6–8, 16). Frå hodet og ned til lårpartiet låg eit 93 cm langt jernsverd. Det var opprusta i ei rekke fragment, men hadde på undersida bevart deler av treslira. Ved sverddoden låg ein kniv, i to deler. I eit hjørne av kista ved hodeenden sto ei øks med egga ned. Langs sidehella låg økseskaftet, bevart i 36 cm lengd bak skaftholet. Ved føtene hadde eit skjold vore plassert. Av dette fanst jernbulen igjen, og under denne restar av skjoldbrettet av tre, og handtaket av tre og jern.

Langs (sør-) sida av den døde låg to lange spyd, med spissane heilt over i austre halvdel av kista. Spydparet var ein velkjent kombinasjon: eitt spyd med mothaker, og eitt utan. Det eine spydskaftet låg oppå det andre, båe berre stykkevis bevarte. Heilt inntil spydskafta låg ein annan skaftforma gjenstand, som viste seg å vera ein langboge med strekdekor, også denne svært ufullstendig. Langs bogen igjen låg restar av ei pil, med beinspiss og treskaft (dårleg) bevart. (Fig. 14, 15, 17).

Ved hodeskallen låg ei lita gruppe reiskapar: Beltestein av raud kvartsitt og to sylliknande jerngjenstandar. I alle fall den eine er vel «ripjern» til å slå eld av beltesteinen med. I restar av eit trefutteral fanst ei jernsaks, og ein krum kniv med egga på den utboga kanten. (Fig. 16).

I området for kroppen til den døde fanst parti med eit skikt av mørkt organisk stoff. (Fig. 6–7). Noe av dette kan vera oppløst tekstil, men visse stader såg ein restar av dyrehår. Mest truleg er det kanskje at den døde har lege i eller på dyreskinn. (Bjørneklør vart imidlertid ikkje funne i denne delen av kista.) Dei best bevarte tekstilrestane låg under sverdet. Fleire kvalitetar kan påvisast, utan at nærare analysar enno er gjort. (Fig. 18).

Til ei klesdrakt høyrer tydelegvis ei gruppe hektespenner med påsittande tekstilrestar. Sjølve hekteinnetninga (av jern) er bortrusta så nær som i eitt

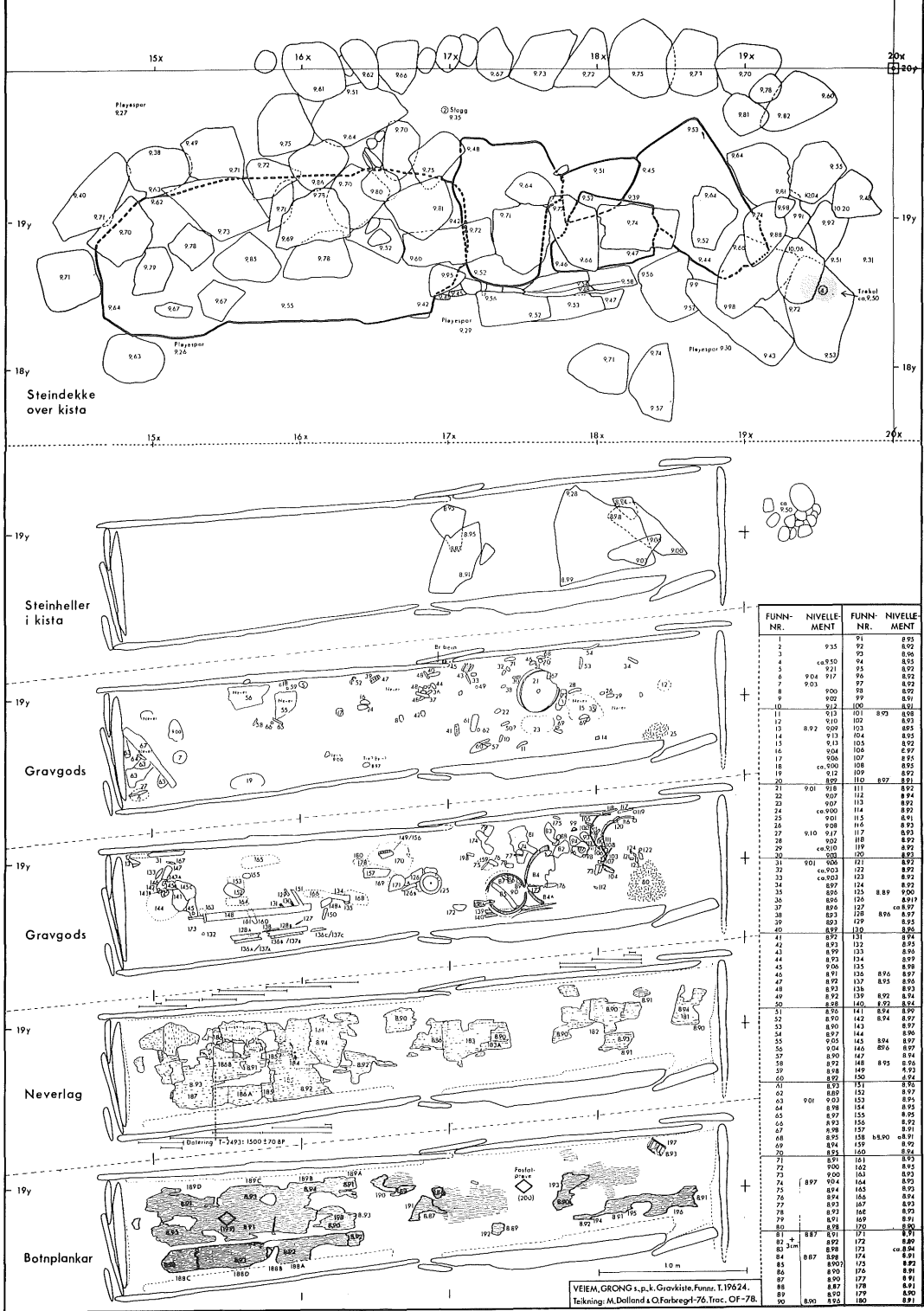

Fig. 7. Veiem. Planteikningar av kiste og innhald.

tilfelle. Betre bevart er rekkene av forgylte knappar som sit på spennene. Etter preparering viser knappane seg å utgjere to seriar – ein med *mindre*, forgylte sølvknappar, og ein serie med litt *større*, forgylte bronseknappar. Kvar serie omfattar fire spennehalvdelar. Kvar halvdel har etter alt å dømme hatt fem knappar på rekke, men to av dei 40 knappane er ikkje funne. – Det har med andre ord vore 2 hektespenne med større bronseknappar og 2 spenner med mindre sølvknappar. Alle knappane har vore forgylte og hatt same form og enkle sirkeldekor på midten. (Fig. 19).

Korleis spennene har vore plassert på kleda, er vanskeleg å dømme om ut frå funnomstenda, (jfr. fig. 8). At samanhørende spennehalvdelar som regel ikkje vart funne saman, tyder på at vanden har spreidd dei til ein viss grad. Det er likevel påfallande at knappane nesten konsekvent er funne utanfor den døde kropp. Ei sannsynleg forklaring blir derfor at knappane har tilhørt eit klesplagg som den døde ikkje har hatt på, men fått nedlagt som gravgods ein stad ved skjoldet.

Utanom dei forgylte knappane er dei einaste bronsegenstandane belteutstyr av nokså enkelt slag: Eit par beslag med ringar på, og ein pinsett. Båe deler har parallellar i Sem-funnet, (jfr. s. 55, fig. 24). Ein ufullstendig dobbeltring av bronse er vanskeleg å funksjonsbestemme, men ein tilsvarende gjenstand er kjent frå Sætrangfunnet (Slomann 1959, pl. VI, 1).

I austre halvdel må kista ha vore nesten oppfylt av ulike slag trekar. Dei omfattande restane av desse trekara gjer dette gravfunnet både spesielt og viktig, ved at ein får høve til å studere ei gjenstandsgruppe som i dei fleste gravfunn er forsvunne nesten utan spor.

To trebollar sto enno på sin plass, (jfr. fig. 7, 10). Den eine har tydelegvis vore 45–50 cm vid og minst 10 cm høg, den andre ca. 30 cm vid og truleg minst 10 cm høg. I alle fall den mindre av dei er dreid, og dei har båe horisontale dekorliner.

Av ein tredje dreid bolle fanst berre spreidde brottstykke att. Denne har vore langt tynnare og meir fingjort enn dei førnemnte, og har svært presise dekorliner, (fig. 11). Ut frå fragmenta synest bollen å ha vore ca. 18 cm vid og minst 7 cm høg. Det er freistande å undrast på om den fine bollen har innehalde restar av noe spesielt «smakfullt» ettersom vanden har gnaga den så ettertrykkeleg i småbitar.

Den merkelegaste og mest velbevarte tregjenstanden er vanskeleg å gi ei nøytral nemning på. «Oppsats» eller «kakefat» er dei orda som først fell ein inn, og som kanskje peikar på noenlunde riktig funksjon. Da overdelen først kom til syne under utgravinga (fig. 9) omtala vi den som «hjul», men det er ei stor flat skål på ein stett som har rund fotplate. Mellomstykket (stetten) er innfelt i skål og fotplate med ein tapp gjennom kvar på midten. (Fig. 13). Undersida av skåla og oversida av fotplata har dreid dekor i form av konsentriske sirkclar. (Jfr. fig.

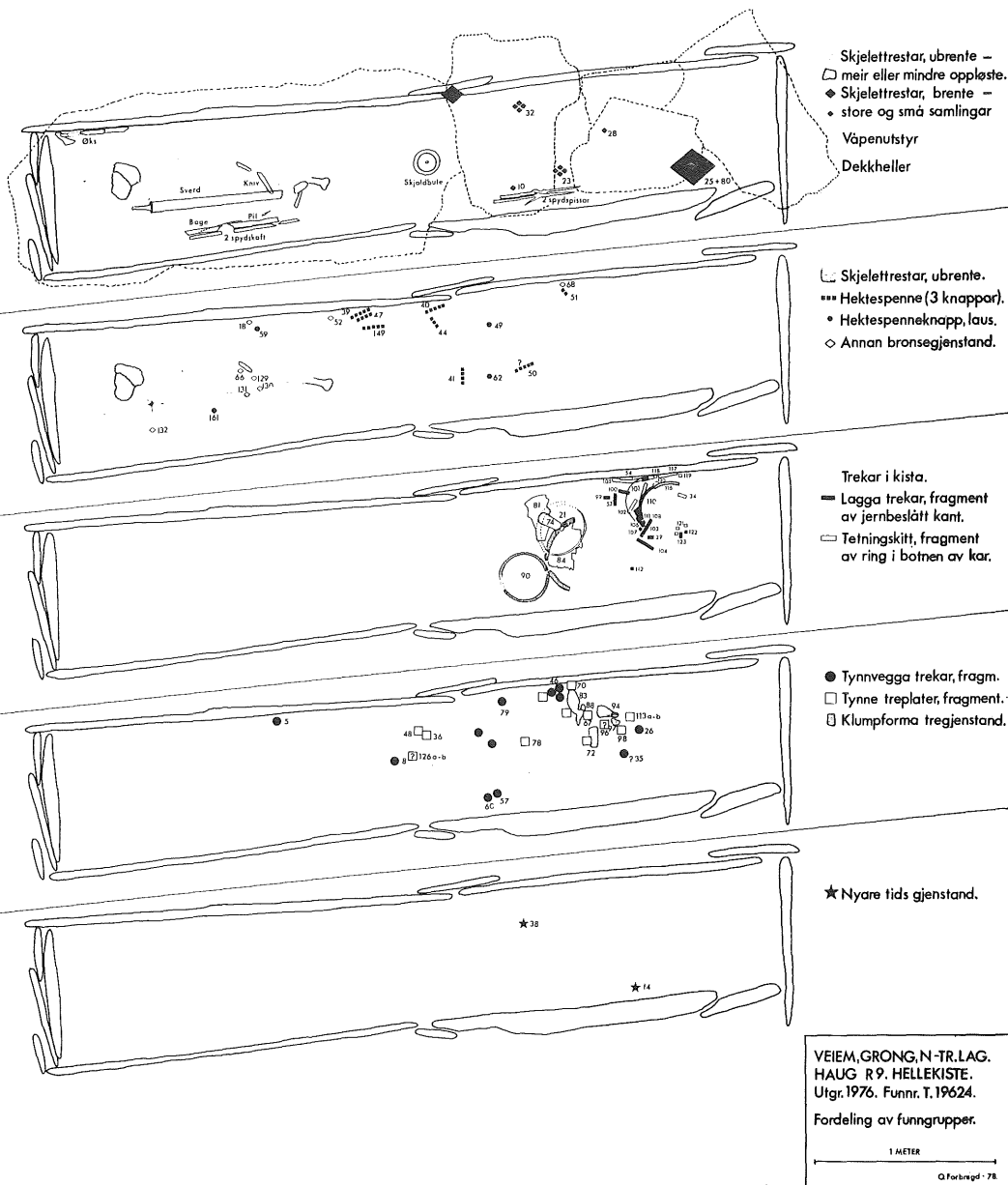

Fig. 8. Veiem. Gruppering av funn i kista.

10). Det timeglassforma mellomstykket har på midten ein omgåande utskoren vulst.

Ein klumpforma tregjenstand som det fanst fleire delar av, er både rar og uforklart. Kan det vera ein matlagingsreiskap til å stappe eller knuse med?

Av ei flat skål finst berre eit lite fragment att, for lite til å fastslå forma nøyare. Det er eit stort spørsmål om ikkje noen trekar kan vera heilt bortkomne.

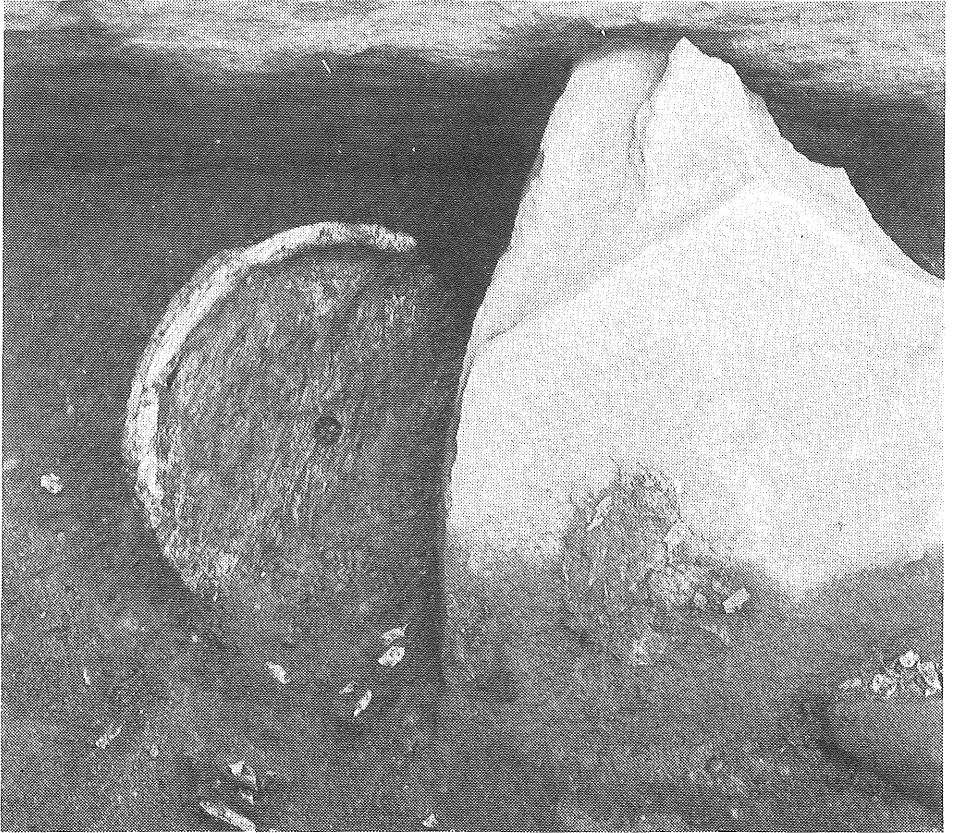

Fig 9. Veiem. Ca. 30 cm vid overplate til «oppsats» delvis avdekt. Merk den spreidde førekomsten av brente bein i jordmassen.

Av eit lagga kar er svært lite av treverket bevar. Berre hank, hankefeste og kantbeslag av jern ligg føre i ei komplett samling av fragment som fanst i ein konsentrasjon. Kantbeslaget har U-forma tverrsnitt og utgjer ein munningsomkrets med diam. 29 cm for karet. Dei små trerestane tyder på at karet har vore (tilnærma) sylindrisk spanforma. Trebitane er for små til at ein kan slutte noe av interesse om høgda. Fig. 12, jfr. fig. 8.

Saman med kantbeslaget låg også alle bitane av ein ring tetningskitt konsentrert. Bitane har tresidig tverrsnitt og utgjer eit band med tetningsmiddel som har vore lagt langs innerkanten av botnen i ein behaldar. Funnområdet kunne få ein til å gjette at kittet tilhørte det lagga karet som hadde stått nettopp her. Men kittbitane utgjer ein ring med omkrets 124 cm, og passar såleis ikkje til karet med munningsomkrets ca. 90 cm som må ha hatt noenlunde tilsvarande botn.

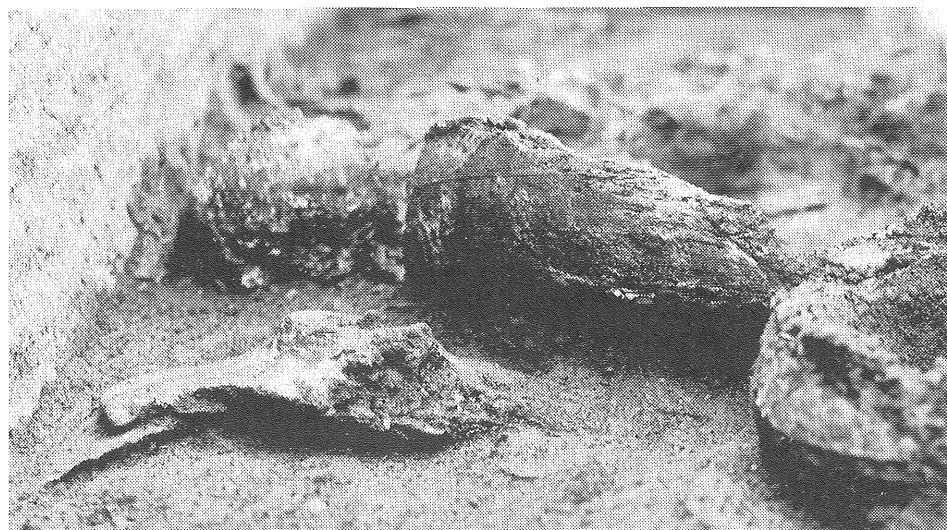

Fig. 10. Veiem. Samling av tresaker i kista. I framgrunnen t.v. fot til oppsats. Bak t.v. del av klumpforma gjenstand. I midten og t.h. to store ballar med horisontal vulst- og stripedekor. Foto mot A.

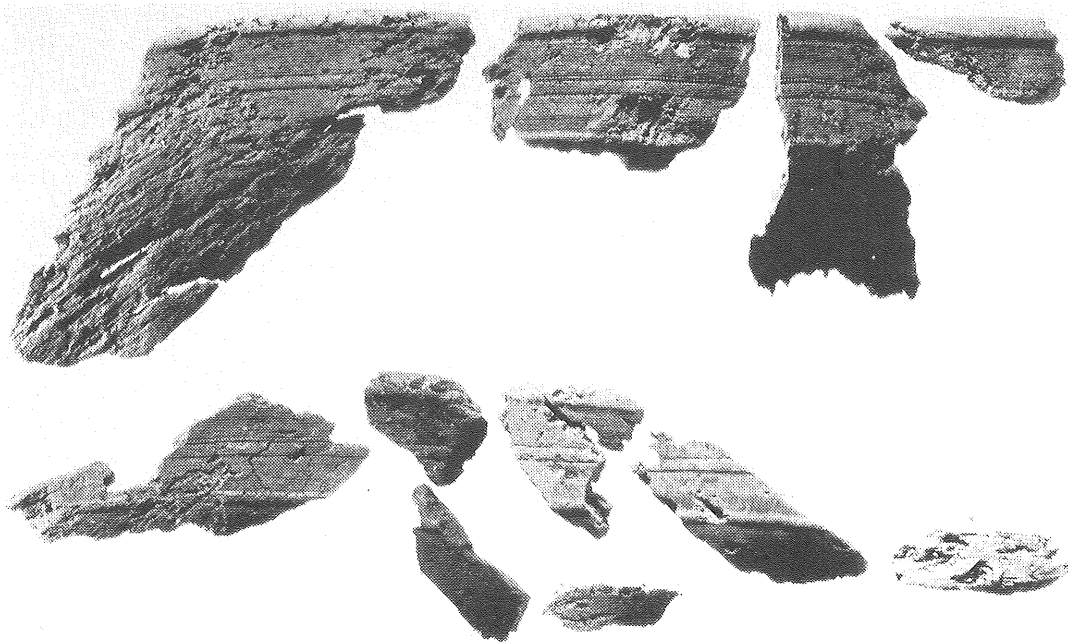

Fig. 11. Veiem. Bitar frå øvre del av tynnvegga, fin trebolle. 2:3.

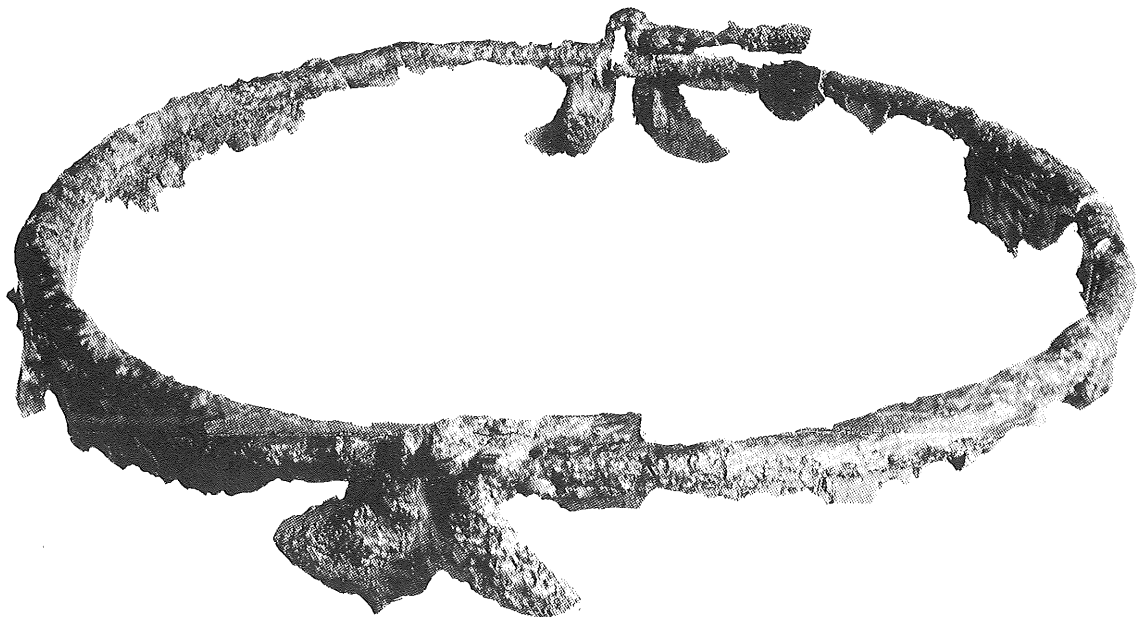

Fig. 12. Veiem. Kant- og hankebeslag av jern, til lagga trekar. 1:2. Kanten er her komplett samanmontert igjen, men låg føre i nesten 20 fragment i kista.

Også eit anna tilhøve viser at kittet tilhører eit anna kar. Kittbitane dannar ein (tilnærma) oval ring når dei er lagt saman. Avtrykk av furene (vedretninga) i botnplata som har lege inntil, avslører at dette er karetts verkelege botnform, og ikkje berre ein deformert kittsirkel.

Kittet viser vidare at veggen i karet har hatt horisontal vedretning. Eit tynt bord bøyd rundt i ring har utgjort veggen. I kittet ser ein avtrykk av skjøten, der endane har overlappa. Denne detaljen røpar at veggen har vore ca. 0,3 cm tjukk. (I austenden av kista fanst spreidd fleire flate trebitar med nettopp denne tjukna.) 17 hol i kittringen med jamne mellomrom 7–8 cm ciser at det tynne veggreet har vore sydd til botnplata, kanskje med tåg. – Det karet, eller rettare sagt behaldaren som ein såleis kan rekonstruere, er ei «spån-eske» eller fjøl-eske, (der imidlertid høgda ikkje kan fastslås).

Tresakene gir eit sjeldant høve til å samanhalde materialbruk og handverksmessig utforming. På dei viktigaste gjenstandane er det gjort vedanalyser (Simonsen 1978). Resultata er i dei fleste tilfella svært *sannsynlege*, tilnærma sikre. Dei gir eit overtydande inntrykk av omhyggeleg materialvalg for å utnytte spesielle eigenskapar hos ulike treslag til ulike føremål.

Med sin seige, tette og faste ved som står godt mot oppsprekking og deformering er *bjørk* eit framifrå treslag til dreining. Den tynnvegga, velgjorte trebollen

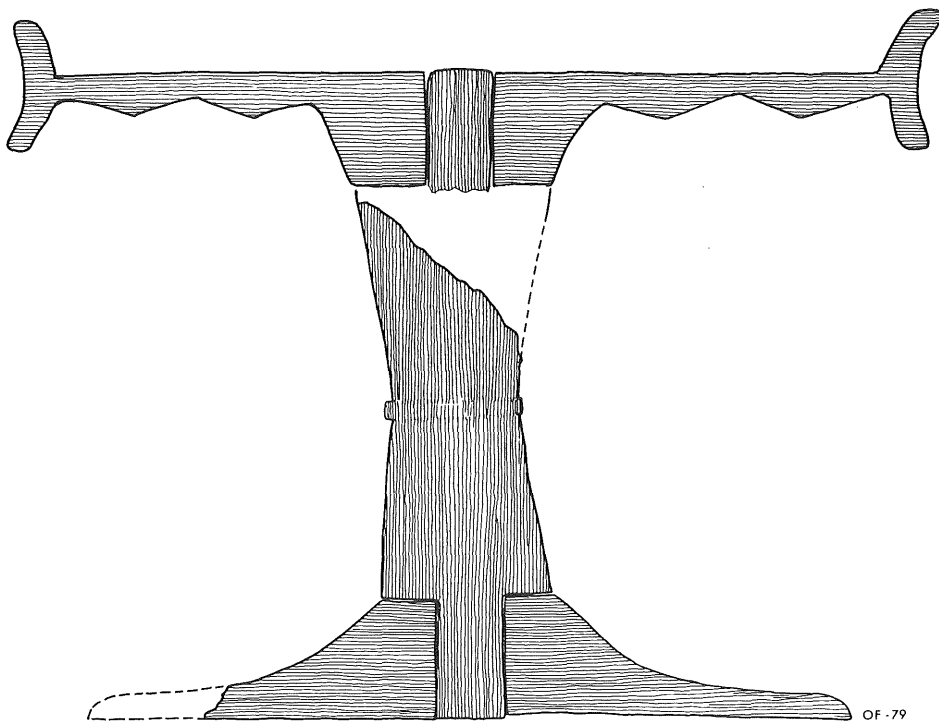

Fig. 13. Veiem. Konstruksjonssnitt av «opsats». 2:5.

som berre fanst i småbitar er laga av *bjørk*, og det er også både skål og fotplate av oppsatsen, såvel som den største bollen. Det lagga karet med jernbeslag er derimot av *furu*. Den merkelege klumpforma gjenstanden er av *lauvtre*, mogleg *eik*. Tynne plater som mest truleg er frå fjøleska med tetningskitt ser ut til å vera av *lind*.

Lind har spesielt «død» ved som ikkje lett slår seg, men som lett absorberer støt og påkjenningar. Restar av skjoldbrettet funne saman med jernbulen viste seg å vera av *lind*. I skjoldet ville dei nemnte eigenskapane ha serleg betydning.

Skafta til dei to spyda og øksa er alle av *lauvtre*, eitt av spydskafta kanskje av *eik*. Pileskaftet er også truleg av *eik*. Dette siste har spesiell interesse ved studium av eldre jernalders piler. Tidlegare har eg meint å kunne påvise ulik materialbruk og ulike skafttypar (A- og B-typen) knytt til ulike miljø. *Bjørk* er karakteristisk for innlandstypen A, *furu* og *varmekjære lauvtre* for kysttypen B (Farbregd 1972 s. 21, 57, 102). Pileskaftet på Veiem var ikkje såpass bevart at forma/typen kunne fastslås. Men gravfunnet høyrer etter alt å dømme til folkevandringsstids kystkultur. (Jfr. s. 57, 67).

Eik er også brukt i sverdslira som det fanst restar av i form av ca. 0,2 cm

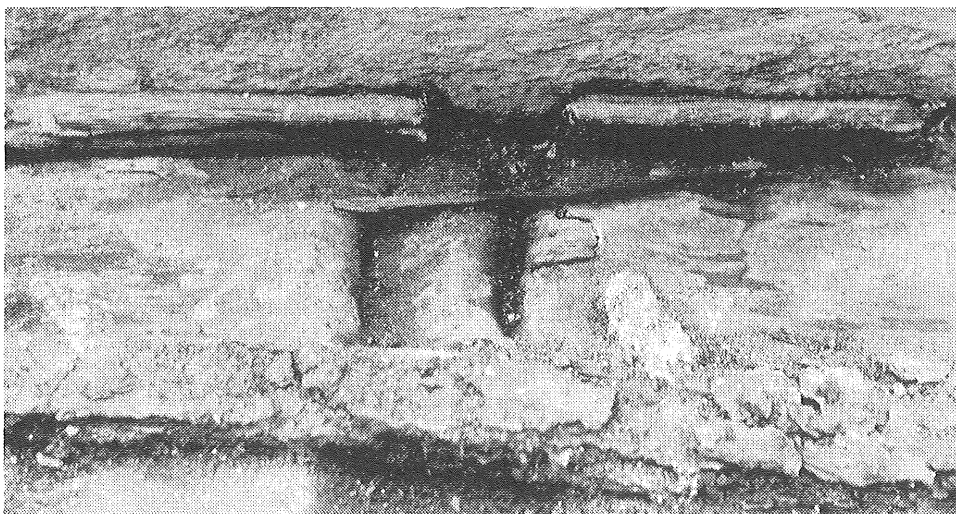

Fig. 14. Veiem. Deler av våpensett in situ. I framgrunnen restar av sverd, i bakgrunnen ca. 27 cm lang del av pileskaft, og to spydskaft som er ca. 1,5 cm tjukke.

tjukke plater. Her er kanskje treslaget brukt fordi det er hardt, fast og kan ha ein viss prydeffekt i tillegg.

Det mest særleine treslaget i Veiem-funnet er *barlind*, brukt i den dekorerte langbogen. Både frå skriftlege kjelder og arkeologiske funn er det velkjent at barlind har hatt ein sterk tradisjon som bogemateriale. (Bøhn, Jahn og Meyer 1938 s. 18, Rausing 1967).

I tillegg til gravgods av tre fanst overraskande mye igjen av underlaget i kista. Under den døde var det lagt eit regelmessig dekke av store neverflak som overlappa kvarandre, og som dermed viste at neverlegginga var påbegynt frå vestenden. Restar av laget i austre del viser at heile botnen av kista har vore neverlagt. (Jfr. fig. 7). Ein god del av nevra var fast og gulkvit i fargen og verka derfor forunderleg «fersk».

Der neverlaget var mest intakt, der var det også best bevart det som fanst under nevra igjen: Restar av to plankar som kan følgast samanhengande 1,4 m, men som etter spora å dømme truleg har vore like lange som kista. Den eine planken var heile 35 cm brei, den andre ca. 15 cm. Treet var såpass fast at påliteleg tjukne kunne målast, omlag ein tomme, og større samanhengande parti har latt seg ta opp og bevare. Ei vedprøve av den smale planken er bestemt som *furu*. Overflata er likevel ikkje i ein slik tilstand at ein kan sjå detaljerte tilarbeidingsspor på plankane. – Så vidt eg kan dømme er det ingen tvil om at plankane er tillagt *laust* i botnen. Ingenting tyder på at det har vore ei *trekiste* inni steinkista.

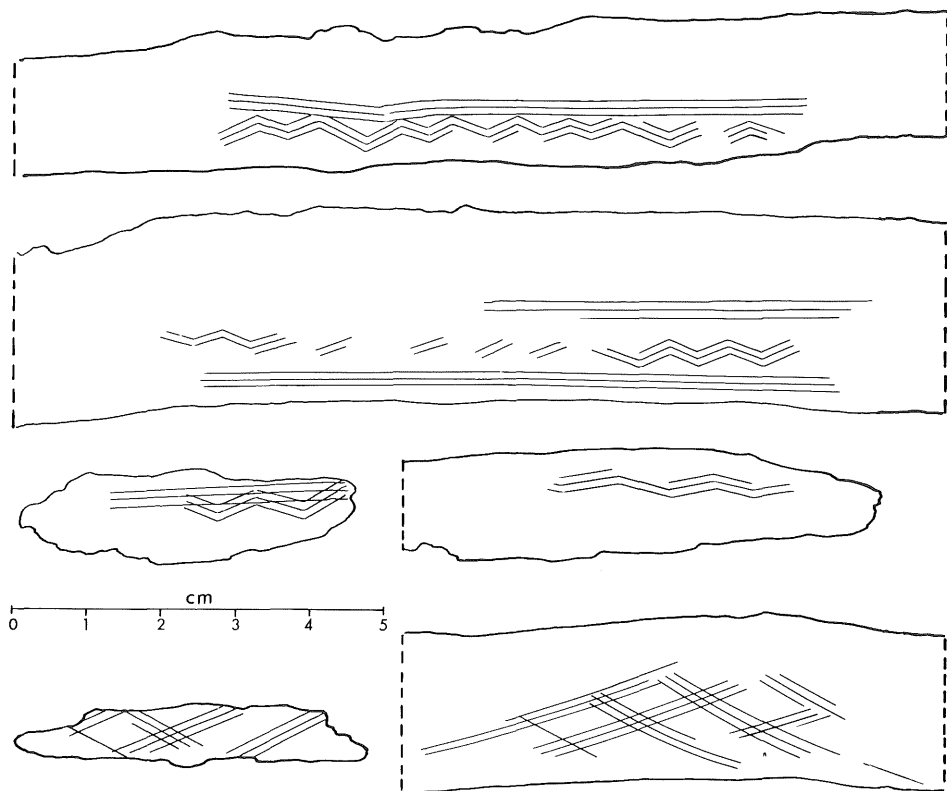

Fig. 15. Veiem. Parti av bogen med bevart dekor, innrissa med ein tretanna reiskap. 1:1.

2.1.4. Spørsmål omkring gravlegging og gravlagte personar.

Heilt i austenden av kista, ved sørveggen, låg ein konsentrasjon av brente menneskebein. Spreidde førekomstar av brente bein andre stader i austdelen er tydeleg transportert av vånd ut frå den store konsentrasjonen. Tilsaman veg beina ca. 960 g. Sjøl om det fanst ei mengd trekar i kista, såg ein i direkte tilknytning til den store beinsamlinga ingen restar av mogleg urne for beina.

Innimellom dei brente menneskebeina fanst fleire fragment av bjørneklør. Ei rimeleg (og vanleg) forklaring på slike førekomstar er at ein bjørnefell har følgt den døde på likbålet. Noen bruksgjenstandar hører også saman med dei brente beina: Ein del bitar av beinpilesmissar, inntil 4 i talet, med same form og dekor som den ubrente beinspissen som låg i våpenutstyret i vestdelen av kista. Ein brent spelebrikke av bein funne i austdelen skriv seg vel helst også frå brent-beinsamlinga. (Fig. 17).

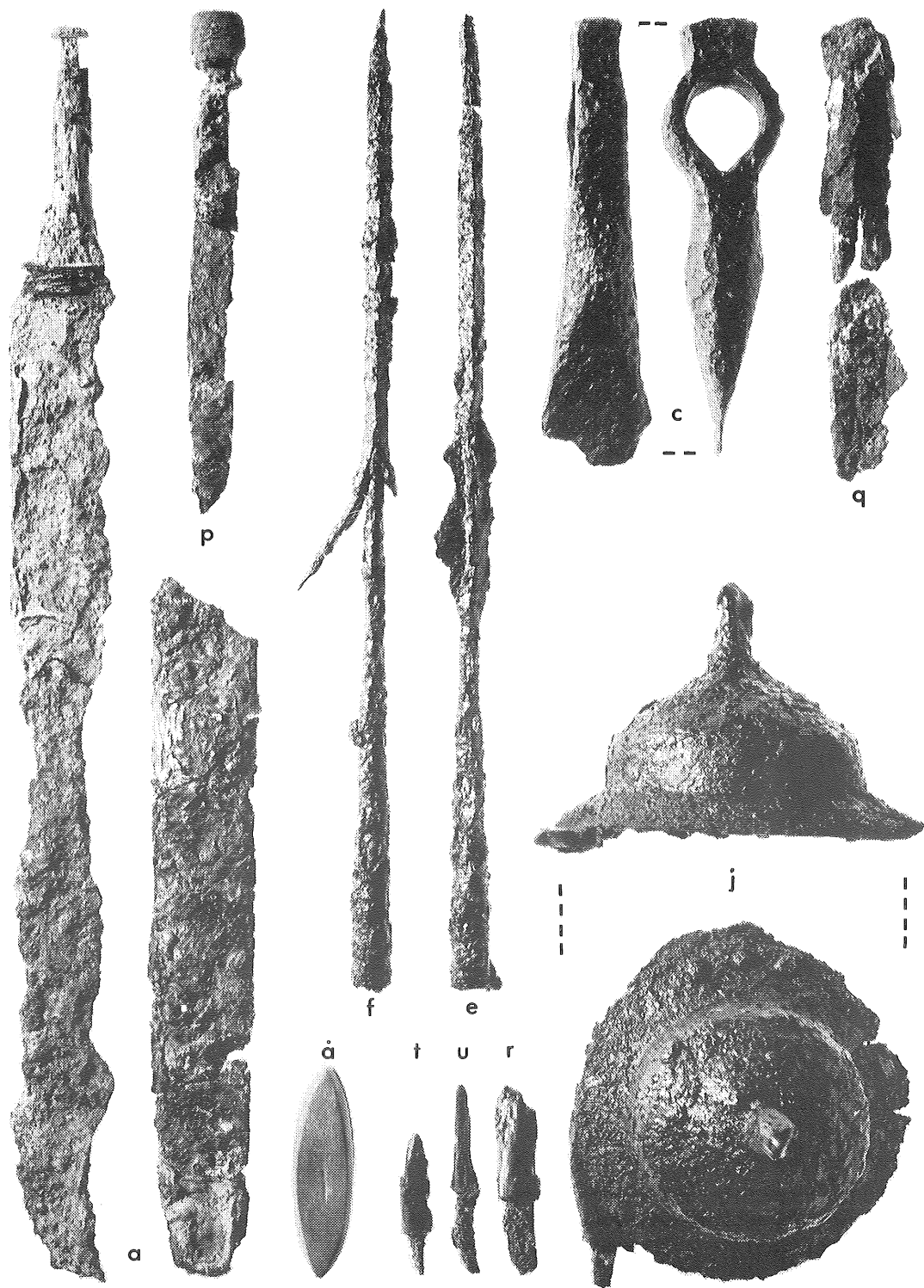

Fig. 16. Veiem. Våpen og reiskapar frå den vestre delen av kista. 1:3.

Steinkista inneheldt altså ei enkel branngravlegging i tillegg til den velutstyrte skjelettgravlegginga. Dette er langt frå noe eineståande tilfelle. Å forstå samanheng og betydning i slike gravkombinasjonar er ikkje lett, men ikkje mindre viktig, da dei kan gi interessant kunnskap om visse sosiale tilhøve.

Ei rekke spørsmål melder seg. Som utgangspunkt for resonnement må ein tru at det er eit mer eller mindre nært samband mellom dei to personane, det er neppe serleg tilfeldig at dei er kome i same grav. Alt tyder også på at grava (kista) er innretta primært for den ubrente døde og hans utstyr. Dermed er ikkje sagt at dei brente beina er nedlagt sekundært. Om dei brente beina vart nedlagt samtidig eller seinare, det er eit spørsmål som blir diskutert i det følgande.

Enkle brentbeinsamlingar frå eldre jernalder i Trøndelag er i dei fleste tilfelle som kan avgjerast kvinnegraver. (L. Marstrander 1977). Når to personar er lagt i same grav og derfor synest å ha hatt nær tilknytning, er det naturleg å spørre om dei kan vera ektefellar. Beinrestane frå Veiem-grava er analysert av Pirjo Lahtiperä (1978). Resultata ser ut til å avklare visse spørsmål.

Den ubrente døde lar seg ikkje kjønnsbestemme ut frå dei bevarte beinrestane. Våpenutstyret etterlet likevel ingen rimeleg tvil, dette må vera ein mannsperson. Han lar seg aldersbestemme anatomisk som *adult* (20–40 år). Dei brente beina er *sannsynlegvis* mannlege, vurdert ut frå ein augnebrynsboge av mannleg type og kraftige muskelfeste på lårbein. Alder: *Adult* (20–40 år). Dersom pilespissane skal oppfattast som gravgoods, så indikerer også det mannsperson. Om

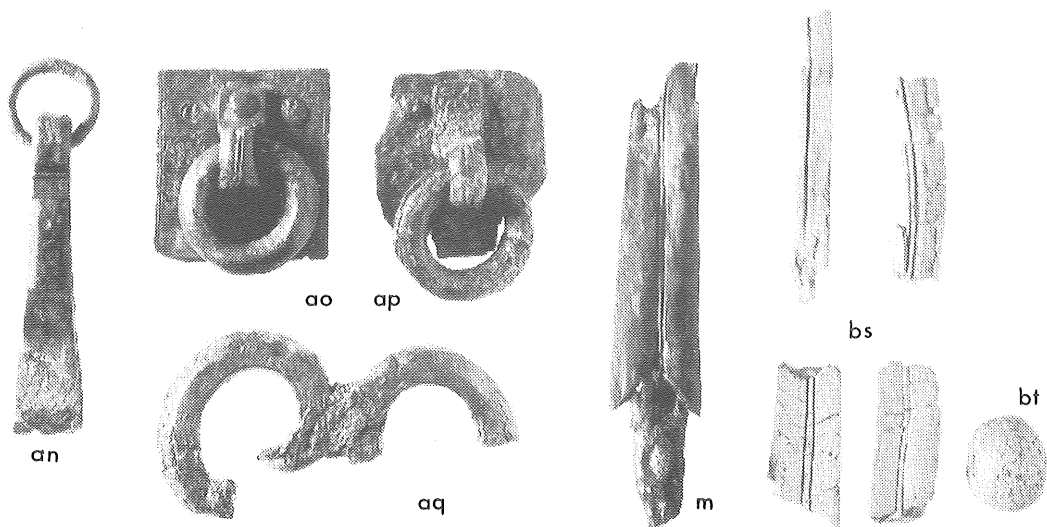

Fig. 17. Veiem. Bronsegjenstandar: Pinsett, 2 beltebeslag, og åttetalsforma gjenstand. Beinsaker: Ubrent pilespiss frå V-del av kista, 4 brente bitar av tilsvarande spissar funne i dungen av brente menneskebein. Lengst t.h. brent spelebrikke. Alle sakene 1:1.

ein tenker seg at vedkommande har dødd med pilespissar i kroppen og derved ført dei med på likbålet, er det vel framleis mest sannsynleg at ein mann har mist livet på ein slik valdeleg måte.

Resultata så langt gjer det usannsynleg at dei to døde skulle vore mann og kone. Dersom kombinasjonen ubrent kistegrav og brentbeinsamling i eller like ved kista har ei og same forklaring i dei ulike tilfelle, kan det ikkje vera tale om enkebrenning. Det framgår også av tilhøva i «Bondehaugen» på Mundheim i Hardanger, der ei *kvinne* er den som ligg ubrent i steinkiste med brentbeinsamling like utanfor. (de Lange 1918 s. 17–19).

Eit sentralt spørsmål er korvidt gravleggingane på Veiem er samtidige. Dersom det er tilfelle, må ein tru at tilknytninga mellom personane og også dødsomstenda er spesielle (som det til dømes ville vera dersom ein træl følgde herren sin i grava). Det synest enklare og meir naturleg for oss (notidsmenneske) å førestille seg at ein eller annan i ætta eller miljøet er gravlagt *seinare* i same kista.

Gravkista er spesielt stor – to manns lengder omlag. Både sider og lokk har skjøt på midten. Er det mogleg at kista er sekundært forlenga for å romme ei ny gravlegging? Fleire ting talar sterkt mot dette: 1. Trass i ei slags todeling viser kista ein heilskapleg og regelmessig konstruksjon. 2. Kister som er mye meir enn manns lange er ikkje heilt uvanlege i folkevandringstida, utan at ein har å gjera med skundære utvidingar, så vidt eg kjenner til. 3. Våpensettet som tilhører skjelettgravlegginga i vestre halvdel når også over i den austre (skjoldet og spydspissane). 4. Underlaget av plankar og never ser også ut til å ha vore lagt samanhengande over heile kistebotnen. 5. Den store oppsamlinga av trekar i austdelen gir fullgod grunn til at kista er gjort romsleg. Eg vil rekne det som mest sannsynleg at trekarsamlinga er gravgods som hører til våpengrava, og ikkje til kremasjonsgravlegginga, sjøl om det siste i alle fall kunne vera teoretisk mogleg. Spørsmålet kan ikkje diskuterast vidare her. Som konklusjon må ein trygt gå ut frå at heile kista var ferdig bygd da mannen med våpna vart gravlagt.

Ein eventuell tidsskilnad mellom skjelett- og branngravlegginga synest å vera relativt avgrensa. Beinpilespissane i båe gravene er svært like (fig. 17), men oldsaksformer har sine dateringsmarginar. Våpengrava kan imidlertid ikkje daterast tidlegare enn midten av folkevandringstid, og branngrava ikkje seinare enn slutten av perioden. Jfr. nedanfor. Skilnaden kan da maksimalt vera 100 år.

Det er også vanskeleg å finne stratigrafiske haldepunkt for å avklare tidstilhøvet mellom gravleggingane. Dei brente beina låg nede på botnnivå liksom dei store gjenstandane i gravgodset. Og den største steinhella nede i kista ligg over både brentbeinsamlinga og «opsatsen», og kan ikkje vise noen rekkefølge mellom dei to, men er nedlagt sekundært i høve til dei. (Fig. 7, 9). At beina er plassert ved ei side der det ikkje er spor av utstyr, kan tyde på at beina vart nedlagt da gravgodset alt opptok det meste av plassen.

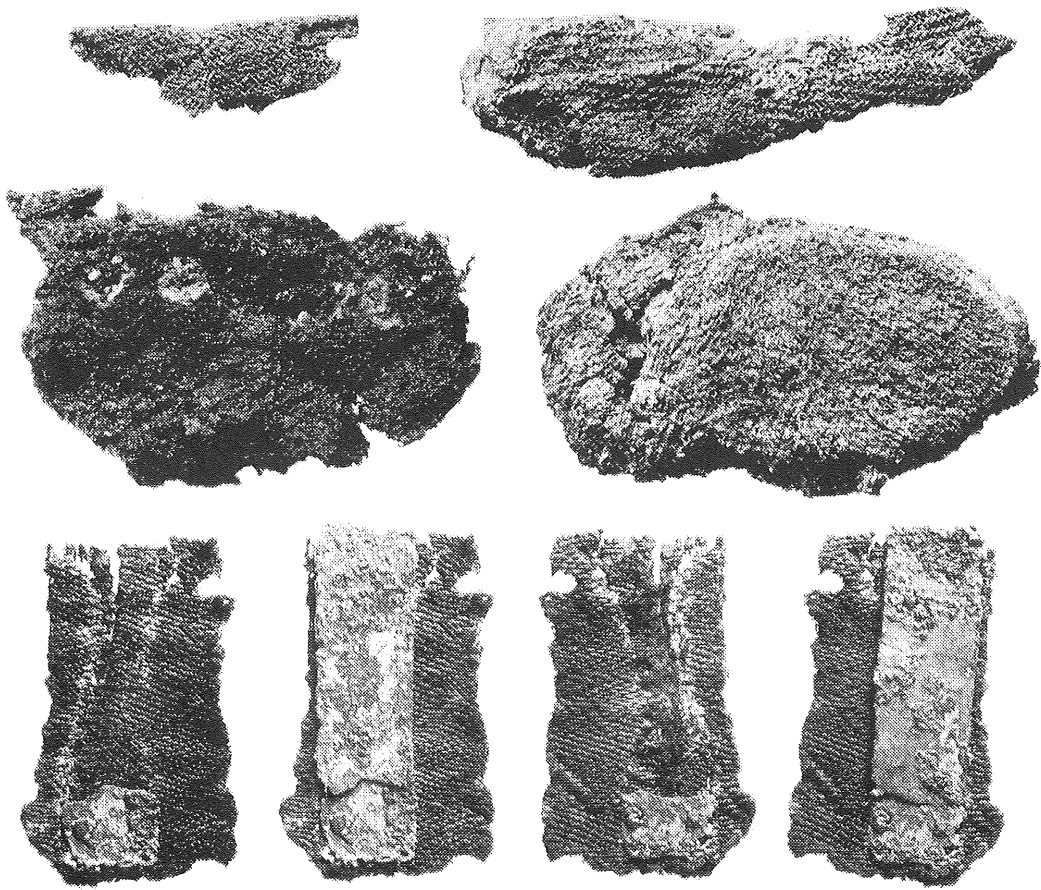

Fig. 18. Veiem. Utvalg av tekstilrestar. I midten t.v. avtrykk og eir frå hektespenneknappar, t.h. ein bunt med mangedoble tekstillag og med dyrehår/skinn øvst. Målestokk 2:3. Nedst: Bit av tekstilband med bronseblikk falda omkring. Målestokk 1:1.

Kan tildekkinga av kista vise om ei gjenåpning og sekundær nedlegging har skjedd? På vestre del av kista låg ei stor dekkhelle nøyaktig plassert, og med kampestein oppå. Dette synest formålstenleg og riktig. På austre delen låg fleire mindre heller som lettare lar seg flytte igjen, og dei låg skrått og uryddig. Den austlegaste hella låg som om den var trekt til side. Over partiet der dei brente beina finst, er hellene mest uryddige, og fleire nedfalne i kista. Kampesteinane som ein skulle tru hørte til oppå kista, ligg i ein krans omkring austdelen av kista som om dei var lempa til side, eller som om dei i første omgang ikkje er lagt på sin tiltenkte plass, i påvente at meir skulle skje. «Oppsatsen» og to av trebollane

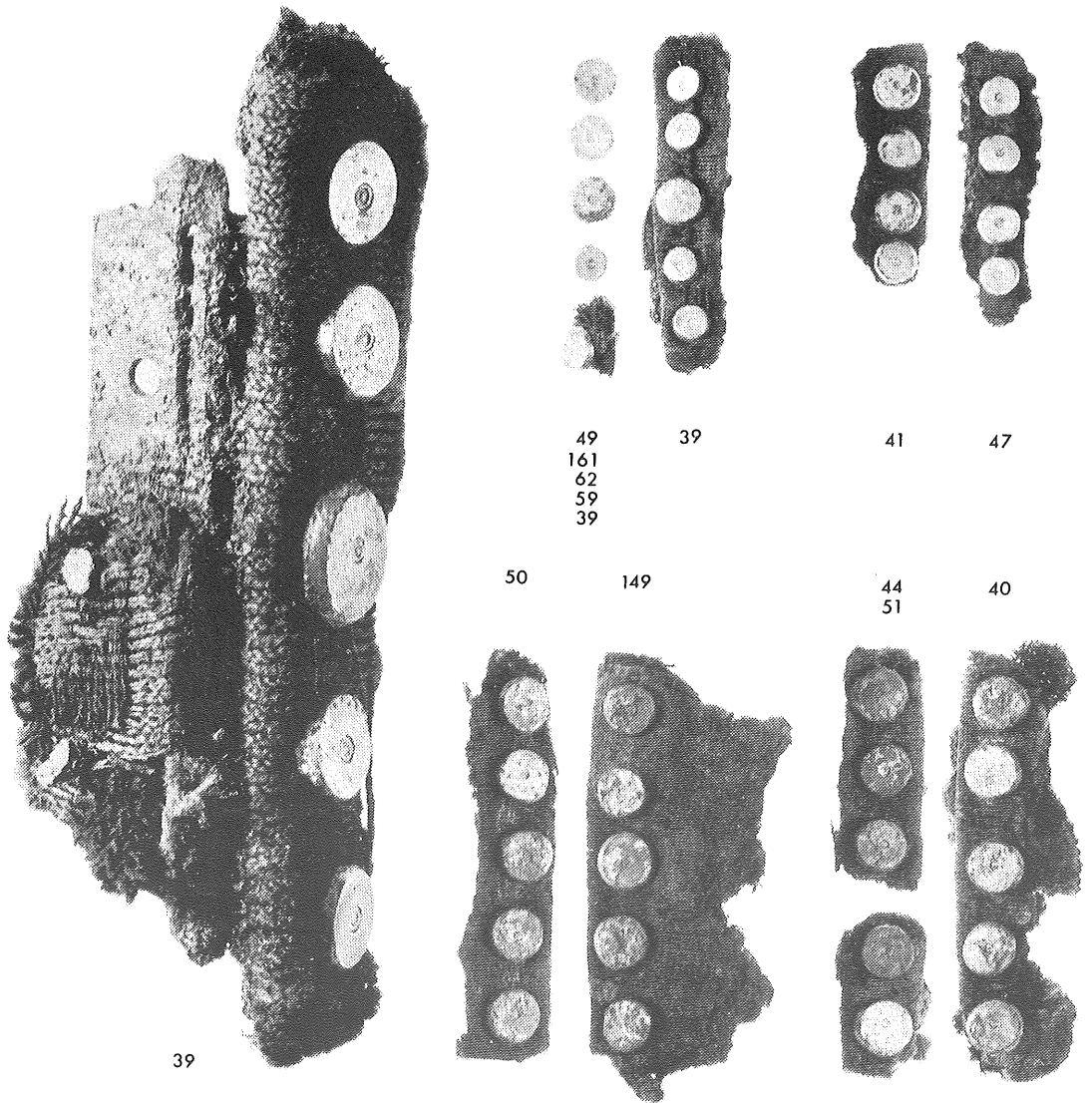

Fig. 19. Veiem. Restar av 4 heftespennar med 5 prydknappar på kvar halvdel. 2:3. T.v. den eine spenna som har noe av hekteinnretninga bevar. 2:1. Knappane på spennene øvst er av forgylt sølv, på dei nedste av forgylt bronse.

som framleis sto så pent på plass i kista viser at kista ikkje er blitt gjenåpna for plyndring. Tilhøva indikerer imidlertid at dei brente beina er blitt nedsett ved gjenåpning av kista, så vidt eg kan vurdere.

2.1.5. Datering.

Skjelettgravlegginga kan daterast på fleire måtar, men først og fremst ut frå gjenstandstypar i det rikhaldige våpenutstyret. Utan å gå inn i noen uttømmende dateringsdiskusjon ved dette høvet, vil eg prøve å innpasse funnet i P. Fetts typesystem for eldre jernalders våpengraver. (Fett 1939).

Med omsyn til kombinasjonen av våpenslag bør truleg grava grupperast under Fetts våpensett 8a som omfatter sverd, øks, kastespyd, lanse, skjold, – men ikkje pilespissar. Beinspissar vil i dei aller fleste tilfelle ikkje vera bevart. Våpensett 9 inkluderer pilespissar av *jern*. Dateringsmessig har tilhøvet liten inneburd, da Fett (1939 II s. 36) plasserer bae setta på 500-talet.

Typemessig plassering av dei enkelte våpna av jern på Veiem medfører også datering for dei alle (med unntak av sverdet) til 500-talet, eller med andre ord 2. halvdel av folkevandringstid. Den åttesidige øksa tilhører Fetts type A og fig. 1. Skjoldbullen med høg pigg er Fetts type E (Fett 1939 fig. 60, s. 48). Kastespydet er F-typen (Fett 1939 fig. 15, s. 15) Fett noterer spesielt 4 tilfelle (frå Hordaland og Sogn og Fjordane) der kastespyd F er kombinert med lanse S. Det er nettopp denne lansetypen som finst i Veiemgrava.

Med alt det bevarte organiske materialet låg funnet godt til rettes for C-14datering. For å unngå materiale som kunne vera (ukontrollerbart) gammalt da gravlegginga skjedde, vart datering føretatt på eit flak av neverlaget i botnen av kista, (der mannens overkropp har lege). Det verkar svært sannsynleg at fersk never vart flekt til gravlegginga. Vidare vil nevra stadig fornye seg på bjørka, slik at never har langt mindre «innebygd alder» enn kjerneveden frå eit gammalt tre. Dateringa (T-2493) ga som alder 1500 ± 70 BP.

Resultatet skulle bety at grava neppe kan være særleg mye yngre enn 500 e.Kr. Avviket i høve til Fetts våpenkronologi kan vera ein indikasjon på at gjenstandskronologien er noe for ung, jfr. Magnus 1975 s. 133. Fleire C-14dateringar vil trengast for å sjå om det er noen påliteleg tendens i så måte.

Eit anna utgangspunkt enn never for datering var eit kollag like aust for kista. Det låg i haugfylla godt over den gamle markoverflata, og kunne derfor ikkje vera danna før kista (og haugen) var bygd. Ein kunne tenke seg at det ca. 20 cm vide og ca. 1 m tjukke kollaget skreiv seg frå rituell bruk av eld i samband med gravlegging i kista. Laget låg under ein av steinane som synest å vera flytta til side ved gjenåpningen av grava, og kunne tenkast å skrive seg frå dette høvet, men ikkje seinare. Den diskuterte tidsskilnaden mellom ubrent og brent gravlegging kunne også i heldig fall koma til syne ved denne prøven. – Dateringsresultatet (T-2495) avklara imidlertid ingenting: Alderen er 1700 ± 60 BP, altså 200 år meir enn den neverdateringa som etter resonnementet skulle utgjera bakre grense. Utan å analysere problemet vidare, er det mest nærliggande å peike på at veden

her kan ha hatt ein innebygd alder som gir avvik bakover. Tilfellet illustrerer kor viktig det er å vurdere prøvens funnkontekst og prøvematerialet tilstrekkeleg for å avgjera kor påliteleg og brukbar ei datering er.

2.2. Åkerspor i haugbotnen.

2.2.1. Arbeidsopplegg og gravingstekniske vurderingar.

I botnen av haugen viste det seg å vera bevart eit sjeldant tydeleg mønster av pløyespor på kryss og tvers. Dei framsto som mørke striper på lys bakgrunn, ved at furer skorne ned i den gule undergrunnen av kvabb (silt) var fylt med matjord. (Fig. 4, 20).

Den fine førekomsten innebar store muligheter fagleg sett, men også ei rekke gravingstekniske problem som vi hadde vore lite borti før. Vurderingar, valg og improvisasjonar måtte gjerast på ståande fot, og eit visst uønska datasvinn var resultatet. – Over store delar av haugen grov vi ned til botnen før vi undersøkte gravkista. (Jfr. fig. 3). Framgravne pløyemønster vart tildekt med plast i påvente av detaljrensing og dokumentasjon etter at kista var tømt. Når kista skulle fotograferast i ulike stadium, vart åkermønsteret omkring stadig friska opp ved skraping. Derved vart mønsteret slite ned ein del. I SA-kvadranten er nok noe av pløyespora gått tapt ved for rask og djup avdekking.

Ein del av stripene som syntest i botnen var våndgangar. Etter kvart lærte vi å skille mange av desse frå pløyespora, ved at våndgangane generelt var breiare og meir krokete. Ofte framsto dei som pølseforma figurar fordi vånden ikkje hadde halde seg i same plan over lengre strekningar.

Dokumentasjonen av åkerspora var basert på tårnfotos som seinare skulle monterast saman. På grunnlag av slik mosaikk er pløymønsteret reinteikna på fig. 20. Direkte teikning under gravinga vart ikkje føretatt. Det er imidlertid mogleg at det hadde vore like rasjonelt så ein ikkje hadde trongt så store flater klart framrensa samtidig. Været kan spolere slik storstilt opprensing på ein augneblink.

Eit anna problem er at ein ikkje lett får dei interessante detaljopplysningane berre i eitt enkelt nivå. Viktige detaljar som ein ser med auga på nært hald kan gå tapt på foto. Kanskje vil det vera noenlunde tilfredsstillande å dokumentere ved teikning samtidig som ein grev for å avklare visse detaljar (som t.d. framhald av spor, pløyeretning, kryssingsstratigrafi og innblanding av våndspor). – Der-som ein bruker fotos og vil ha slike observasjonar framheva, viste det seg praktisk å legge ut fyrstikker for å markere pløyeretning og kryssingsforløp.

Det siste er eit interessant punkt. Kryssande furer gir føresetnad for å studere korleis pløyinga var lagt opp og gjennomført, ved at i krysset visest kva for ei fure skjer gjennom den andre og er yngst. Ved slik detaljstratigrafi kan ein

teoretisk følge pløyereiskapen meter for meter heile åkeren igjennom, og forstå systemet. Det vart ikkje nok tid og høve til å gjera full nytte av desse prinsippa under Veiem-gravinga, men dei let seg illustrere svært godt der.

Dei avslørande detaljane det gjeld er lyse *konturliner* langs den yngre fura som skjer gjennom ei eldre. Fenomenet oppstår ved at pløyereiskapen grev opp og fører med seg lys undergrunnsjord langs kantane inn i den mørke matjordfylte fura som blir gjennomskoren. Den skjerande fura blir også fylt med nedfallande matjord i midtpartiet. Dei lyse konturlinene tynnest av kileforma i pløyeretninga, og avslører denne.

Grundig undersøking og dokumentasjon av åkerspor er svært krevande på mange måtar. Vi måtte oppgi ein freistnad på å dokumentere form og djupne på furene ved å tømme dei, det var uråd å gjennomføre presist og i akseptabelt tempo. Vi måtte nøye oss med å ta visse profilsnitt. Tømming av furer vart berre brukt for å samle analyseprøver innanfor avgrensa felt (ca. 1–2 m N for midten av gravkista).

2.2.2. Jordbrukshistoriske opplysningar.

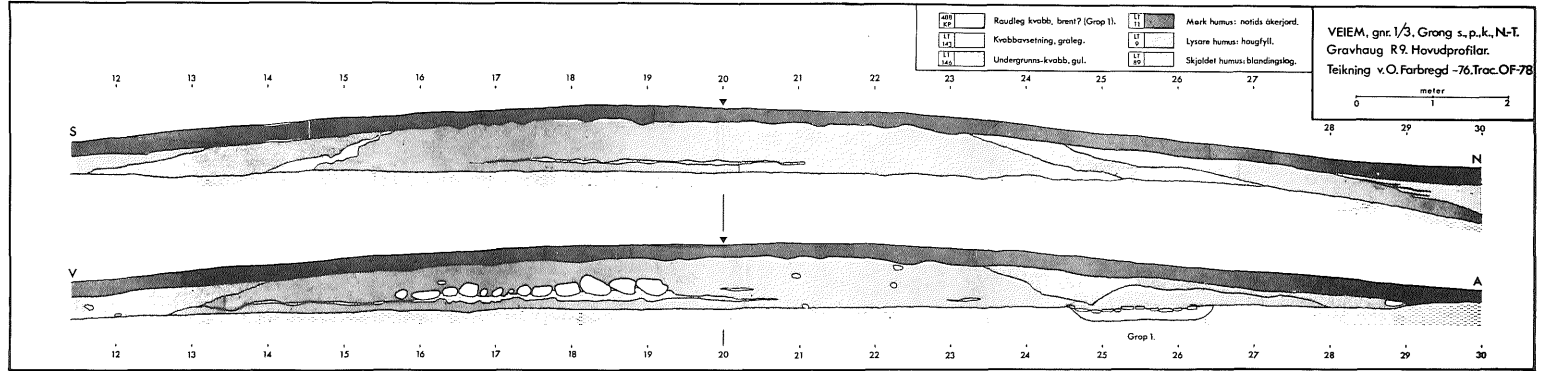
Ikkje mindre interessante enn dei utgravingstekniske røynslene er dei jordbruks- og gardshistoriske resultatane. Enno er det vel knapt utgrave meir enn eit titall slike åkerspormønster her til lands, med varierende utstrekning og klårleik.

Pløyespora på Veiem viser ikkje storleik eller avgrensing på den åkeren dei var del av. Det er berre under den eigenlege gravhaugen at pløyemønstret er bevart. (Jfr. fig. 20). Utanfor kan spora ha blitt ødelagt da dei tok masse til haugbygging, eller ved seinare jordarbeid. Berre S og A for grop 1 og 9 ser ein spor som samsvarar med den dominerande retninga i haugbotnen.

Furene etter pløyinga er så smale og tronge at det ikkje kan vera anna enn *ard* som er brukt. Furene har u-forma eller v-forma snitt, stundom skeivt. Det vart ikkje gjort systematisk undersøking av om skeivstillinga var fast i høve til pløyeretninga og derved seier noe om ardens utforming eller kjørestillinga.

Pløyespora er relativt rette og parallelle i same hovudretning. Avstanden er jamt over 20–25 cm. Hovudretningane på spora er omlag NNV-SSA og VSV-ANA. Når det dessutan er restar av spor som går meir og mindre parallelt også i andre retningar, tyder det på fleire omgangar eller år med pløying. Hovudmønstret er kryssarding. Det er imidlertid uvisst korvidt dei to kryssande pløyingane tilhører same omgang/år. Mangel på kryssing av dei parallelle furene ved grop 1 og 9 kunne tyde på at ein hadde berre ei retning for kvar pløying, og kryssa først ved neste. Det er likevel uvisst om desse spora her har noe tidsmessig tilknytning til hovudfeltet.

Det som synest å framgå av utførte stikkprøver er at parallelle furer er pløgd

VEIEM, gnr.1/3, GRONG s.,p. og k., N-TRØNDELAG.
Gravhaug R 9. Anlegg i utgravid felt. Planoversyn, 1976.
Tårnfotografering og teikning v.M.Dalland & O.Farbregd.
Fotomosaikk og tracing 1978 v. O.Farbregd.

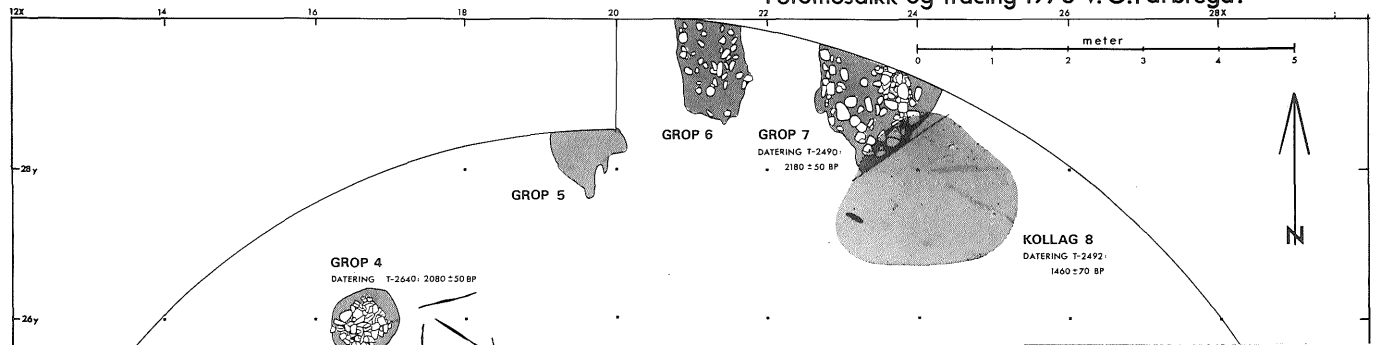

Fig. 20a. Veiem. Plan over det utgravede feltet, med gravkiste, gropanlegg og pløyespor. b. profil av haugen.

fram og attende annankvar gong. Så naturleg var dette systemet i oldtida at det ga opphav til eit gresk ord for ei line eller rørslø som går vekselvis fram og attende: *boustrofedon* – «som oksane pløyer».

Vidare er det tydelegaste settet av spor (i retning NNV-ANA) gjennomskore av andre, og er eldre enn dei. Det er rimeleg at dei eldste spora er djupast og best bevart. Dyrkinga har nok heva humuslaget, slik at arden ved seinare pløying ikkje nådde så djupt i undergrunnen lenger. Det er uklart kor lenge åkeren var i bruk etter den var tatt opp.

Pløyefurene inneheldt humus med bittesmå trekolbitar jamnt spreidd, for det meste frå grann og små ved. Trekolet har funnest og blitt fylt ned i furene da pløyinga skjedde. Sannsynlegvis skriv kolet seg frå svirydding før pløyinga. I reine pløyefurer tok vi omhyggeleg ut ca. 10 l jordfyll og vaska og sikta ut kolrestane. Mellom desse fanst eit lite utvalg av frø. Eitt brent korn er bestemt som *bygg* (*Hordeum*). (Griffin 1978). Kornet kan ha vore sådd (og brent) i den varme oska. Eller det kan ha blitt brent saman med halm etter haustinga og så blitt pløgd ned i neste omgang. Kor som er, funnet viser at bygg er blitt dyrka på den oldtidsåkeren som er avdekt.

Med omsyn til alderen på åkeren var berre ein ting klar i utgangspunktet:

Fig. 21. Veiem. Grop 1, 2 og 3 avdekt, og hellekiste. Foto mot VSV frå grop 9.

Pløyespera var eldre enn gravkista som skar gjennom dei, – men uvisst *kor* mye eldre. Trekolbitar oppsamla i massen frå pløyefurene var så vidt tilstrekkeleg til C-14datering (T-2340). Prøven ga ein alder 2340 ± 90 BP. Kalibrert (MASCA): 560 ± 150 BC. Åkeren skriv seg derfor frå overgangen bronsealder/jernalder.

Resultatet har stor betydning, og muligheter for feil måtte kontrollerast. Vånden med sine gangar representerte ein fare for transport og innblanding av trekol. Prøvetaking skjedde derfor berre i reine furer som ikkje var til å forveksle med vångangar. Likevel kunne vånden ha transportert hit uvedkomande trekol *før* nedpløyning skjedde. Tett inntil pløyespera låg jo kolgropene 2,3 og 4, jfr. nedanfor, og fig. 20–21. Dersom dei eksisterte før åkeren, kunne kol frå gropene ha blitt spreidd omkring og så pløgd ned i furene, så åkerdateringa ville bli for gammal.

Uheldigvis kunne det ikkje avklarast sikkert stratigrafisk om åkerspor gjekk inn over kolgropar eller motsett at gropene skar gjennom åkermønsteret. Det syntest likevel mest sannsynleg at åkeren skulle vera eldst, for gropene med oppståande stein i pløyenivået viste ingen teikn til omroting av pløyning. C-14datering av 4 kolgropar viste at dei ikkje kunne ha forureina kolet i pløyefurene, da gropene fekk lågare alder enn pløyefurene. Åkerdateringa bør derfor kunne oppfattast som påliteleg.

2.3. Gropanlegg i undergrunnen.

2.3.1. Kolgropar.

Som det så ofte har skjedd tidlegare ved utgravingar i Trøndelag og andre stader, sto ein også på Veiem overfor enkle gropanlegg i botnen under og ved gravhau-gen. Av 9 anlegg som vart avdekt innanfor det 18 m vide utgravingsfeltet, kunne 6 karakteriserast som *kolgropar*. (Fig. 20.)

Ein definisjon av *kolgrop* slik eg bruker omgrepet (Farbregd 1972 og 1979) er følgande: Gropforma nedskjering som inneheld trekol eller trekolblanda jord, med eller utan stein; som vidare ikkje inneheld bein i mengder over 5g, og ikkje gjenstandar som umiddelbart må reknast som gravgods. Ei kolgrop har største tverrmål 0,3–2,0 m, og djupne i undergrunnen minst 5 cm. – Definisjonen vil kunne omfatte eldstader og kokegropar, men er meint å utelukke *åpenberre* branngraver.

Med ein serie C-14dateringar har eg i ein artikkel (Farbregd 1972) vist eit mønster som stadig gientar seg: Der groper finst i botnen av eller i tilknytning til jernalders gravminne, er gropene frå markert eldre tid enn gravminna, og kan ikkje vera noe slag bi-anlegg til dei siste. Etter som dei så ofte opptre på stader som seinare vart nytta som gravplassar, har eg prøvd å forklare dei som spor etter ein enkel gravskikk som kunne gi bakgrunn for den velkjente funnfattigdo-

men i den eldste jernalderen. C-14dateringar på groper hittil har hatt ein markert konsentrasjon til denne tidsperioden.

Gropene på Veiem gjorde det mogleg å etterprøve tidlegare resonnement og resultat, og dei ga viktige opplysningar om den lokale busetningshistoria.

Eit trekk ved gropene som påkalla ei viss interesse var spreinga innanfor det utgravde området. Gropene 5–7 låg påvisleg utanfor omkretsen av den opphavelige haugen, medan gropene 2–4 låg nettopp ved denne omkretsen. Kunne det bety at omkretsen var gitt da gropene 2–4 vart anlagt, og at dei trass i tidlegare resultat ikkje var eldre enn gravhaugen? – I overkant av grop 3 låg dessutan ei enkel bøylespenne av jern, som tilhører folkevandringstid og godt kunne vera samtidig med kistegrava og haugen. Var gropa samhörande med spenna og jamgamal, eller var spenna hamna oppå gropa sekundært og tilfeldig?

Dersom gropene skulle vise seg å vera markert eldre enn gravhaugen, ville det kunne gi interessante busetningshistoriske opplysningar om ein *heim-gard*. Korleis ville gropene fordele seg tidsmessig i høve til åkerspora (jfr. ovanfor), var dei laga over eit kort eller langt tidsrom, kunne ein avklare meir om deira funksjon?

Kolprøver til C-14dateringar var tatt i botnen av gropene. Prøvene inneheldt bitar av grann ung ved som ikkje skulle ha nemnande «innebygd» alder bak det tidspunkt da gropene vart anlagt, og ei feilkjelde skulle såleis vera under kontroll. Av dei 6 kolgropene vart 4 datert på denne måten, med følgande resultat:

Grop nr.	Dat. nr.	Alder C-14 år	Laboratoriets kalibrering (MASCA)
2	T-2494	2210 ± 70 BP	315 ± 105 BC
3	T-2639	2170 ± 50 BP	290 ± 120 BC
4	T-2640	2080 ± 50 BP	195 ± 185 BC
7	T-2490	2180 ± 50 BP	305 ± 105 BC

Mellom middelverdiane i dei ytste dateringane i denne serien er det berre 130 C-14 år. Statistisk er det godt mogleg at jamgamle objekt ville få ei slik spreing i dateringane. Kalibreringskurven har store slyng i det aktuelle tidsrommet, og det gjer avviksmarginane store og tolking vanskelegare. (Jfr. Gulliksen 1978–79). Mye tyder på at gropene grupperer seg innanfor ca. 200 år. Eitt hovudpunkt går i alle fall klart fram: Alle gropene må plasserast i førromersk jernalder. Dei er tilnæringsvis 6–800 år eldre enn gravkista, og plasseringa av dei er uavhengig av gravhaugens omkrets. Jernspenna oppå grop 3 er sekundært kome dit. Gropene er yngre enn åkerspora på staden.

Konsentrasjonen i dateringane gjer at det blir eit åpent rom med omsyn til kulturspor mellom førromersk jernalder og folkevandringstid. Med det tilfeldige og avgrensa utsnittet av arkeologisk spor som utgravinga representerte, er det

likevel nærliggande å sjå funna og dateringane som eit sterkt indisium på at busetninga på garden går frå slutten av bronsealderen fram til nyare tid.

Kjeldeverdien av daterte kolgroper i busetningshistorisk samanheng er til ein viss grad avhengig av den funksjon ein kan tillegge dei. Er dei spor etter fast busetnad eller berre ferdsel og kortvarig opphald, etter jordbruksaktivitet eller anna verksemd? – For å teste noen aktuelle hypotesar prøvde vi på Veiem å gjera grundigare analysar av gropene enn tidlegare.

Muligheten for at kolgropene på Veiem var funntomme branngropgraver kunne avvisast. Med branngrop meiner eg ei grop der bålørja frå likbålet er nedlagt, medan brenninga har skjedd ein annan stad. Alle kolgropene på Veiem viste at det var brent i dei. Det framgjekk på 3 måtar: 1. Kvabben ved kantane og i botnen av gropene hadde spor etter raudbrenning. 2. Trestykke (inntil 30 cm lange) var brent og oppsprukne i småbitar *slik dei låg*. 3. Skjørbrente steinar var likeeins sprengt på staden, så bitane framleis låg med brottflatene saman.

Det er såleis vanskeleg å knyte gropene til kjente former for gravlegging. Gropene er for små til at dei kan vera «tufter» for likbål. Den vanlege oppfatninga at dei er kokegroper/matlagingsgroper kan synast å ha meir for seg (Lerche 1969, Myhre 1971, Eskildsen 1979). Ved utgravinga prøvde vi å påvise eventuelle spor av mat i gropene. Matlaging kunne tenkast å auke fosfatinnhaldet i jorda under gropene. Jordprøveanalysar frå dei ulike gropene viste imidlertid svært like verdiar i gropene innbyrdes (50-53-55-59-61-75 mg P/100 g jord) og stor likskap mellom desse og 5 prøveverdiar frå undergrunnen andre stader, under gravhaugen (56-62 mg P/100 g jord) (M. Mauritzen 1976).

Ved flotasjon (vasking) av kol- og jordinnhald (ca. 0,5 l frå kvar grop) prøvde vi vidare å finne *matrestar*. Resultatet var magert og ga lite haldepunkt: Frå grop 3 fanst eit forkola korn (*bygg*), frå grop 5 fanst 4 forkola kornfragment – eitt av desse bestemt som *bygg*. Dessutan låg det føre eit lite utvalg av forkola frø frå dei ulike gropene. (Griffin 1978). I grop 7 fanst små beinfragment. – Førekomstane tyder ikkje på noen spesiell oppsamling av *matrestar* i gropene.

Kolgropene kunne såleis verken knytast sikkert til gravleggingar eller kvar-dagssysler på ein fast buplass. Det blir noe usikkert om dei kan oppfattast som vitnemål om *gards*busetning, sjøl om eg vil rekne det som mest sannsynleg. Men gropene viser i alle fall menneskeleg tilhald og aktivitet på staden, og det i eit tidsrom som i Trøndelag har etterlate seg få andre spor. Jfr. Farbregd 1979.

2.3.2. Andre anlegg.

Grop 1 og 9, og kollag 8 er anlegg som ikkje kan grupperast saman med andre, dei må forstås enkeltvis. Grop 1 er kanskje mest interessant, men også den som er vanskelegast å forklare. I den traugforma, ca. 2,2 x 1,4 m vide gropa var det

mye ubrent og brent leire i klumpar, og også raudbrent sand. Trekol mangla likevel, og gropa er ikkje datert. Ettersom klumpar av brent leire fanst spreidd i haugbotnen spesielt vestover frå grop 1, og elles i haugfylla, har gropa med den brente leira funnest *før* gravhaugen, så vidt eg kan dømme. – Oppå gropa låg eit lag små steinhellestykkje som kan skrive seg frå ei eller fleire oppsprukne (sundbrente?) heller. I vestre del av gropa er tydelegvis ein stolpe eller grov staur blitt slått ned gjennom gropa frå noverande åkernivå over. (Fig. 21.)

Heller ikkje kollag 8, inntil 2,5 m vidt og jamt over eit par ca. tjukt, er enkelt å forklare. Det er brent på staden, og til dels store trekolbitar fanst igjen. Kollaget låg inn over kolgrop 7 i eit høgre nivå, og var tydeleg yngre. C-14-datering T-2492 på kollag 8 viser ein (ukalibrert) alder 1460 ± 70 BP. Etter som veden er grov og kan ha ein innebygd alder, er dette ei datering som gir ei bakre grense. Dateringa liknar elles mye på den av nevra i botnen av gravkista. Kollaget ligg like utanfor kanten av gravhaugen. Kan dette vera bålplassen der beinsamlinga i austenden av kista er blitt brent?

Grop 9 var langt større enn dei andre gropanlegga, var avrunda rektangulær i forma, ca. 30 cm brei og over 4,5 lang. Gropa som inneheldt jernnaglar tilfeldig spreidd, var skoren ned i sandbotnen, men framsto også som ein «dunge» med sandblanda jord også over undergrunnsnivået. (Gropa var i røynda nedskoren frå høgre nivå.) Først ved studium av lagdelinga i ei plyndringsgrop i ein haug på Hunn i Overhalla i 1977 vart det klart at grop 9 på Veiem var ei gjennomrota båtgrav som hadde blitt fylt igjen og overpløgd.

Prøve av trerestar frå eit konkavt skikt som markerte overflate etter at gropa var grave, ga ein alder 150 ± 60 BP. Båtgrava har derfor blitt gjennomgrave i seinare hundreår. Når det er gjort så systematisk og i regelmessig firkant, kan det tyde på at det var oldsaker av interesser å finne. Ut frå vanleg datering på båtgraver skulle også denne vera frå yngre jernalder. Både fordi grava låg så kloss innpå den eldre gravhaugen, og fordi plyndringsgropa synest å gå ned frå flatmarksnivå, verkar det ikkje truleg at det her har lege haug over båtgrava. I så fall skil dette tilfellet seg frå dei andre båtgravene i Namdalen, som er funne i haugar. (Ein del – ukjent kor mye – av den plyndra båtgrava strekte seg ut over vårt utgravingsområde og er enno ikkje undersøkt.)

I samband med båtgrava kan nemnast at det mange år før 1835 vart funne ei skålvekt og truleg eit vektlodd (båe delar tapt) i ein gravhaug på Veiem (Petersen 1947 s. 23).

Av dette framgår at graver vart plyndra og haugar fjerna omkring 1800. Gravhaugen med hellekista, og ein annan nesten heilt utpløgd haug, dette var dei siste synlege restane av ei større samling som skal ha lege på garden. Spor av gravanlegga og korleis dei har vore plassert på terrassen ved Namsen finst truleg enno igjen under det uvanlege tjukke matjorddekket som ein har her.

3. Sem i Grong: Ei anna velutstyrt skjelettgrav.

I gravfunnet frå Veiem er fleire trekk som plasserer det i det kystnorske kultursambandet i folkevandringstida. Ein må samtidig spørre om dette er eit representativt uttrykk for ei reell økonomisk/kulturell tilknytning. Th. Petersens eldre jernalders funn frå gardane ved Bjøra i Overhalla er dominert av enkle brentbeinsgraver.

Det var derfor eit lykkeleg og interessant tilfelle at vi omlag samtidig med Veiem-undersøkingane grov ut eit anna velutstyrt gravanlegg på Sem (uttalast Sjem) i Grong, ca. 7 km lenger opp langs Namsen. Grava låg heilt i kanten av ein gravhaug som det berre var ein liten skalk igjen av. Haugen låg saman med fleire andre langs ein terrassekant ved elva, og hadde delvis rasa ut i ein bekkedal. Uventa nok fanst ei intakt skjelettgrav i det gjenverande kantpartiet.

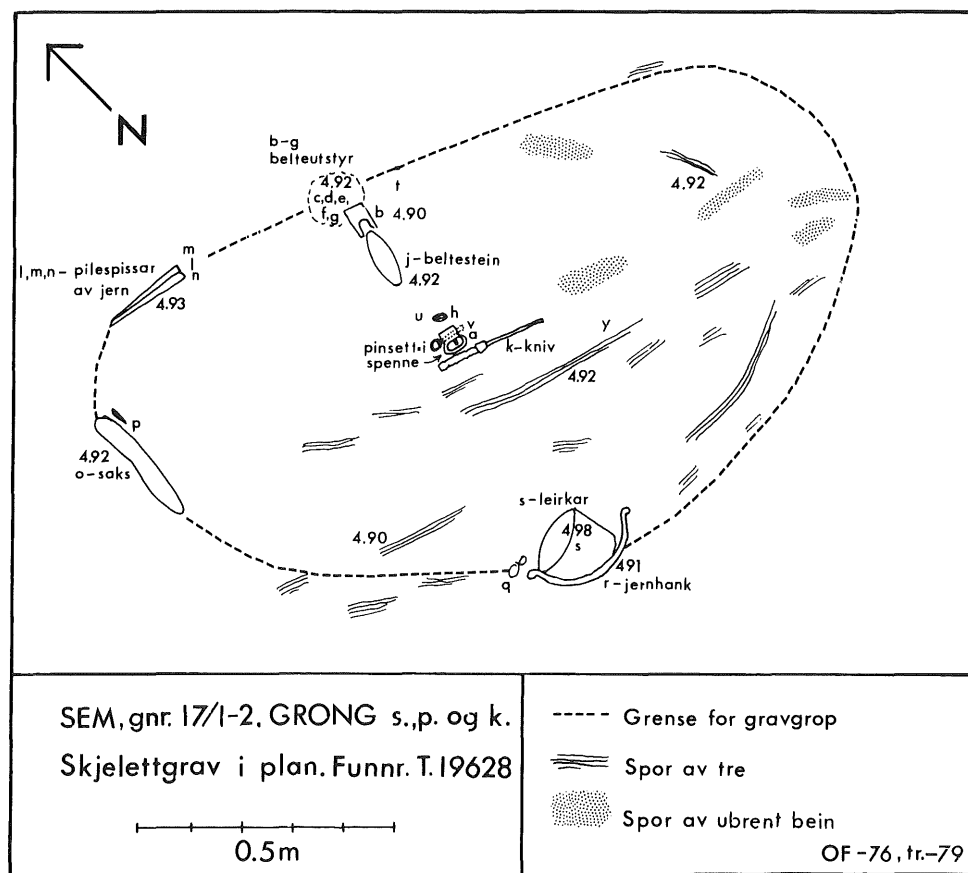

Fig. 22. Sem. Grav med utstyr, i planteikning.

Ein dunge med løftstore steinar danna eit ca. 1,0 x 1,5 m vidt dekke over grava som hadde tilsvarende storleik, og som viste sin ovale omkrets ved eit svakt fyllskifte. Grava låg omlag i nivå med den gamle markflata under haugen, var ikkje vidare nedskoren, men framsto berre som eit inntil 10 cm tjukt skikt. Her låg gravgodset og enkelte trerestar spreidd. Av skjelettet kunne ein påvise heilt svake spor. Plasseringa av gravgods tilseier nokså sikkert at den døde har vore orientert med hodet mot VNV. (Fig. 22).

I kanten av grava bak hodet låg ei saks av jern, nord for hodet 3 sylforma pilespissar av jern lagt i ein bunt med oddane oppover langs kroppen. I sørkant i midtpartiet av grava sto eit spannforma leirkar. (Fig. 23). Heilt inntil dette igjen låg jernhanken til eit ca. 25 cm vidt trekar som det ikkje fanst andre restar att av.

Som eit band på tvers over den døde og over grava låg eit sett av belteutstyr. Ein konsentrasjon av gjenstandar var samla ved nordkant. Uheldigvis var det nettopp her vi først grov nedpå dette utstyret, så enkeltgjenstandane vart ført ut av leie, og deira innbyrdes plassering i detalj er uviss. Dette gjeld eit tungeforma endebeslag, eit firkanta beslag med påsittande ring, ein bandforma smøygstol, ein liten ring i eit treskaft – alt av bronse, dessutan 3 små sølvknappar nagla til ei bronseplate med tekstilrestar, helst eit slag hektespenne. Inntil her låg vidare eit ledda beslag av bronse, med ei firkanta plate i ein ende og ei toflikta plate i den andre. Mellom flikane passar enden av ein regelmessig beltestein ved sida av. (Fig. 24).

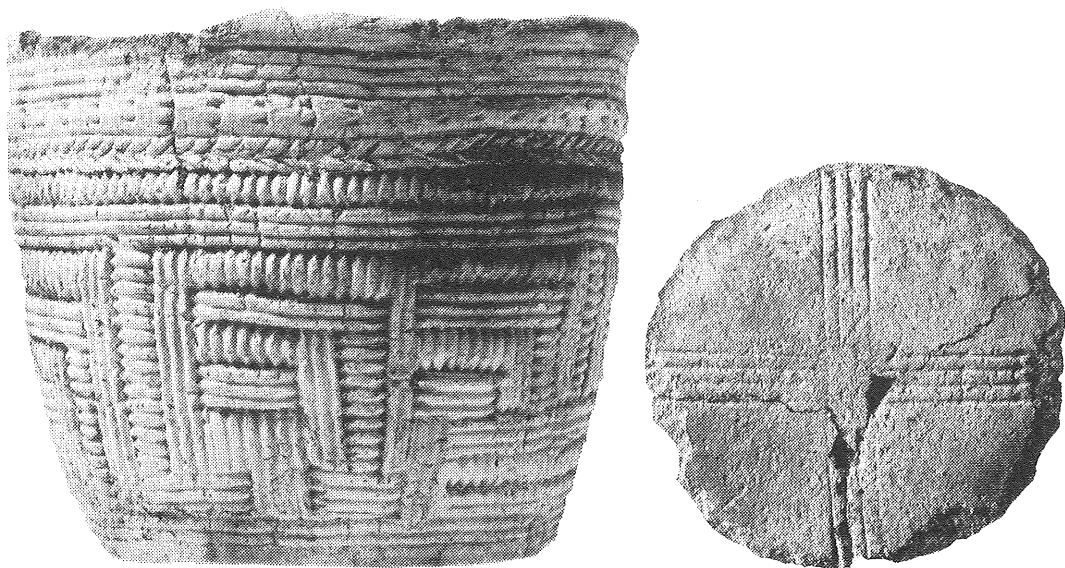

Fig. 23. Sem. Spannforma leirkar, med dekor også under botnen. Ca. 2:3.

Midt i grava låg sjølve beltespena og under denne ein pinsett, b e delar av bronse. På ei side l g elles ein bronsering, og på den andre ein kniv av jern med vakkert skaft av flamma *bjørk*. Alle bronsesakene er dekorert med konturliner. Fleire stader innved beltesakene fanst restar av l r, og også restar av dyrehår, som kanskje helst skriv seg frå skinn som den døde har blitt lagt i eller på. Mellom sparsame restar av tre som kan skrive seg frå underlag i grava, er påvist *einer* og (*bjørke*-?)*bark*. (A. Simonsen 1978).

Fig. 24. Sem. Belteutstyr av bronse, små sølvknappar, bronsering med ihengande treskaft, nedst t.h. pinsett av bronse. 1:1.

Heilt inntil grava, og i litt høgre nivå, låg eit konkavt skikt med trekol i oval utstrekning ca. 1,0 x 0,6 m. Tilsaman 7 g små, brente beinrestar kunne samlast opp. Kollaget synest å vera kome der etter at skjelettgrava var tildekt, og truleg også etter at jord var lagt over det gamle marknivået. Det er nærliggande å oppfatte kol og bein som ei enkel branngrav sekundært lagt innved den ubrente grava, og å trekke parallellar med brent og ubrent i Veiem-grava.

Den døde i skjelettgrava må vera ein mann, etter pilespissane å dømmе. Mangelen på karakteristisk kvinneutstyr tyder i samme lei. – Til tidfesting av

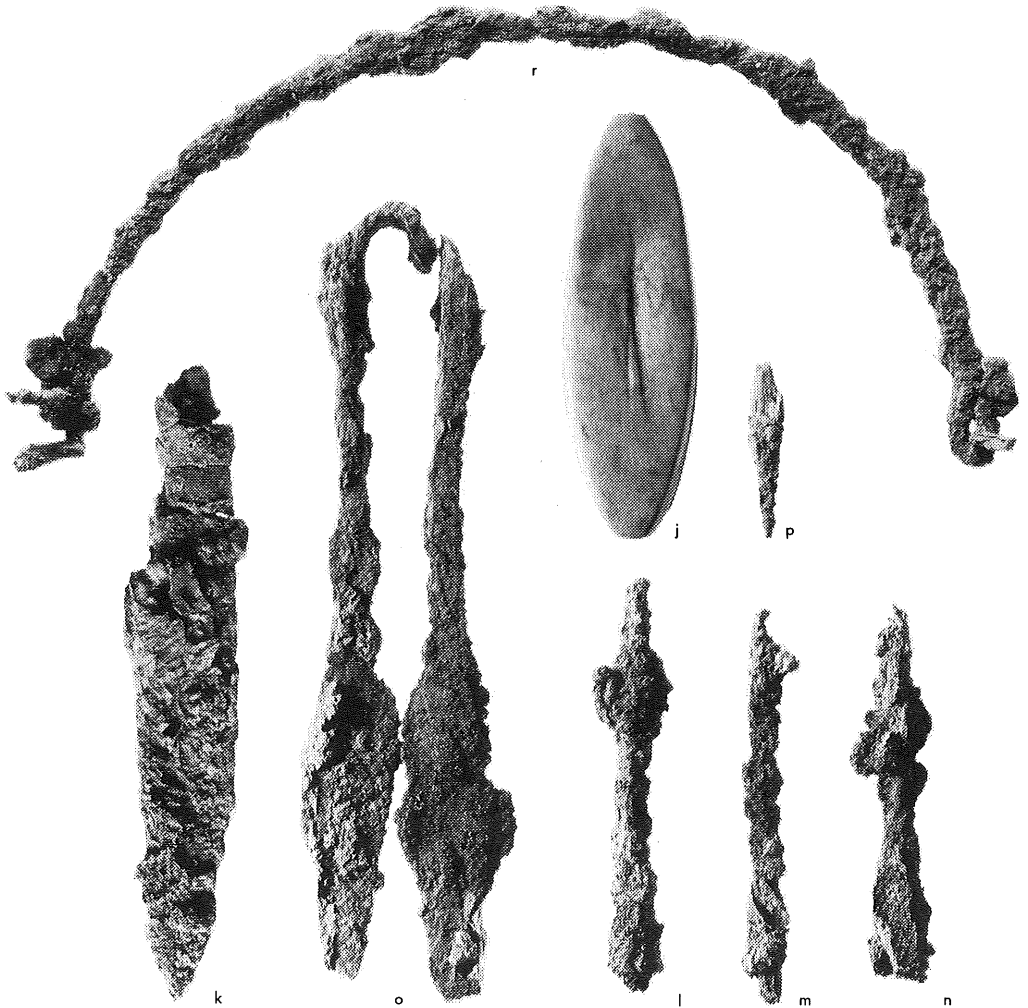

Fig. 25. Sem. Gravutstyr av jern: Kniv, saks, 3 pilespissar, «ripjern», hank til spannlbøtte, dessutan beltestein av kvartsitt. 1:2.

grava har ein først og fremst leirkaret, som skulle tilseie ein tidleg del av folkevandringstid. (Personleg opplysning v. B. Magnus 1977). – Eit uventa tilhøve er at Sem-grava som er eldre enn den på Veiem, har våpenpilesmissar av jern, medan det yngre Veiem-funnet viser beinpilesmissar framleis i bruk i eit våpenutstyr som elles avgjort verkar fullverdig. Den overgangen frå bein- til jernspissar som skjer i løpet av folkevandringstid (Farbregd 1972 s. 15 og 39) er tydelegvis ikkje så enkel og endefram som ein kunne tenke seg.

Fleire skilnader mellom Sem og Veiem fell i augo. Den karakteristiske hellekista på Veiem manglar på Sem. På Sem fanst spannforma leirkar, medan Veiem-grava hadde berre trekar, ikkje keramikk. – Trass i skilnadene er det likevel interessante trekk som knyter dei to funna saman. Båe er skjelettgraver. Det er påfallande, fordi eldre jernalders funn i Namdalen elles er svært sterkt dominert av enkle branngraver, slik tendensen er i trøndersk gravskikk meir generelt. Hellekister, våpengraver, spannforma leirkar, belteutstyr, hektespenner har rikeleg utbreiing i kyst-Norge, spesielt på Vestlandet, men opptrer langt mer spreidd i det egenlege Trøndelag.

4. Værem i Grong: Eit ringforma tunanlegg.

4.1. Oppdaging og kartlegging.

Dei «kystnorske» draga ved Sem-funnet aukar uvilkårleg interessa for fornminna på andre sida av Namsen rett over for Sem, på prestegarden Værem. Her skyt ein ca. 70 m høg terrasse ut mot Namsen, og verkar som ein bratt ås sett nede frå elva. Staden heiter Sankthanshaugen, og er ein framspringande pynt av ein vid skogkledd mo. (Jfr. kartutsnitt fig. 26).

På staden ligg eitt av dei finaste fornminneanlegga i Trøndelag. Det er tankevekkande at heilt til dei seinare år har ein ikkje kjent til anleggets rette karakter og betydning. – Frå gammalt av visste ein at det fanst eit par gravhaugar (Rygh 1978 s. 86). I eit arkivnotat frå 1918 oppgir Th. Petersen etter sjølsyn: «På brinken av den høye terrasse omtrent rett overfor *Vestre Sem* ligger 5–6 runde hauger, alle med større eller mindre fordypningar i midten. I nærheten sees 3 rektangulære hustomter (?), ca. 8 x 5 m.» I sin bygdebokartikkel om Grong omtalar han berre haugane og utelet tuftene heilt (Petersen 1947 s. 26).

På denne bakgrunn var det ei nokså overraskande oppdaging som Ola Seem, eigaren av Sem, innrapporterte til Videnskapsselskapets Museum i brev av 24.5.1960:

«Ifjor vår fant jeg på eiendommen til Grong prestegård, Værum, 5 gravhauger og en gammel boplass. Gravhaugene har vært kjent fra før, iallfall av folk i de nærmeste omgivelser. Om boplassen vet jeg om at man i Værumsneset som

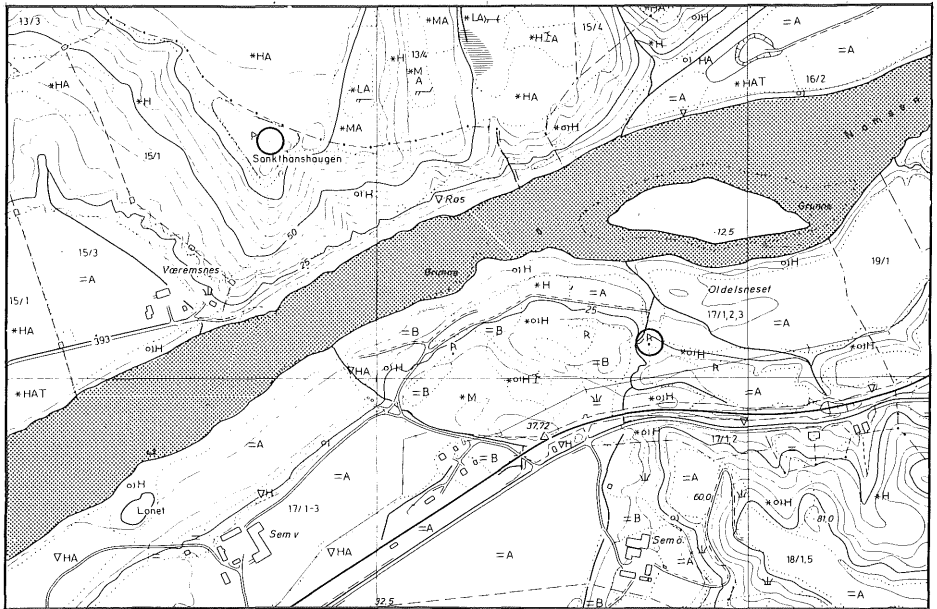

Fig. 26. Vårem- og Sem-området, med ringtun og gravfunn avmerka. Utsnitt av ØK-kart DF 150-5-2 nedfotografert til 1:10 000.

ligger like nedenfor visste om et par hustomter. Da jeg ikke vet om museet har boplassen registrert, tenkte jeg det var riktigst å avgi melding om funnet dertil.

Stedet har vært bevoskt med granskog, men ble snauhugget og beplantet for et par år siden. For fjorten dager siden foretok jeg en befarig på stedet, og fant da tydelige forhøyninger etter vegger eller grunnmurer av 9 hus og muligens to til som er skravert på en vedlagt skisse. Dessuten var det en 12 til 15 m lang, lav forhøyning med 3 runde groper langsetter. Stedet ligger på en flate ca. 30 m høyere enn Namsen ytterst på en skrånning som heller meget bratt ned til elven. . . . Ovennevnte boplass er sikkert meget gammel og fra før svartedauen.» Med brevet fulgte ei oppmålingsskisse som viste tuftene liggande på sirkel og 5 gravhaugar like inntil.

Rekkevidda av Ola Seems oppdaging vart imidlertid ikkje stadfesta før ved den systematiske fornminneregistreringa for Økonomisk kartverk i 1972. Dette skyldest kanskje først og fremst at skogen i mellomtida rann fort opp att etter snauhogsten, slik at oversynet gjekk tapt på ny. –

Storparten av fornminnefeltet ligg på grunnen til prestegarden, og hører derved under Kyrkje- og undervisningsdepartementet. Statens skoger v. Namdal skogforvalgning har ansvar for skogsdrifta. Frå dette hald vart det gitt uttrykk for stor interesse og velvilje med omsyn til dei sjeldne fornminna og dei spesielle verneomsyn dei krev.

I samarbeid med Namdal skogforvaltning vart det i 1977 utverka at fornminnefeltet skal unntas frå vanleg skogsdrift, og hogst og rydding vart påbegynt. Arbeidet heldt fram i 1978, no delvis med hjelp frå Grong historielag og Grong bygdebok- og kulturvernemnd i form av dugnadstiltak.

Ryddinga gjorde det langt enklare å kartlegge fornminna. Med eit oppfotografert utsnitt av ØK 1:5000 som grunnlag, vart kartlegginga gjennomført i 1978. Grensemerka mellom Værem og Berge fanst både i marka og på kartet, og kunne brukast som fastpunkt for oppmåling.

4.2. Beskrivelse.

På feltet er registrert 5 gravhaugar. Dei ligg alle langs terrassekantane. Ytst på framspringet mot Namsen ligg ein som er langt større enn dei andre, innpå 30 m i diameter. Tre av dei andre er ca. 16 m vide. Alle haugane har eit særmerkt fellestrekk: Dei er flate utmed kantane og toppa på midtpartiet. Sjøl om dei alle har plyndringsgrop i midten, er neppe den karakteristiske forma oppstått på den måten. Ein kan få inntrykk av at føremålet har vore å få stor vidde og høgd med liten arbeidsinnsats.

Haugane er både fine og ruvande, men det er hustuftene som gjer dette fornminnefeltet så spesielt viktig. 13 tufter er hittil registrert. Dei framter som inntil 0,5 m høge vollar i terrenget, mange i form av ein hestesko. Tuftene ligg i ein litt uregelmessig ring. Med eit par unntak vender den åpne sida (utan veggvoll) inn mot midten av sirkelen, som ser ut til å ha vore ein åpen plass. (Etter at kartet fig. 27 vart laga, er det påvist at tuft 13 har ei forlenging mot vest, så tufta blir lang og todelt.)

Fleire av vollane tyder på at veggane har vore rette og husa rektangulære. Prøvestikk med jordbor viser at vollane inneheld berre jord, ikkje stein. Ingen av tuftene har vore utsett for noe slags inngrep, med unntak av ei grop innpå tuftene 3 og 4.

Groper er den tredje slags anlegg som er registrert på feltet. Dei visest som fordjupningar i marka, med få unntak inntil 2 m vide og inntil 0,5 m djupe. Dei små dimensjonane motseier at det kan vera tale om dyregraver, slik dei vart oppfatta ved ØK-registreringa. Ved prøvestikk er det stadig påvist kollag i botnen på dei. Det er nærliggande å tenke på små gropforma trekolmiler, dersom det ikkje er tale om eldstader eller kokegroper av noe slag. Grop G30 som tydelegvis er lagt innpå tuftene T3 og T4, kan vera ein peikepinn om at gropene er frå ei seinare tid enn tuftene. Bruksmåte og tidssamanheng kan neppe fastslås nærare før utgravingar er føretatt.

På moen mot NV og N frå tuftene går ein serie med holvegar. Noen av dei er parallelle vegfar, andre går i ulike retningar. Kartlegging av vegfara er problematisk på grunn av skogen, men vil vera ei interessant framtidig oppgåve.

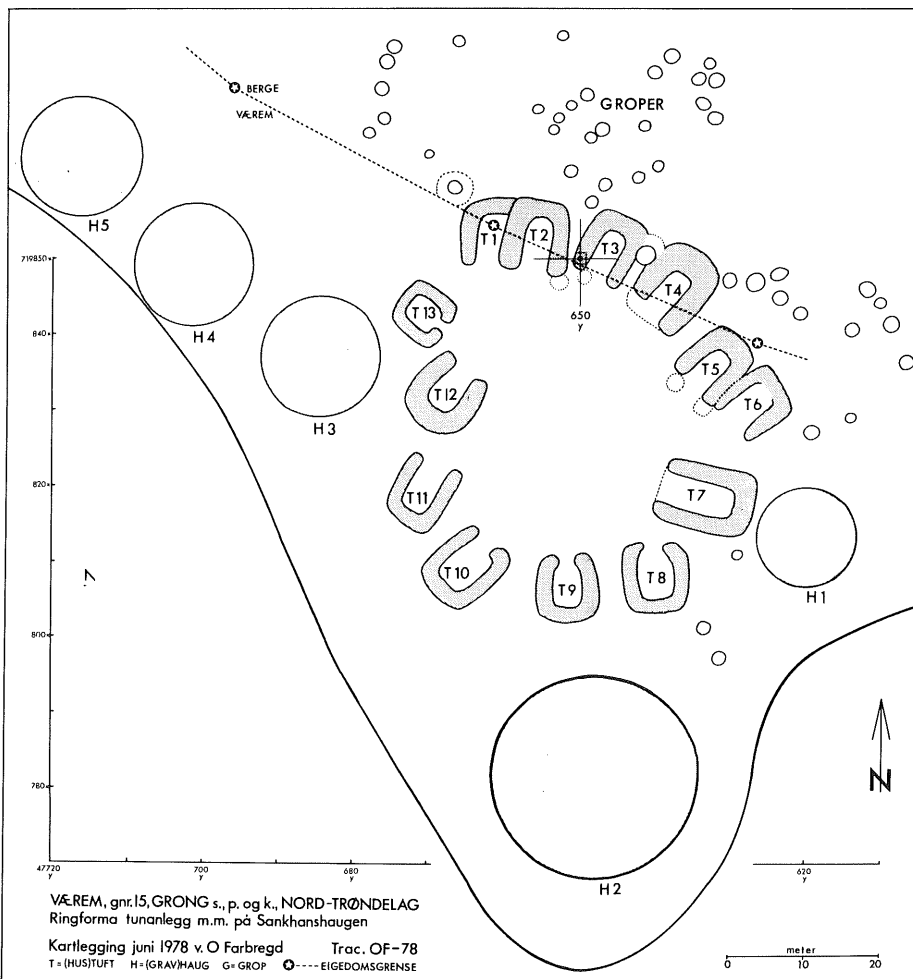

Fig. 27. Værem. Kartlegging av det ringforma tunanlegget på Sankthanshaugen.

4.3. Diskusjon.

Fornminnefeltet på Værem er oppsiktsvekkande på fleire måtar:

1. Dei ringforma tunanlegga har tidlegare vore kjent frå to avgrensa område i landet, Rogaland og Nordland-Vesterålen. Førekosten i indre Namdalen gir vesentleg ny kunnskap om utbreiinga av slike anlegg.

2. Tunanlegget på Værem synest å vera heilt intakt som fornminne, og likeeins området nærast omkring. Staden har derfor spesielle kvalitetar for vising til eit stort publikum. Den urørte tilstanden gir vidare uvanleg godt utgangspunkt for undersøkingar av fleire slag.

3. Tuftene på Værem ligg i direkte tilknytning til eit gravfelt, noe som ikkje er vanleg ved dei andre ringtuna (Johansen og Søbstad 1977 s. 52). Denne sammenhengen kan gi viktig kunnskap om både kronologi og karakteren/funksjonen til anlegget.

4. Plasseringa av anlegget på høgdedraget ved Namsen er særmerkt. Topografien gir ekstra muligheter til å forstå kva samfunnsmessig samanheng tunanlegga høyrer inn i.

På bakgrunn av dei kystnorske trekka i gravfunna på Veiem og Sem, er det av største interesse å kunne presentere eit tunanlegg i same lokalmiljøet i Grong. Arrangementet av store og mange tufter i ring er så særmerkt at eg ser ingen grunn til å tvile på at Værem-anlegget tilhører same gruppe som dei nordnorske og rogalandske. Alle undersøkingar viser eintydig at ringtuna er oppført i eldre jernalder. (Møllerop 1971, Johansen og Søbstad 1977). At noen av anlegga tydelegvis har ei brukstid også ut over eldre jernalder, rører ikkje ved hovudsaka: Ringtunet på Værem må vera anlagt i eldre jernalder, kanskje mest truleg i løpet av romartid.

I mangel av utgravingar på Værem kan terrengplasseringa gi utgangspunkt for visse refleksjonar om anleggets funksjon og føremål. Frå Sankthanshaugen er det godt utsyn både oppover og særleg nedover Namsen. Dalføret er relativt smalt her, etter at sjølve Namsen frå NA og Sanddøla frå S og A møtest ved Medjå (Grong sentrum) ca. 5 km lenger opp. Frå ringtunet har ein derfor framifrå høve til å kontrollere ferdsla gjennom Nams-dalføret, både til lands og på Namsen.

Namsen er brei og stilleflytande stort sett, og er farbar med båt opp til Fiskum-fossen i Harran. Av stryk har ein no til dags følgande problematiske parti: Sellæg-hylla ved Sellæg, Heknin ved Vibstad, Grøtet ved Melhus. Ved båttur på Namsen legg ein også tydeleg merke til at Namsen har ei strekning med striare straum framom Sankthanshaugen med tunanlegget. Dette kunne gi ekstra mulighet til kontroll med elvetrafikken.

Ein må likevel spørre om korleis tilhøva var i eldre jernalder. Ved at dalbotnen og Namnsen har så lite fall frå Grong og ut til sjøen, har landhevingsutviklinga hatt stor innverknad for korleis Namnsen har tatt seg ut som ferdelsåre til ulike tider. Ved Værem/Sem har normal vasstand i Namsen i dag ei høgde over havet på ca. 9,2 m (NVE 1938, 1. nr. 425, bl. 3). Arne Grønlie, Mo i Rana, har rekna ut landhevingsstilstanden på staden gjennom tidene ut frå visse generelle formlar (Grønlie 1978, jfr. 1941, 1947, 1952). Diagrammet viser at dagens nivå 9,2 m her var havets nivå eller lågare før ca. 2–300 e.Kr. Med andre ord gjekk sjøen hit inn den tid, Namsen utanfor var ein fjordarm. Denne topografiske situasjonen er svært interessant, men burde ikkje overraske fullstendig.

Namsen tyder *Naum-sjøen* og er nærmast å oppfatte som fjordnamn, slik det framleis er tilfelle ved og utanfor Namsos. (Sandnes 1965 s. 31). For ein namda-

ling er det den dag i dag ikkje rett å omtale den *rennande* Namsen som *elva* sjøl inne i Grong, Namsen kaller ein berre Namsen. Det er ei interessant umedviten minning om ein tidlegare, naturtopografisk situasjon. Namsen nedanfor Sellæghylla er i dag stilleståande; ein elveliknande smal fjord. Når ein tenker seg at denne elvefjorden strekte seg opp i Grong i tidleg jernalder, var *nauma* – i tyding smal – eit rett så naturleg namn. Namnet ville også lett gå over frå den minkande fjorden til den stadig lengre elva. (Jfr. O. Rygh 1904).

Ikkje mindre interessant er gardsnamnet Sem – «sjøheim» – nettopp ved Værem. Sandnes (1965 s. 97) har tenkt seg ei utviding, ein innsjø i elva som *sjøen* i namnet. Forklaringa synest etter dei opplysningane som no ligg føre å vera heilt enkel: Namsen var *fjord* så langt inne da garden fekk namnet. Den situasjonen kan ein ha hatt fram til ein gong i romartid. Namnet ville kanskje vera mest naturleg om garden var den *første* ved sjøen (fjorden) når ein kom nedover dalen og elva. I så fall burde gardsnamnet vera pålagt i romartid. Det er likevel neppe tilrådeleg å bruke det føreliggande landhevingsdiagrammet til så detaljerte dateringar og vurderingar. Først når ein får dateringar av gamle strandnivå ut frå feltundersøkingar i lokalmiljøet, vil ein kunne få sikrere data.

Trass i dette er det ut frå eksisterande data altså ikkje reint usannsynleg at ringtunet vart lagt nettopp ved overgangen mellom sjønivå og elvestraum. Straumen i elva i partiet ovanfor tilseier at dette skillet har vore meir stabilt her enn i stillare parti av Namsen. Sjøl om elva var farbar med båt, ville det ved elvemunningen sikkert vera aktuelt å skifte/laste om frå større båtar til elvebåtar dersom ein skulle oppover, og motsett nedover. Likeeins ville det vera aktuelt tilknytningspunkt mellom land- og sjøtrafikk.

Når det gjeld jordbruksmessige føresetnader for å legge eit ringtun på Sankt-hanshaugen, er derimot det første inntrykket negativt. Over dei store flate moane innover frå tunanlegget er det ikkje noen lett synlege teikn til gammal dyrking som kunne tyde på at ringtunet er ei form for gardsanlegg. Spørsmålet bør avklarast ved nærare undersøkingar.

Inntil vidare er det naturleg å konsentrere interessa omkring handel og ferdsel, administrasjon og militær organisasjon som forklaringsgrunnlag for Væremanlegget. Lokaliteten kunne etter topografien å dømme ha stor betydning i den slags samanhengar i eldre jernalder. Anlegget gir elles dei beste muligheter til å teste ulike hypotesar ved systematiske utgravingar.

5. Bertnem i Overhalla: Uvanlege tuftanlegg.

Undersøkingane på Værem og mulighetene for at ringtunet representerte eit maktsentrum, aktualiserer spørsmålet om tilhøvet mellom Værem og Bertnem.

Bertnem er grannegard til Veiem, men ligg på andre sida av bygdegrensa, i

Overhalla, ca. 10 km nedover elva frå Værem. Garden har vore rekna som kongsgard eller høvdingssæte for større eller mindre delar av Namdalen, på grunn av dei imponerande gravminna her. Tre gravhaugar med diameter 40–45 m og høgd 5–6 m ligg på rekke innved tunet. Ingen stader i Trøndelag har ein ei tilsvarande gruppe av storhaugar, og likskapen med Uppsala høgår er blitt framheva. (Sandnes 1965 s. 157). Arkeologiske *funn* som kunne kaste meir lys over den posisjonen garden har hatt, har imidlertid mangla.

Medan undersøkingane på Værem føregjekk sommaren 1978 vart det tilfeldigvis sett i gang planering av eit dyrkamarksområde aust for gravhaugane på Bertnem. Ein rutinekontroll eg føretok på staden viste at det fanst ein del gropanlegg i undergrunnen under matjordlaget. Det vart improvisert eit naudgravingsopplegg for å undersøke og klarere området snarast mogleg. Utgravinga viste seg å bli meir komplisert og omfattande enn det var grunn til å tru frå først av, og måtte gjennomførast i fleire etappar. Dagleg feltleiar ved utgravinga var Magnar Dalland. I det følgjande skal nemnast noen hovudtrekk ved undersøkinga.

Innanfor eit område ca. 80 x 50 m vart det avdekt eit par hundre groper av varierende slag. Noen kan reknast som kolgroper (jfr. s. 49), enkelte er tydelegvis eldstader, og noen store groper er vanskeleg å gi nemning eller forklaring på. Dei nemnte gruppene utgjorde likevel eit fåtal samanlikna med den dominerande groptypen: Groper som ofte var ca. ein meter vide, og ofte 0,2–0,4 m djupt nedskorne i undergrunnen. Forklaringa på anlegga ga seg først etter kvart som det vart tydeleg at dei låg ordna i fleire lange rekker.

Desse gropene markerer stolpeplassering i store hustufter. Det er likevel ikkje tale om stolpehol, gropene er alt for vide til det. Dei er truleg blitt danna ved *nedgraving*, og kanskje helst *utskifting*, av stolpar.

Fylla i gropene inneheldt ein god del flekkar og bitar både av ubrent og brent leire. Mange av gjenstandsfunna skriv seg også frå gropene, som har blitt fylt med materiale frå kulturlag som til kvar tid fanst i og ved tuftene. Groppfylla var noe ulik frå groprekke til groprekke, noe som gjer det lettare å skille «byggningsfasane» frå kvarandre.

I ein del tilfelle ser ein tydelegvis sjølve stolpehola oppi gropene. Det er noe overraskande at desse gjenfylte «avtrykka» viser stolpar med avlangt firkanta tverrsnitt, i storleiksorden ca. 35 x 15 cm. Men stolpar med slikt tverrsnitt er påvist i eit rogalandsk ringtun. (Petersen 1952 s. 97–98). Dei stolpesystema som ein ser avteikna, synest å vera to parallelle takberande rekker. Sikre veggmarkeringar er vanskeleg å påvise.

Stolperekkene er funne i ca. 40 m lengd, men det kan vera spørsmål om fleire hus har stått etter kvarandre. Fleire ting tyder likevel på at det dreiar seg om eitt samanhengande langt hus, men først systematisk gjennomarbeiding av materialet vil gi nærare avklaring. Det er imidlertid sikkert at eit eldre hus er blitt fjerna og

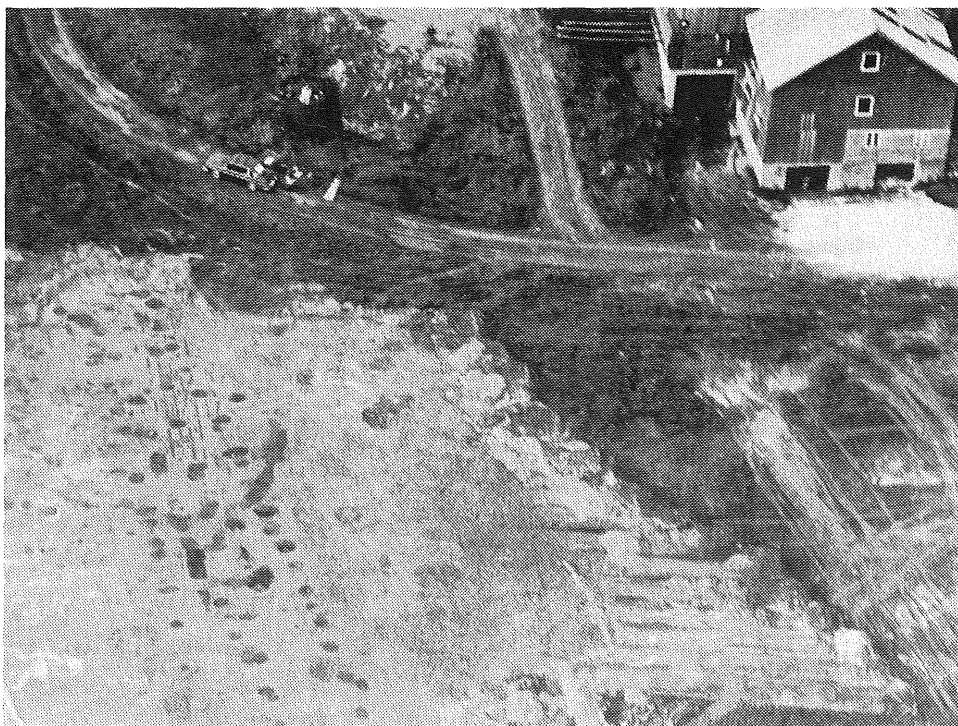

Fig. 28. Bertnem. Hustufter markert med lange rekker av stolpegroper. I bakgrunnen kanten på den austlegaste av dei tre storhaugane. Luftfoto ved Bård Gimnes.

avløst av minst eitt yngre som vart flytta ca. 1–2 m til side i høve til grunnplanen av det første. Den yngre tufta dekkar storparten av den eldre, og dei yngre stolpegropene skjer stundom inn i og gjennom dei eldre. Til kvar av husa hører ein avlang eldstad i midtpartiet av tuftene, noe som kan tyde på at dei er bustadhus.

Innanfor tufteområdet er det funne eit variert utvalg av bruksgjenstandar som gir opplysningar om datering og kvardags- og arbeidsliv. Ein del brott av spannforma (og andre) leirkar viser at busetninga går attende minst til folkevandringstid. Også av kleberkar finst bitar. Ein godt bevart sigd, ein del av ei dreiekvern og ein «avlstein» laga av leire er dei mest interessante reiskapsfunna. Ein god del jernslagg var spreidd i området.

Tuftene på Bertnem er dei første frå eldre jernalder som er blitt utgravde i Trøndelag. Viktig er det også at dei framtrer på ein måte som nesten ikkje er kjent her til lands før. (Jfr. Myhre 1973 s. 16). Stolpegropene er meir vanlege i danske jernalderslandsbyar, der dei finst saman med stolpehol. Og dei er nokså karakteristiske for tufteanlegg i England. (Personleg opplysning v. John Hood

1978). Tuftetypen åpner visse perspektiv ved at den framtrer tydeleg i undergrunnen sjøl om ingenting lar seg påvise på overflata. Utgravinga gir konkret kunnskap om korleis hustufter frå eldre jernalder kan sjå ut, slik at ein meir planmessig kan leite og oppdaga dei andre stader. Dette vil kunne medføre viktig ny kunnskap om gardsbusetning og bygningshistorie i Trøndelag, der ein før har måtta avfinne seg med ein tilsynelatande mangel på slikt kjeldemateriale.

Ein må samtidig spørre om ein kanskje står overfor bygningar utanom det vanlege på ein spesiell stad som Bertnem. Storleiken på tuftene er for så vidt påfallande, men stemmer godt over eins med dei stein- og jordbygde langhus-tuftene som er velkjent frå Sørvestlandet. Byggeskikken nordanfjells kan ha gitt meir forgjengelege leivningar sjøl om storleik og plan har likna. Så ofte som ein treffer på brent leirklining i eldre jernalders funnkontekst (under og i gravhau- gar t.d.) må ein tru at leirklinte flettverksveggar har vore vanlege.

I påvente av at utgravningsmaterialet blir gjennomarbeidd og presentert meir detaljert, kan ein understreke eit par hovudpoeng ved Bertnem-utgravinga.

Garden var vel etablert allerede i eldre jernalder, som kunne vera å vente. Om dei store tuftene har samanheng med spesiell makt og velstand på garden så tidleg, det er eit spørsmål som framtidige undersøkingar først kan avklare. Keramikken som er påvist ved utgravinga er for ein vesentleg del spannforma. Dette markert kystnorske kulturelementet knyter Bertnem-tuftene til dei føre- gåande funna på ein interessant måte.

Funna understrekar likevel *spørsmål* meir enn dei gir svar. Korleis er tilhø- vet mellom Værem og Bertnem, som båe må oppfattast som maktsentra? Er det noen samanheng, samtidighet eller tidsskilnad mellom ringtunet på Værem og høvdingsøtet Bertnem? Kva geografiske føresetnader er det for eit maktsentrum på Bertnem?

Værem og Bertnem ligg ved kvar sin ende av eit relativt smalt parti av dalføret. Som landskapet vidar seg ut og forgreinar seg ovanfor (austanfor) Værem, slik skjer det igjen nedanfor (vestanfor) Bertnem. Ved Bertnem er det berre ein trong landvegs passasje mellom Namsen og eit bergparti på nordsida. På sørsida ligg imidlertid eit vidare sletteområde (Øysletta) med ei rekke gamle gardar omkring, som eit jordbruksøkonomisk tyngdepunkt.

Kan Bertnem ha fått sin posisjon ut frå at sjønivået i ein viss periode har gått hit, liksom noe tilsvarande truleg galdt for Værem/Sem tidlegare? Har ei ve- sentleg mulighet for økonomisk kontroll og makt flyttast etter kvart som landet heva seg og grensa mellom sjønivå og elvestraum flytta seg utover (vestover), frå den eine garden til den andre? Tanken er enkel og fascinerande, og kan synast å ha støtte i visse data som blir diskutert i det følgande.

6. Perspektiv på Namdalens jernalder.

6.1. Undersøkningsdata i samanfating.

Trass i den store arkeologiske aktiviteten i Namdalen har ein tidlegare hatt heller uklår kunnskap om eldre jernalder. Undersøkingane dei siste åra gir derimot svært mange konkrete opplysningar om denne perioden.

Mellom dei mange *heim*-gardane i området veit vi no at fire av dei ikkje berre var busett, men hadde også nådd markert velstand og makt omkring 4–500 e.Kr. *Kor mye* eldre er *opptaket* av denne gruppa gardar? Under den føresetnaden at eksisterande landhevingsutrekningar er tilnærma rette, bør garden Sem ha fått namnet før ca. 200 e.Kr. da Namsen enno var fjord hit inn. Ringtunet på Værem – like ved Sem – er mest truleg oppført ein gong i romartid, som vel også dei lange husa på Bertnem. På Veiem viser daterte kolgroper busetning i førromersk jernalder. Om busetninga var *fast*, og om garden og *namnet* Veiem var etablert, er likevel ikkje sikkert. Men allereide ved overgangen frå bronsealder til jernalder, ca. 500 f.Kr., er det påvist åkerbruk på Veiem. Ein har dyrka bygg og pløgd med ard. Mulighetene for at gardsbusetning og namn på *heim*gardar i området kan først samanhengande langt attende før Kr.f. synest å vera høgst reelle. Med pollenanalytiske undersøkingar vil ein kunne vidareføre og avklare desse problemstillingane. Ved Skage i Overhalla har ein tidlegare kunna vise begynnande åkerbruk like etter Kr.f. (Vorren 1970).

6.2. Spesielle spørsmål som funna reiser.

Kvifor skil dei nye funna seg så mye frå det store materialet som Th. Petersen grov fram i si tid? Har dette tilhøvet spesiell betydning eller er det meir eller mindre tilfeldig?

Petersens eldre jernalders funn skriv seg frå eit avgrensa område ved sideelva Bjøra i Overhalla. Dette materialet er dominert av eit enkelt og stereotypert preg som knyter det til trønderske branngraver frå Sparbu og Meldal (Petersen 1923). Dei nye funna kjem derimot frå breddene av Namsen i Grongdelen av Namdalen. Dei ubrente gravene frå Veiem og Sem og tuftene på Værem og Bertnem har eit tydeleg velstandspreg som først og fremst høver inn i ein kystnorsk samanheng.

Jordbruksgrunnlaget i dei to lokale områda er ikkje så ulikt at det kan vera årsak til dei arkeologiske skilnadene. Bjøra og Namsen har imidlertid svært ulik betydning som ferdseisårer. Bjøra tar inn trafikk frå Høylandet, eit relativt avgrensa område. I Grong møttest derimot Nams- og Sanddøl-vassdraget, og bygda fører derved ut og ned frå eit svært omfattande innlandsområde.

Overhalla-Grong er eitt av dei områda i Norden som er rikast på båtgraver, med ca. 30 funn frå yngre jernalder. (Personleg opplysning v. Kristian Pettersen 1979). Båten har tydelegvis hatt stor økonomisk og statusmessig betydning i dette miljøet, langs Bjøra såvel som langs Namsen. Bakgrunnen for dette blir ekstra klar når det viser seg at Namsen var fjord langt inn i Grong – og oppover Bjøra – i jernalderen.

Båtar og sjøtrafikk er også sentrale element i det kulturbildet som dominerer sein romartid og folkevandringstid i Norge. Gravfunna viser ei sterk materiell oppblomstring langs norskekysten, frå Vest-Agder til Vesterålen, og også i Vestfold og nedre Telemark. Det er tydelegvis eit fast organisert og omfattande handelssystem som ligg til grunn for dei arkeologiske ytringane. (Slomann 1956 s. 70, 80). Dei nemnte kystområda er dominert og kjenneteikna av eit gjenstandsmateriale som Slomann (1956 s. 68) kallar *folkevandringstidskomplekset* eller *-miljøet*. Den arkeologiske kulturgrupperinga som dette materialet representerer vel eg å omtale som *det kystnorske handelssambandet*.

Veiem-grava har ei rekke trekk som tilhører det nemnte komplekset: Heile våpensett, trekar, hektespenner, pinsett og beltebeslag, – og dessutan det karakteristiske gravanlegget *hellekista*. På Sem inneheldt grava tildels andre element frå same komplekset: Beltebeslag, pinsett, sylforma pilespissar av jern, spannforma leirkar, trekar. Ringtunet på Værem har sine parallellar innan det kystnorske området – i Rogaland og Nord-Norge. Tuftene på Bertnem viser kystnorsk tilknytning ved førekomst av spannforma keramikk, og ved lange hus som er karakteristisk for gardsanlegga på Sørvestlandet.

6.3. Skisse av eit handelssystem.

For å vurdere den kulturhistoriske samanheng og betydning dei nye funna representerer, vil eg prøve å konkretisere korleis eg førestiller meg at det kystnorske handelssambandet har fungert – spesielt økonomisk. Her blir ikkje høve til å omtale meir enn generelle trekk ved ein slik modell, og meir vekt vil bli lagt på det næringsgeografiske grunnlaget enn på sosiale strukturar. Likevel meiner eg at dette gir eit nytt utgangspunkt til å forstå og analysere problem i norsk jernalder, til å utarbeide og teste hypotesar.

Visse importvarer – spesielt bronsekjelar og glas – viser at handelssystemet i ein ende har hatt ankerfeste på kontinentet. Vestlandskjelane peikar mot Rhin-området, kanskje også glas (Slomann 1956 s. 73, Magnus og Myhre 1976 s. 333–34). Sørvestlandet har vore fremste tilknytningsområdet for nordsjøfarten her til lands, som rimeleg er geografisk sett. Rogaland er det området som får nedfelt mest materiale innanfor folkevandringstidskomplekset. (Slomann 1956 s. 69). Om skipa som kryssa Nordsjøen med handelsvarer var norske eller frå kontinentet er ikkje klart.

Frå Sørvestlandet har ein viktig handelsveg gått skipsleia langs kysten nord-over heilt til Troms. Vegen er markert ved at importvarer (og andre handelsvarer) nedfeller seg, og at gravutstyret har sterke fellestrekk og vitnar om aukande materiell velstand. Samtidig skjer ein busetningseksponasjon og økonomisk utvikling innover innlandsbygder. På ytterkysten viser holer og hellarar eit sterkt oppsving i fangst og fiskeaktivitet (Odner 1973 s. 147).

Sjøvegen nord-sør har vore nerven i handelssambandet. Ressursane på kysten, i øygarden er blitt utnytta liksom dei i fjell- og dalbygder. Som tverrliner er handelsvegane «innanfrå» og «utanfrå» blitt tilknytt hovudleia. Frå kysten har ein truleg fått dun og fjør, egg, fisk, spekk, huder av sel, kval og kvalross, og kvalrosstann. Frå innlandet er det særleg pelsverk og kanskje jern som har vore handelsprodukt. (Slomann 1956 s. 70, Farbregd 1972 s. 98–100). Handelssystemet har kanskje ført dei fleste av dei norske varene berre til større busetningsområde her til lands, medan enkelte varer som pelsverk var direkte eksportartiklar. Til fangstbusetning på ytterkysten og i innlandet har systemet kanskje levert korn/mjøl, klede, og metallprodukt som våpen og smykke. Innlandet har truleg hatt eit grunnleggande behov for salt frå kysten. (Jfr. Sognnes 1979.) Å avklare dei vanskelege spørsmåla om handelsvarene er likevel ikkje det sentrale i denne samanhengen. Viktigare er det her å sjå den geografiske oppbygginga av systemet.

Frå kontinentet har ein importert artiklar av bronse og glas, kanskje tekstilar og våpen, kanskje korn og søtningsstoff som honning. Den store produksjonen og spreininga av spannforma leirkar, og mengdene av slik keramikk som finst i båtnaust (Rolfsen 1974 s. 89) gir ein viss mistanke om at denne keramikken har vore ein spesiell emballasje for ei viktig handelsvare. Både i naturleg tilstand og som ingrediens for mjød ville honning ha ein luksus- og statusprega verdi i tillegg til den næringsmessige. Honningproduksjon kan også ha foregått innanlands. Spannforma leirkar, som er nesten standardutstyr i velstandsprega graver i folkevandringstid, kan tenkast å ha vore honningkrukker til dels. Bente Magnus' arbeid med dette store keramikkmaterialet vil truleg avklare spørsmålet.

Eit viktig punkt i det store handelssystemet er ei trinnvis oppbygging. Dei som produserte eksportvarer på kystbuplassar og i fjellet fekk ikkje betalt med kontinentale importvarer. Velstående bønder og høvdingar utgjorde mellomledd (geografisk og sosialt) som har organisert og kontrollert handelen, kanskje ved redistribusjon innan større og mindre einingar (jfr. Odner 1973 og 1974). Hos dei fremste av denne gruppa nedfellest luksusprega importvarer som glas, bronsekar, gull, praktvåpen og -smykke. Verkstadprodukt av metall (våpen, smykke, draktutstyr) og keramikk som meir utbreidd gravgods viser ein viss status og velstand som også har bakgrunn i handel.

Kva var grunnlag for makt og rikdom innanfor handelssystemet? Når vi ser på stader der handelsprofitt har hamna i graver, synest tre topografiske faktorar

å gå igjen i varierende kombinasjon: 1. Eit visst jordbruksgrunnlag. 2. Grunnlag for produksjon av handelsvarer i tiliggande område. 3. Topografiske muligheter til å kontrollere ferdsel og varetransport.

Ein påliteleg og kontinuerleg jordbruksproduksjon trengs for å fø og utruste mannskap til ekspedisjonar og til kontroll med ferdsel og varebytte langs handelsvegar. Sjøvold (1974 s. 302, 347–348) har framheva den betydninga jordbruket har hatt for busetninga også i Nord-Norge. Område med usikkert jordbruksgrunnlag ville vera dess meir avhengig av tilførselar. I sine kongesoger har Snorre (1959, s. 323–333) ei dramatisk fortelling om Asbjørn Selsbane som illustrerer dette tilhøvet, frå 1000-talet. Også på den tid eksisterte det eit sterkt handelssamband frå sør til nord langs kysten (noe som m.a. Ottars reise vitnar om). Håløyghøvdingen Tore Hund på Bjarkøy sto i nær allianse med Erling Skjalgson i Rogaland. Kong Olav Haraldsson sette forbod mot kornhandel til Nord-Norge. Den kjedereaksjonen dette tiltaket utløste (med konsekvensar heilt fram til slaget på Stiklestad slik Snorre framstiller det) viser kor viktig korntilførselen var i kystsambandet nordover. (Jfr. Vinsrygg 1979 s. 16, 75).

Dei mange slags landskapsformer frå nord til sør i Norge ga muligheter til kontroll med handelen på mange punkt. Dei følgande er spesielt viktige. a) Hamnene langs Jæren og ned til Lista var utgangspunkt for ferdselen til kontinentet. b) Sund, eid og andre passeringspunkt i leia (t.d. Karmsundet, sunda i Vesterålen). c) Sentrale stader ved leia der varer kunne samlast opp, utvekslast og distribuerast (t.d. Sunnhordland, Sunnmøre, Ytre Namdalen, Alstadhaug- og Andøy-området. d) Knutepunkt mellom land- og sjøtransport, der varer samlast opp, blir omlasta og skifter eigar. Spesielt viktig er her elvar og dalsystem som munnar ut i fjordbotnar (t.d. Otra-munningen i Agder, utløpet av Rauma ved Åndalsnes). I innlandet får ein tilsvarende punkt ved innsjøane t.d. Randsfjorden, Mjøsa. e) Knute eller passeringspunkt innanfor ferdsla til lands, – dalmøter og fjellovergangar til dømes.

Kontrollpunkt av kategorien *d* er spesielt interessant. For det første møtest her to slags ressursområde, – innland og kyst. Her er også eit hovudskille mellom produksjons- og transportdel i systemet, når ein tenker på utførsel. Mye av importen nådde truleg dei fleste avtakarane ved slike punkt. Som betalingsmiddel til produsentar i dalbygdene/innlandet gjekk derimot for det meste innlandske produkt frå kystmiljø. Nettopp eit slikt asymmetrisk tilhøve mellom eksport og import har truleg gitt ein ekstra dynamikk i handelssystemet. Og mellomledda har ein spesielt sterk posisjon.

6.4. Namsens munning i jernalderen.

Den velstanden og kulturtilknytninga funna frå Veiem, Sem, Værem og Bertnem vitnar om, synest å få spesiell meining ut frå ein slik modell. Landhevingsutrek-

ningar tilseier at Namsen i jernalderen har hatt sin munning i Grong og øvre Overhalla. På grunn av det svake fallet i Namsen har landhevinga flytta munningsområdet over ei lang strekning gjennom hundreåra. Dersom handel og kontroll med sjølve elvemunningen har vore avgjerande for velstand og makt som har fått arkeologiske ytringar, skulle ein i utgangspunktet vente å finne desse i kronologisk rekkefølge nedover langs elva. Er dette tilfelle?

Systematiske og målretta undersøkingar i så måte er enno ikkje gjort. Ein del relevante data som ligg føre, *motseier* likevel ikkje hypotesen. Som spesielle uttrykk for makt og organisasjon reknar eg tunanlegget på Værem og monumentale gravminne.

Tunanlegget på Værem er truleg oppført i romartid, da Namsen var fjord inn til Sem og Værem. Ca. 5 km nedanfor Værem/Sem ligg ein storhaug på Øyem, ca. 45 m vid og ca. 5 m høg. Elvenivået er i dag ca. 6.0 m.o.h. Th. Petersen (1947 s. 18–19) meinte å sjå trekk ved haugen som skulle henføre denne til folkevandringstid. Vidare 5 km nedover frå Øyem ligg Bertnem med notids elvenivå ca. 4,1 m.o.h. Dei 3 storhaugane på Bertnem er kvar omlag like stor som den på Øyem. Likskapen med Uppsalahaugane har gjort at ein ofte gjettar at Bertnemshaugane tilhører merovingartid. Øyemshaugen og Bertnemshaugane er dei einaste i Indre Namdalen med diameter over 30 m. (Overhalla reg. 1971–72, Grong reg. 1972).

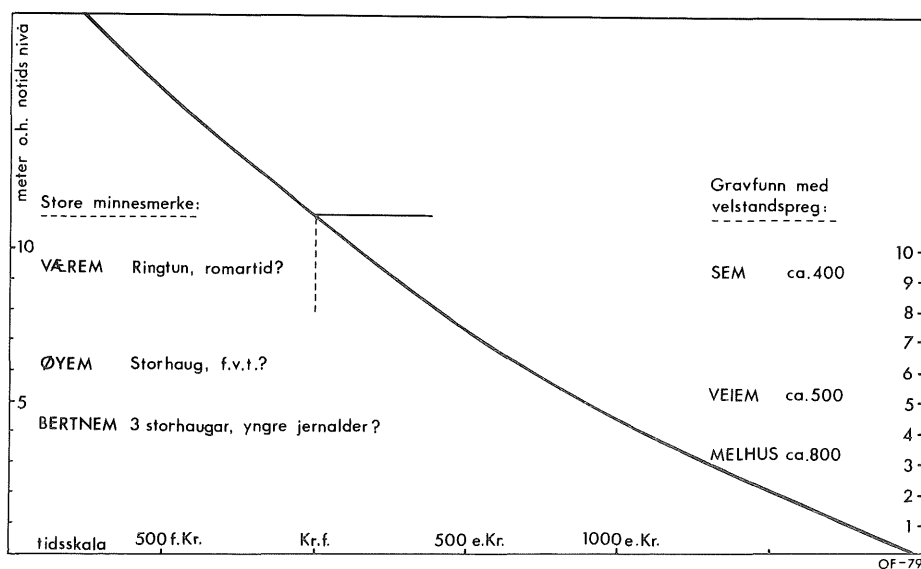

Fig. 29. Landhevingsdiagram for Værem i Grong, samanstilt med notids elvenivå i Namsen på visse arkeologiske lokalitetar, med tanke på den forflyttinga som Namsens elvemunning har gjennomgått.

Ut frå landhevingsdiagrammet (fig. 29) skulle elveutløpet ha lege ved Øyem ca. 700 e.Kr., ved Bertnem ca. 1000 e.Kr. Denne samanstillinga gir imidlertid eit litt forenkla bilde. Landhevinga har vore gradvis minkande vestover mot kysten. Riktig kurve for Bertnem vil derfor skille seg noe, men ikkje vesentleg, frå den for Værem som er brukt. Når ein i tillegg reknar med at overflatenivået gradvis har sokke etter kvart som Namsen vart elv med strøm som grov seg ned, kan ein sjå eit mogleg samanfall mellom store minnesmerke og lokalisering av elvemunning. Det velstandspreget som gravfunna på Sem og Veiem viser kan også ha sin bakgrunn i relativt nært naboskap til den tids elvemunning. Det mest kjente vikingtidsfunnet i Indre Namdalen – frå Melhus i Overhalla med relikvieskrin og ryggknappspenne – synest også å kunne passe inn i eit slikt mønster, da denne staden ligg nedanfor Bertnem igjen.

Denne gjennomgangen indikerer at makt og rikdom i Namdalens jernalder først og fremst har sitt grunnlag i handel, og er topografisk knytt til stader med muligheter til å kontrollere handelen. Namsen har i eldre jernalder vore ei ferdselsåre med stor utskiping av produkt frå vide innlandsområde, og har knytt desse områda til den store handelsleia nord-sør langs kysten. Samtidig viser dei nøkterne og meir tradisjonelle gravene ved Bjøra tydelegvis at berre *visse deler* av dei solide jordbruksbygdene vart dratt inn i ein handelsøkonomi som medførte sterk markering av status og velstand i gravene.

6.5. Tilhøvet Trøndelag–Medelpad i lys av den skisserte modellen.

Tilfeldigheter gjer at Namdalens tilknytning til kystsambandet no først kjem til syne i arkeologiske funn. Dette gir grunn til å reflektere over tilhøva i dei eigenlege Trøndelag – bygdene kring Trondheimsfjorden. Funnmaterialet herifrå gir inntrykk av at Trøndelag var lite involvert i det store handelssambandet langs kysten (Petersen 1930 s. 45, Marstrander 1954 s. 95). Spannforma leirkar og korsforma spenner er til dømes markant sjeldnare i bygdene kring Trondheimsfjorden enn på kysten langs leia. Sjøl om funn med sterkare preg av «kystkulturen» kanskje vil dukke opp ved kontrollpunkt langs ferdselsårene i dei eigenlege Trøndelag slik det no har skjedd i Namdalen, er det vanskeleg å tenke seg full endring på dette tilhøvet.

Trøndelags manglande tilknytning til det kystnorske handelssambandet er høgst interessant sett på bakgrunn av den merkelege tilknytninga ein ser på andre sida av Kjølén, spesielt i Medelpad, i folkevandringstid. Dei fleste forskarar er samde om at Medelpad og deler av Hälsingland har hatt ein umiskjennlig kulturkontakt med Sørvest-Norge, og at den velstand som kjenneteiknar mange medelpadsfunn frå folkevandringstid har sitt grunnlag i handel.

Mulighetene for ei djupare forståing av dette fenomenet synest imidlertid å

ha stranda på ei fiksert oppfatning av at kontakten til Vest-Norge nødvendigvis må ha gått direkte vestover frå Medelpad til Norge. (Slomann 1948 s. 49–51, Åberg 1953 s. 34–35, Bjørnstad 1962, Stenberger 1964 s. 558–573, Selinge 1977 s. 261–284, Magnus & Myhre 1976 s. 281 og 404, jfr. også Lundstrøm 1974 s. 15.)

Ein har ikkje tilstrekkeleg merka seg at nettopp Trøndelag synest å skille seg frå Vestlandet. Ein har dessutan unnlatt å vurdere dei kystnorske kulturelementa som ytringar av ein funksjonell, økonomisk formidlingsstruktur, eg tenker her på eit handelssystem. Det manglar etter mi oppfatning all mogleg økonomisk fornuft å tenke seg at handelskontakt til norskekysten over store råvareproduserande innlandsområde i Jämtland skulle nedfelle den vesentlege profitten ved kysten av Bottenviken.

Den økonomiske høgkonjunkturen ved Bottenviken er representert av store gravminne, luksusvarer som bronsekjellar og glas, og enkelte andre ingrediensar i det kystnorske folkevandringstidskomplekset. Slike funn opptrer ved elvemunningar og hamner der ein kunne kontrollere overgangen mellom sjøtransport og ferdsel på elvar og til lands mot eit råvareproduserande innland. (Selinge 1977 s. 365–372). Ut frå det mønsteret og den logikken ein må nytte på handelen langs norskekysten, må høvdingane i Medelpad tilsvarande ha vore mellommenn på vesentlege kontrollpunkt ved ein handelsveg frå Jämtland ned til Bottenviken og sjøvegen vidare gjennom Østersjøen og ut i Nordsjøen tydelegvis. På bakgrunn av tidlegare oppfatningar er det kanskje i første omgang ein overraskande tanke med ein slik lang sjøvegs kontakt mellom Sørvest-Norge og svensk Norrland. Det som karakteriserer det norske handelssambandet i folkevandringstid så sterkt, er likevel nettopp ferdsla til sjøs over lange strekningar, til dømes frå det nordlegaste Norge til kontinentet. Sjøvegen Lindesnes–Medelpad er elles berre ein firedel lengre enn strekninga Lindesnes–Trøndelag–Medelpad. Østersjøesambandet mellom Sørvest-Norge og Medelpad vil også gi naturleg plass for den påvislege, varige påverkinga frå Gotland og Uppland til Medelpad. Og Helgø kan passast inn i bildet. (Jfr. Lundstrøm 1974).

Den fantastiske handelsvegen frå Norrland sør om Skåne via Skagerak over Nordsjøen til kontinentet viser dimensjonar i folkevandringstids økonomi og samferdsel. I løpet av eldre jernalder vart det på kontinentet tydelegvis opparbeidd ein stor marknad for nordiske fangstprodukt, og Sørvest-Norge bygde opp eit handelssystem til å formidle varebyttet. Om funna i Medelpad skal oppfattast som vitnemål om ein «handelskoloni» etablert og kontrollert av tilflytta nordmenn, er vanskeleg å vurdere. Det norske preget i funna seier vel helst at Medelpad leverte delvis tilsvarande varer som det kystnorske handelssambandet til kontinentet og fekk derved tilsvarande importvarer. Men det er også sannsynleg at vegen frå Østersjøen og frå norskeleia har koblast saman i Sørvest-Norge. Var det kanskje slik at herifrå tok skip frå kontinentet over transporten?

Derved ville norskprega varer kunne nedfellast saman med dei andre uttrykka for handelsprofitt og rikdom ein finn i graver på kysten av Medelpad spesielt.

Medelpad må ikkje sjåast isolert. Sjøl om handelsvarene herifrå kanskje har vore spesialisert, har truleg også Østerbotten kunna ha hørt inn i eit større bottnisk-baltisk handelssystem med tilknytning til Helgø, Gotland og Øland. (Jfr. Åberg 1953 s. 47–50, fig. 96. Lundstrøm 1974.) Førekomsten av vestlandskjelar på Gotland er svært interessant i denne samanheng. (Ekholm 1955 fig. 1). Det er påfallande og interessant at i løpet av folkevandringstid blir Sørvest-Norge, Gotland, Øland og Medelpad ramma av krise og nedgang. (Stenberger 1964 s. 552–556, Magnus & Myhre 1976 s. 398–408). Dersom krisa var av handelspolitisk karakter, kan fenomenet tala for ei tilknytning mellom Sørvest-Norge og eit østersjøisk/bottnisk handelssamband.

Eit svært fascinerande tilhøve i samband med Medelpads høgkonjunktur er at denne motsvarast av at Trøndelag viser svak integrering i det kystnorske handels-sambandet. Har Medelpad utkonkurrert Trøndelag som transittområde for handelsprodukt frå Jämtland? Har Trøndelag stått i noe slags motsetningstilhøve til det kystnorske handelssambandet og derved delvis tvinga fram konkurrerende uttak av innlandets ressursar via Bottenviken? Det synest mogleg at alt i folkevandringstid føregjekk ein drakamp om Jämtland mellom norsk og svensk side, ein klassisk konflikt som skulle tas opp igjen med mellomrom i meir enn tusen år framover. Eller var det Trøndelags dominerande jordbruksøkonomi (Marstrander 1977) som gjorde at landsdelen ikkje passa inn i dei behov og mekanismar som det kystnorske handelssystemet fungerte etter?

Dersom ein ønsker å teste problemstillingar omkring Trøndelags tilknytning til det kystnorske handelssambandet og til svenske område i folkevandringstid, viser dei nye namdalsfunna at ein truleg bør undersøke fornminna ved den tids elvemunningar.

Det langstrakte kystnorske handelssambandet braut saman ved overgangen til merovingartid, etter å ha blitt bygd opp gjennom kanskje meir enn 300 år. Eg vil ikkje ta opp diskusjonen om årsakene til den markerte nedgangen som Vestlandet og spesielt Sørvestlandet gjennomgjekk, men vil helst tru at omveltningar på kontinentet primært har rive grunnlaget bort for ein spesialisert og overdimensjonert handelsøkonomi, her liksom i Medelpad og på Østersjøøyane. Nettopp spreinga av krisefenomena etter sannsynlege handelsliner synest å tala for ei slik forklaring snarare enn pestepidemiar i Norden. Ufredsstilstandar ville truleg oppstå i samband med ei grunnleggande økonomisk krise. (Jfr. Åberg 1953 s. 154, Magnus & Myhre 1976 s. 407).

Det er tidlegare hevda at eit visst jordbruksgrunnlag synest å vera ein føresetnad for å kunne organisere og kontrollere handelen. Samtidig ser det ut som dei mest solide jordbruksdistrikta ikkje let seg dra inn i handelsøkonomien så sterkt og bli så prega og avhengig av denne som områder med meir blanda

næringsgrunnlag. Inn-Trøndelags svake tilknytning til kystsambandet kunne forklarast slik, og likeins det enkle og konservative preget i gravene ved Bjøra i Namdalen. Da handelssystemet gjekk i oppløsning, hadde det liten innverknad på rein bondeøkonomi. Arkeologisk sett viser Inn-Trøndelag og Namdalen da heller ikkje teikn til krise ved slutten av folkevandringstid. Tvert om, landsdelen ser ut til å ha økonomisk framgang under dei endra tilhøva ved inngangen til merovingartida. At nedgang heller ikkje råkar Nord-Norge, kan skyldast at Trøndelag mellom anna kunne skaffe kornforsyningar som handelen tidlegare hadde ført lenger sørfrå. (Vinsrygg 1979 s. 14–15, 76.)

Ved framveksten av Uppland som eit økonomisk og politisk sentrum i tidleg merovingartid skjer også ei utvikling av landvegs sambandsliner derifrå til Trøndelag og Nord-Norge, som går via Jämtland, men utanom det tidlegare norrlandske sentret i Medelpad og Hälsingland. (Bjørnstad 1962.) Sjøl om det her ikkje er diskutert kva endringar som har skjedd i tilhøvet mellom Vestlandet og Austlandet under krisa i slutten av folkevandringstid, og sjøl om eit nytt samband langs norskekysten igjen er utvikla ved inngangen til vikingtid, meiner eg det er grunn til å sjå dei endra økonomiske konstallasjonane omkring 550–600 e.Kr. som det største vendepunktet i norsk jernalder ved sida av den ytre ekspansjonen i vikingtida. Og nettopp Namdalen har ei geografisk og kulturell stilling der ein kan «ta pulsen» på denne utviklinga.

Summary

Perspectives on the Iron Age of Namdalen (the Namsen river valley).

Three rescue excavations and the survey investigation of a fourth monument were carried out in the Grong area, North Trøndelag during the years 1976–78. In spite of the chance way the projects came about, there are some interesting common aspects to the new data produced.

Veiem, Grong. In a partly levelled round barrow originally c. 12 m wide, (excavated in 1976), the grave was made up by a four meters long stone cist dated to c. A.D. 500. In the western half of it a man was inhumed on a bedding of two pine planks covered with a layer of birch bark. Around the badly preserved skeletal remains was found a complete set of arms: a sword (spatha), an axe, a knife, two spears (one with and one without barbs), a shield, remains of a long-bow made of yew, and an arrow-shaft with a bone head. Bronze belt mounts and a tweezer were placed at the waist. Among various textile remains were found the scattered parts of four wrist-clasps, studded with five gilt buttons on each of their halves. The tool equipment included a quartzite strike-a-light, two awl-like tools, a pair of scissors, a small curved knife.

In the eastern half of the cist were assembled various wooden vessels: three bowls, a plate, and a tall-footed tray, all of them lathe-made, furthermore an iron-mounted stave bucket, and putty from a wooden box.

Among the vessels there was also a heap of burnt human bones – adult, to all appearances male – together with fragments of bone arrowheads and a gaming piece. Indications that the grave was secondarily disturbed above the burnt bones make it likely that the cremation burial was secondary to the inhumation.

Under the barrow a very distinct pattern of plough-marks was preserved as dark lines in the light subsoil. The marks were those of an ard worked in crossing directions. A charred grain found in the fill of the grooves together with datable charcoal particles, show that barley was cultivated there at c. 500 B.C.

Charcoal pits also uncovered in the subsoil produced radiocarbon datings also within the Pre-Roman Iron Age, later than the plough-marks. Though the exact nature of the pits is open to discussion, they are important testimony of human presence and activity at Veiem in the earliest Iron Age.

Sem, Grong. In the peripheral remains of a small barrow another well-furnished inhumation burial was excavated in 1976. Its dating seems to be c. A.D. 400. The grave had no cist, only a cover of stones. The grave furnishings included belt fittings of bronze, a bronze tweezer, a quartzite strike-a-light and awl-like instruments, a pair of scissors, three awl-shaped iron arrowheads, an iron handle of a wooden bucket, and a profusely decorated bucket-shaped pot. In addition there were traces of textiles and furs.

Værem, Grong. Just across the river Namsen from Sem a typical Early Iron Age court site is located, on a high terrace above the river. The circular arrangement of houses was first reported in 1960 by the proprietor of Sem. The site was cleared and surveyed by the author in 1978. By now a total of 13 houses has been recognized, forming an irregular circle with an outer diameter of c. 60 meters. The well preserved wall banks are made of earth, without stones. Close to the houses there are five large round barrows. Furthermore, there are some 40 pits scattered on one side of the site. Their origin and function is not yet clear, but there is charcoal in the bottom of them. – A conspicuous feature of the site is its strategic situation in the topography of the river valley.

Bertnem, Overhalla. A series of pits in the subsoil were exposed in 1978 when the plough-soil was removed by bulldozer. The resulting excavation uncovered more than 200 pits, most of which were arranged in several rows. The pits marked the positions of roof-supporting posts of a house, which had been repaired, rebuilt and moved slightly sideways during its life-time. The house appears to have been more than 40 meters long. A hearth in the middle of it indicates it was a dwelling house. Among the finds there was a certain amount of bucket-shaped pottery, suggesting a date during the Migration Period and possibly earlier centuries. A sickle, a clay tuyere and part of a circular quernstone are

some of the more interesting objects found. Special importance attaches to the house site, not only because it is the first one from the Early Iron Age to be excavated in the Trøndelag area, but also because it was located close to three of the most monumental grave mounds in this part of the country.

Results and perspectives.

The investigations were all carried out on farms situated along the banks of the river Namsen, and with names belonging to the *heim* suffix group. The finds testify that these farms were wealthy and powerful by the Migration Period. They had evidently been established several centuries earlier. Shore displacement calculations indicate that the name Sem, with a prefix *sea-*, had its proper meaning only before c. AD 200, when the river Namsen reached sea level as far inland as Sem. The court site at nearby Værem was probably located there approximately at the same time, with a special potential to control traffic on the river estuary. – Plough-marks and charcoal pits at Veiem show that agriculture and settlement at this place go back to the early Pre-Roman Iron Age, c. 5–300 B.C.

The somewhat affluent character of the new finds is in contrast to the simple and spartan cremation graves previously known in the district, from extensive barrow excavations made c. 75 years ago. The difference may be significant, in as much as the recent finds were made along the main river Namsen, and the previous ones by its tributary, Bjøra. This implies that trade was the basis for the affluence reflected by the recent finds. The new material also shows a close affinity to the cultural complex that represents the trade connections along the Norwegian coast.

The Namsen fjord and river was an important waterway reaching into a wide interior rich in resources such as hunting products. The Namdalen area also had a firmly established agricultural basis, making it possible to support manpower to organize and control trade. Among various topographical features making it possible to control trade (e.g. isthmuses, sounds, inlets, harbours, lake ends, cross-roads) the estuaries of greater rivers were naturally important, as places where cargo usually had to be transferred to different vessels (or to land transport) and most often changed hands, too.

In Namdalen the monumental grave mounds, the affluent graves and the recently discovered court site seem to coincide fairly well with the part of the river Namsen where the estuary was located during the first millenium A.D. There may also be discerned a certain down-river chronology of this archaeological evidence, possibly correlated to the movement of the estuary due to land uplift.

Traditionally the fertile districts around the Trondheimsfjord (central Trøndelag) have shown conspicuously weak archaeological ties with the west coast area in the Migration Period (especially few cruciform brooches and bucket-shaped pots). Will this picture be basically altered when river estuaries of that time are located and monuments there investigated? Probably not, the general tendency seems reliable enough. Against this background the situation on the opposite side of the Scandinavian peninsula becomes more interesting. In Medelpad and Hälsingland along the Bothnian coast there is remarkable prosperity of trade during the Migration Period, with archaeological links to south-western Norway. Large mounds and affluent graves occur at river estuaries and harbour localities. The resources of Jämtland, the wide border area between Sweden and Norway, were apparently channeled to the east coast, somehow in competition with the Trondheimsfjord area. The accumulation of trade profit on the Bothnian coast implies that a marine trade route from there passed southwards into the Baltic, past Gotland, Öland and Scania to the Skagerrak and the North Sea, where it possibly linked up with the one along the Norwegian west coast, before crossing the North Sea to the Continent.

At the end of the Migration Period a rather dramatic crisis and decline can be witnessed in the archaeological material of western Norway, in Medelpad and Hälsingland, and on Gotland and Öland in the Baltic. The two first areas had to all appearances made their economy very dependent on the large trade systems, and the Baltic islands were in a geographic position to be involved in the eastern route. There may therefore be good reason to suspect a common cause for the troubles. It is most likely to be found on the Continent, in the disruption of the centuries-old market basis for the large trade systems which were linked up there in one end.

Namdalen, like central Trøndelag, was apparently not negatively affected by the troubles, probably because its sound agricultural basis never did make the district really dependent on trade economy. The continued prosperity of Namdalen and the rest of Trøndelag in the Merovingian Period may partly be due to the ability to maintain a connection with northern Norway (in which delivery of cereal grain may have played an important part). At the same time, Trøndelag evidently developed overland links to Uppland in central Sweden, the emerging political and economic centre of the period.

8. *Litteratur*

Bjørnstad, M. 1962. Handel på nordliga vägar. Proxima Thule.

Bøhn, O., Jahn, G., Meyer, G. 1938, Langbuen.

Ekholm, G. 1955 Neues über die Westland-Kessel. Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst. 23, 1954–55.

- Eskildsen, L. 1979. Jordovne. Skalk 1979 nr. 3.
- Farbregd, O. 1972a. Pilefunn frå Oppdalsfjella. Miscellanea 5.
- Farbregd, O. 1972b. Kolgroper og keltartidsproblem. Viking 1972.
- Farbregd, O. 1979. Kolgroper – talrike og interessante, men problematiske minne frå vår eldste jernalder. Fortiden i søkelyset.
- Fett, P. 1939. Arms in Norway between 400 and 600 AD. Bergens Museums Årbok 1938/39. Hist. ant. rekke. No 2/1.
- Gjessing, G. 1929. Norske ryggknappspenner fra Vendeltiden. DKNVS Skrifter 1929 nr. 8.
- Griffin, K. 1978. Rapport over prøvemateriale. (Korn og frø). Brev av 19.12. 1978 i Topografisk arkiv, DKNVSM, Arkeologisk avd.
- Grong reg. 1972. Grong. Topografisk-arkeologisk registrering 1972. Funn og fornminner i Nord-Trøndelag 4.
- Grønlie, A. 1941. Contribution to the Quaternary Chronology. DKNVS Forhandlinger 1941 nr. 12.
- Grønlie, A. 1947: Some computations of the level changes in the Baltic in late and postglacial time. DKNVS, Forhandlinger Bd. 19, nr. 6.
- Grønlie, A. 1952: Litt om strandlinjene, deres alder og den arkeologiske tidsregning. DKNVSM, Årbok 1952.
- Grønlie, A. 1978. Beregninger over landhevingen i Grong. Brev av 20.1. 1978 i Topografisk arkiv, DKNVSM, Arkeologisk avdeling.
- Gulliksen, S. 1978–79. Dendrokronologisk kalibrering av 14 C-dateringer. I–II. Dateringsnytt 1–2.
- Hagen, A. 1977. Norges Oldtid. (Ny utgave).
- Johansen, A.B. 1972. Forholdet mellom folkevandringstid og merovingertid i Norge. Viking 1972.
- Johansen, O.S. og Søbstad, T. 1978. De nordnorske tunanlegg fra jernalderen. Viking 1977.
- Lahtiperä, P. 1978. Bestämmelse av benmaterial från Veiem, Grong. Brev av 23.1. 1978 i Topografisk arkiv, DKNVSM, Arkeologisk avdeling.
- de Lange, E. 1918. En familiegrav fra folkevandringstid i Hardanger. Bergens Museums Årbok 1917–18. Hist. antikv. række nr. 2.
- Lerche, G. 1969. Kogegruber i New Guineas höjland. Kuml 1969.
- Lundström, A. 1974. Sverariket och Norrland – handel i Ostersjön under den yngre järnålderen. St. Olofs hamn på Drakön. Maritimhistoriskt symposium. Huddiksvall 1973. Rapport.
- Magnus, B. 1975. Krosshaugfunnet. Stavanger Museums Skrifter 9.
- Magnus, B. og Myhre B. 1976. Forhistorien til ca. 800. Norges historie bd. 1.
- Marstrander, L. 1977. Inntrøndelag i romertid. En bosetningshistorisk undersøkelse. Utrykt magistergradsavhandling, Oslo.
- Marstrander, S. 1954. Trøndelag i forhistorisk tid. Norges bebyggelse. Fylkesbindet for Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag og Nordland fylker.
- Mauritzen, M. 1976. Fosfatprøver i jord: Veiem gnr. 1/3, Grong, Nord-Trøndelag. Brev av 30.11. 1976 i Topografisk arkiv, DKNVSM, Arkeologisk avdeling.
- Mikkelsen, E. 1973. Overgangen folkevandringstid/merovingertid i Norge. Universitetets Oldsaksamlings årbok 1970–71.
- Myhre, B. 1973. I en åker på Gjerland i Førde. Arkeo 1973, nr. 1.
- Møllerop, O. 1971. De ringformede tunanlegg i Rogaland. Fra haug ok heidni 1971 nr. 3.
- Møllenus, K. R. 1975. Hustufta på Mosetet i Overhalla. Årbok for Namdalen.

- NVE 1939. Namsen. Vassdragsnivellement nr. 423–425 (bl. 1–3). Utgitt av Norges Vassdrags- og Elektrisitetsvesen 1939.
- Odner, K. 1973. Økonomiske strukturer på Vestlandet i eldre jernalder.
- Odner, K. 1974. Economic Structures in Western Norway in the Early Iron Age. *Norw. Arch. Review* vol. 7, no. 2.
- Overhalla reg. 1971–72. Overhalla. Topografisk-arkeologisk registrering 1971–72. Funn og fornminner i Nord-Trøndelag 3.
- Petersen, J. 1952. Øygarden. *Corolla archaeologica in honorem C.A. Nordmann*.
- Petersen, Th. 1903. En ældre jernalders gravplads i Namdalen. *DKNVS skrifter* 1902, no. 5.
- Petersen, Th. 1904. Fortsatte udgravninger i Namdalen I. *Aarsberetning* 1903 s. 221–232.
- Petersen, Th. 1905. Fortsatte udgravninger i Namdalen II. *Aarsberetning* 1904 s. 200–213.
- Petersen, Th. 1906. Fortsatte udgravninger i Namdalen III. *Aarsberetning* 1905 s. 354–378.
- Petersen, Th. 1907. Fortsatte udgravninger i Namdalen IV. *Aarsberetning* 1906 s. 341–361.
- Petersen, Th. 1923. Meldalsfundene. *Norske Oldfund* IV.
- Petersen, Th. 1930. Problemer i det nordenfjeldske Norges bosetningshistorie. *DKNVS Forhandlinger* 1930 nr. 3.
- Petersen, Th. 1947. Grong i forhistorisk tid. M. Bjerken: Grongboka.
- Rausing, G. 1967. The Bow. *Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°*. No 6.
- Rolfesen, P. 1974. Båtnaust på Jærkysten. *Stavanger Museums Skrifter* 8.
- Rygh, K. 1978. Fornlevninger og oldsagsfund i Nordre Trondhjems Amt. *DKNVS skrifter* 1978.
- Rygh, O. 1904. *Norske elvenavne*.
- Sandnes, J. 1965. *Namdalens historie til år 1600*.
- Selinge, K.–G. 1977. Järnålderns bondekultur i Västernorrland. – Baudou, E. og Selinge, K.–G. *Västernorrlands förhistoria*.
- Simonsen, A. 1978. Vedanalyser av tresaker i Veiemfunnet. Brev av 23.1.78 og 8.2.78 i Topografisk arkiv ved DKNVSM, Arkeologisk avdeling.
- Sjøvold, Th. 1962, 1974. *The Iron Age Settlement of Arctic Norway, I–II*. Tromsø Museums skrifter, bd. X, 1–2.
- Slomann, W. 1948. Medelpad og Jämtland i eldre jernalder. Universitetet i Bergen, Årbok 1948. *Hist.ant. rekke* nr. 2.
- Slomann, W. 1956. Folkevandringstiden i Norge. *Stavanger Museums årbok* 1955.
- Slomann, W. 1959. Sætrangfunnet. *Norske Oldfunn* IX.
- Snorre Sturlason, 1959. *Kongesoger*.
- Sognnes, K. 1979. Arkeologiske modeller for Vestlandets vikingtid. *Gunneria* 34.
- Stenberger, M. 1964. *Det forntida Sverige*.
- Sæterhaug, R. 1978. Frysetørring av organiske materialer i et eldre jernalders gravfunn. *DKNVSM, Museumskurset* 1977.
- Vinsrygg, S. 1979. Merovingartid i Nord-Noreg. *Arkeologiske avhandlinger fra Historisk Museum, Universitetet i Bergen*. No. 2.
- Vorren, B. 1970. Pollenanalysen – en kilde til bosetning. *Namdal historielags årbok* 1970.
- Åberg, N. 1953. Den historiska relationen mellan folkvandringstid och vendeltid. *KVHAA:s handlingar* 82.

Note.

Funna frå Veiem er tilvektstført med museumsnr. T.19624, dei frå Sem med T.19628, og frå Bertnem med T.19903.

Av illustrasjonsmaterialet i artikkelen er gjenstandsfotos ved Per Fredriksen og feltfotos ved forfatteren, der ikkje anna er oppgitt.

For utførte analyser vil forfattaren rette sin beste takk til Kerstin Griffin, Oslo, Arne Grønlie, Mo i Rana, Pirjo Lahtiperä, Bergen, Marit Mautitzen, Stavanger og Aud Simonsen, Stavanger. Jfr. litteraturlista.

«Frisisk klede»?

En diskusjon omkring noen fine tekstiler fra yngre jernalder

Begrepet *pallium fresonicum* eller «frisisk klede» dukker for første gang opp i litteraturen i slutten av 700-årene. Siden er det nevnt noen få ganger. Det eldste kildestedet skyldes skalden Ermoldus Niggellus, som beretter at frisiske kjøpmenn kom til Elsass, og i bytte for farget klede og rav tok de tre, vin og korn.

Den neste som nevner denne varen, er munken fra St. Gallen. Han omtaler den tre ganger. Den eldste av disse meddelelser går ut på at *pallia fresonica* var blandt de varer som Karl den store sendte som gave til Harun al Rashid.

Jeg har tenkt å la begrepet «frisisk klede» danne utgangspunkt for problemstillingen omkring noen spesielt fine tekstiler fra yngre jernalder, som på grunn av sin utsøkte kvalitet har reist spørsmålet om hvor de kan ha vært fremstillet – enten lokalt som husflid eller innført, og i så tilfelle hvorfra.

Det kan kanskje synes unødvendig påny å reise dette spørsmålet etter at Marta Hoffmann i sin bok «The Warp-weighted Loom» utførlig har diskutert samme emnet. I mellomtiden har imidlertid nye synspunkter gjort seg gjeldende, derfor mener jeg at det lar seg forsvare å ta spørsmålet opp til ny vurdering.

Diskusjonen omkring det frisiske kledet har pågått gjennom en lang årrekke, men det er ikke meningen her å gi en fullstendig forskningshistorisk redegjørelse for alle de synspunkter som er kommet frem i denne debatten – det har for så vidt også mindre interesse for problemstillingen i dag.

Felles for alle de som inntil 1938 var opptatt av disse problemene, var at ingen forsøkte å finne et konkret grunnlag for diskusjonen, nemlig selve handelsvaren. Av kildene framgår det at det må ha vært et fint stoff ettersom det ble gitt som gave til Harun al Rashid fra Karl den Store. Et annet kildested, som også skyldes munken fra St. Gallen, forteller imidlertid at Ludvig den Fromme pleide å utdele klær til sine hoff-folk på de store festdagene. De fornemste fikk kostbare utenlandske kledebon, mens de litt mindre høytstående fikk kapper av farget frisisk klede. Her fremgår det tydelig at stoffet var fint, men ikke av aller fineste sort, altså ikke utenlandsk luksusvare. Munkens beretninger er i virkeligheten de eneste som går ut på at frisisk klede var et fint stoff av høy kvalitet. Det er imidlertid mange som har stilt seg skeptiske til disse kildestedene, blant annet fordi munken fra St. Gallen levet flere generasjoner etter Karl den Store.

Følgelig må disse beretninger være basert på muntlige overleveringer. Men diskusjonen har stort sett gått ut på at det må ha vært et fint stoff, selv om meningene forøvrig har vært sterkt motstridende.

Klumker er således av den oppfatning at de stoffene friserne handlet med, hovedsaklig var fremstilt i England, mens Wilkens mente at friserne selv hadde produsert dette kledet. Pirenne derimot tok til orde for at Flandern måtte være det stedet som hadde de beste forutsetningene for en slik tekstilindustri. Halphen hadde et noe annet syn på dette enn de andre, idet han mente at de stoffene friserne handlet med, ikke nødvendigvis behøvde å skille seg nevneverdig ut fra de grove ullstoffene som overalt ble fremstilt som hjemmehåndverk. Alt som var finere enn det, mente han, var orientalsk import. Han betvilte i det hele tatt eksistensen av et *fint* frisisk klede.

Pirenne er stort sett av samme oppfatning som Halphen, nemlig at handelen på den tiden vesentlig omfattet luksusvarer, og at stoffene som ble fremstilt i Friesland neppe hadde rang av verdenshandelsartikkel. Han hevder videre at en så stor forskjell i kvalitet bare var tenkelig der hvor man hadde nyttiggjort seg arven fra den romerske sivilisasjon.

I 1938 la Agnes Geijer frem sitt store verk om Birkatekstilene. Her skiller hun skarpt mellom de stoffer som etter hennes oppfatning kan ha vært fremstilt lokalt og de som hun mener vitner om en så høy håndverksmessig standard at de må forutsettes å være importerte. Hun nøler heller ikke med å overføre på disse tekstilene betegnelsen *frisisk klede*.

Med dette er hele diskusjonen kommet inn i et konkret spor – utgangspunktet er nå ikke lenger løse spekulasjoner omkring et begrep, men selve tekstilmaterialet. Det som Geijer først og fremst henfører til gruppen importvarer, er de usedvanlige fine 3- og 4-bindige Birka-tekstilene i ringvend og spisskypert samt ripsstoffene. Felles for alle disse er blant annet den store tetthet i det ene trådsystemet hvor antallet tråder kunne komme opp i ca. 60 pr. cm, mens det i det andre trådsettet bare var en halv gang – eller en tredjedel så mange. Geijer hevder at disse stoffene godt kan komme inn under kategorien verdenshandelsartikkel.

Etter hennes mening er det et spørsmål om fremstillingsområdet for disse tekstilene utelukkende kan begrenses til Flandern slik som Pirenne har hevdet, og hun peker på at allerede romerne har benyttet seg av de utmerkete gressgangene på begge sider av Nordsjøen. Videre nevner hun at der allerede i det 4. århundre ved Venta i England har eksistert et keiserlig veveri, og at der i Flandern hadde eksistert et slikt allerede ved begynnelsen av vår tidsregning. Ifølge Strabo hadde romerne innført til Nordsjøkysten en spesielt finhårig saue-*rase*. Dette mener Agnes Geijer må bety at det er på fastlandet vi må søke opphavsstedet til disse tekstilene.

Margrethe Hald fremsatte i 1950 i sin bok *Olddanske Tekstiler* den hypotese

at de fine stoffene i ringvendbinding, som er fremkommet i Norden i yngre jernalder, muligens kunne ha syrisk opphav. Hun begrunner det med at disse tekstilene har stor likhet med noen som er funnet i Palmyra. Videre peker hun på at man i Syria i de første århundrer av vår tidsregning hadde en forkjærlighet for kiprete stoffer i ruter og romber, og at de der gjennom mangfoldige generasjoner hadde dyrket tekstilkunsten.

Marta Hoffmann har i sin bok «The Warp-weighted Loom» trukket en rekke tekstiler fra hele Norden inn i diskusjonen. Disse stoffene, som kan sammenliknes med de fine Birkatekstilene av standardtype W10, som Agnes Geijer mener må være importerte, er kjent fra 6.–7.–10. århundre. Videre fremholder hun at produksjonen av denslags fine tekstiler forutsetter et profesjonelt håndverksmiljø, noe som hun mener at det ikke finnes belegg for i Europa på den tiden. Hun trekker frem et moment som hun mener taler mot europeisk produksjon, nemlig et stort antall bevarte forskrifter for den flamske tekstilindustrien i middelalderen. Forskriftene angir minimum bredde, lengde og trådtetthet for stoffene, og ingen av disse påbyr så høye trådtall som det en finner i de fineste ringvendstoffene fra yngre jernalder. Her vil jeg gjerne innskyte at det ikke sies noe om det maksimale trådtall. Hoffmann konkluderer med å si: Likegyldig hvor meget man studerer middelalderlige tekstiler, kommer man til det samme resultatet at Birka-tekstilene av standardtype W10 synes å være finere fra et vevteknisk synspunkt og annerledes enn noe som er vevet to hundre år senere. Hun reiser spørsmålet om det er sannsynlig at man i Europa i middelalderen med dens høyt organiserte håndverk, ikke lenger skulle ha maktet å fremstille tøy av så høy kvalitet som de som var blitt fremstilt i de samme distrikter tidligere og under meget mere primitive omstendigheter. Hun mener at det er lite sannsynlig at en høyt utviklet gammel eksportindustri plutselig skulle forsvinne på en tid da kledesindustrien blomstret som aldri før, og på en tid da nye redskaper var tatt i bruk.

Av dette trekker hun den konklusjon at det er trolig at de fine stoffene fra yngre jernalder må ha vært fremstillet der hvor alle forhold var tilstede for å muliggjøre en slik industri. Hun tar da opp Margrethe Halds tanke at det er i de fine ringvendtekstilene fra Palmyra og i Antinoë at vi har de nærmeste paralleller til våre tekstiler av Birka standardtype W10. I likhet med Margrethe Hald fremhever hun de lange håndverkstradisjonene i Syria og mener at det er der vi må søke opphavet til våre fine tekstiler fra yngre jernalder. Det er der vi har kilder til informasjon om gamle tradisjoner i det høyt utviklete tekstilhåndverket, der finner vi grunnlaget for en fremstilling av ulltekstiler av høy kvalitet, og det er her vi finner de nærmeste paralleller til våre nordiske stoffer.

Men til tross for alt dette mener hun at der allikevel er ting som synes å indikere at produksjonsstedet lå i Europa. En av disse ting som hun mener kan

tyde på europeisk opphav, er en vevteknisk detalj som vevete begynnelseskanter; i dette mener hun er ringvendstoffene fra yngre jernalder identisk med eldre skandinaviske tekstiler, da der i det syriske materialet ikke finnes denslags kanter. Hun påpeker imidlertid at der i det syriske materialet overhodet finnes svært få vevkanter.

Det andre punktet som kunne tyde på europeisk opphav, gjelder det syriske materialets uensartethet. Karakteristisk for tekstilene fra den nære Orient er stor variasjon i råmateriale, binding og kvalitet. Mot denne bakgrunn påpeker hun at våre ringvendstoffer viser en påfallende uniformitet. Her finnes ingen 3/1 eller 4/3 tekstiler, bare for å nevne noen av de variasjoner som er funnet i Syria.

Eleonora Carus-Wilson har i sin inspirerende artikkel – *Haberget* – tatt til orde for at England kan være opphavsstedet for de tekstilene det her dreier seg om. Med utgangspunkt i ordet *Haberget*, som flere ganger er nevnt i skriftlige kilder, og som tydeligvis er betegnelsen på et stoff, forsøker hun ad filologisk veg å finne frem til hvorledes dette stoffet kan ha sett ut. Hun gjør oppmerksom på at opplysningen og fortolkningen av ordet *haberget* skylder hun professor Brian Woledge, som flere ganger hadde støtt på ordet i dets franske form i gamle franske dokumenter. Ut fra disse fortolkninger kommer deretter en meget interessant utredning av Carus-Wilson.

Haberget var et av tre stoffer som er omtalt i *Magna Carta* – i en liste over engelske byer i 13. århundre. Her er det nevnt som en spesialitet i Stamford. Stoffet var sikkert i produksjon der fra midten av 12. til henimot midten av 13. århundre, men hvor meget tidligere det ble markedsført, kan ikke fastslås da skriftlige kilder før den tiden var få.

Haberget opptrer tidligst i *The Life of Thomas Becket*, som ble fullført i 1174, bare fire år etter at Becket ble myrdet. Her forekommer ordet tydelig som betegnelsen på et stoff. Det vil føre for langt her å gå i detaljer med hensyn til den filologiske fortolkningen av ordet, det skulle være nok å nevne at det sannsynligvis er beslektet med det gammelfranske ordet *hauberc* eller *halberc*. *Hauberc*, som opprinnelig stammer fra det frankiske ordet *halsberg*, har opprinnelig betydningen «beskyttelse av nakken», og opptrer tusenvis av ganger fra og med 1100-årene i betydningen av en beskyttelse av hele kroppen. Carus-Wilson mener at det kan være liten tvil om at det gammelfranske ordet *hauberc* som opptrer først i det 11. århundre, er betegnelsen på en brynje, det vil si et klesplagg bestående av sammenlenkede metallringer. Denslags brynjer hadde også vært brukt lenge før det 11. århundre. Carus-Wilson påpeker at når en kunstner på den tiden skulle avbilde en brynje, ble problemet løst på forskjellig måte – enten ved hjelp av rombiske ornamenter, fremstilt i rekker over hverandre og med blanke linjer mellom, som ga en ribbet effekt. Eller det ble fremstilt ved hjelp av skrånkraving i kryss. (Fig. 1). Disse diagonallinjene hadde en slående likhet med ringvendvevning. Carus-Wilson fremsetter da den

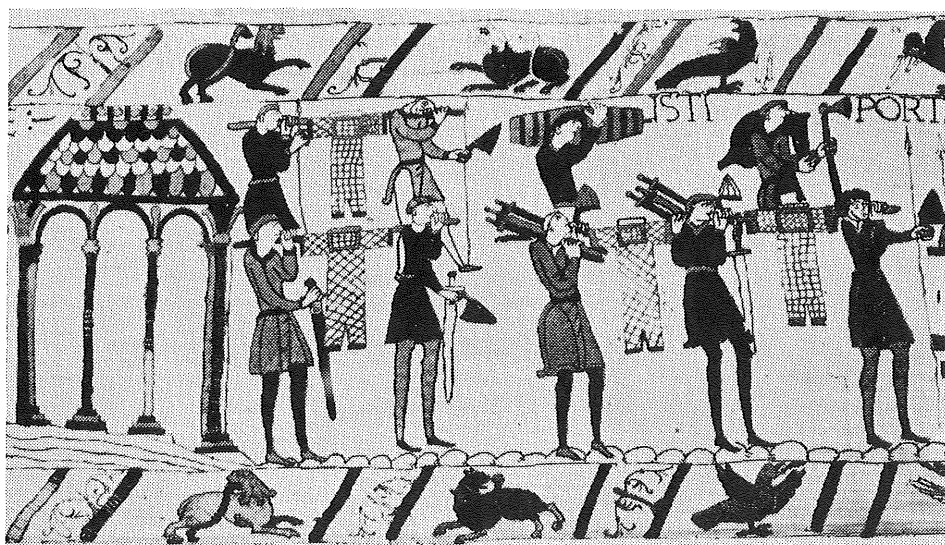

Fig. 1. Detalj fra Bayeuxteppet.

hypotesen at det kan ha vært et stoff som har gitt opphavet til ordet *habergeset* etter dets likhet med ringbrynjer, og at det var de fine ringvendstoffene som det her er tale om. (Fig. 2). Carus-Wilson peker på at *lozenge twill*, som er den engelske betegnelsen på denne vevmåten, enda i dag har et navn i Norge og Sverige hvor denslags bindingsmønster fremdeles brukes, og at dette navn på et stoff kan føres tilbake til middelalderen, hvor det forekommer i islandske middelalderskrifter som *hringofinn*, som betyr ringvevet. Videre at det samme ordet også ble brukt om ringbrynjer, for eksempel i Fornmannasögur. Dette at *hringofinn* både er betegnelsen på et stoff og på en ringbrynje mener Carus-Wilson er den norrøne ekvivalent for det franske ordet *hauberc*. Og siden det heter ringvend når det er betegnelsen på et stykke stoff, mener hun at det understreker og bestyrker den hypotesen at *habergeset* kan være navnet på et stoff vevet i ringvend.

Det fremgår at *habergeset* kunne være av forskjellig kvalitet. Noen var tydeligvis meget fine, som for eksempel Becketts kappe, andre var mindre fine, og atter andre kunne være grove. De var alltid ensfargete, men finnes i forskjellige farver.

Inger Marie Holm-Olsen har i sin enda upubliserte magisteravhandling, som hun velvillig har latt meg benytte meg av, lagt fram det vestlandske tekstilmaterialet fra yngre jernalder. Blant disse var det flere stoffer av den typen det her dreier seg om.

Holm-Olsen gir uttrykk for at det er vanskelig når en vurderer stoffene

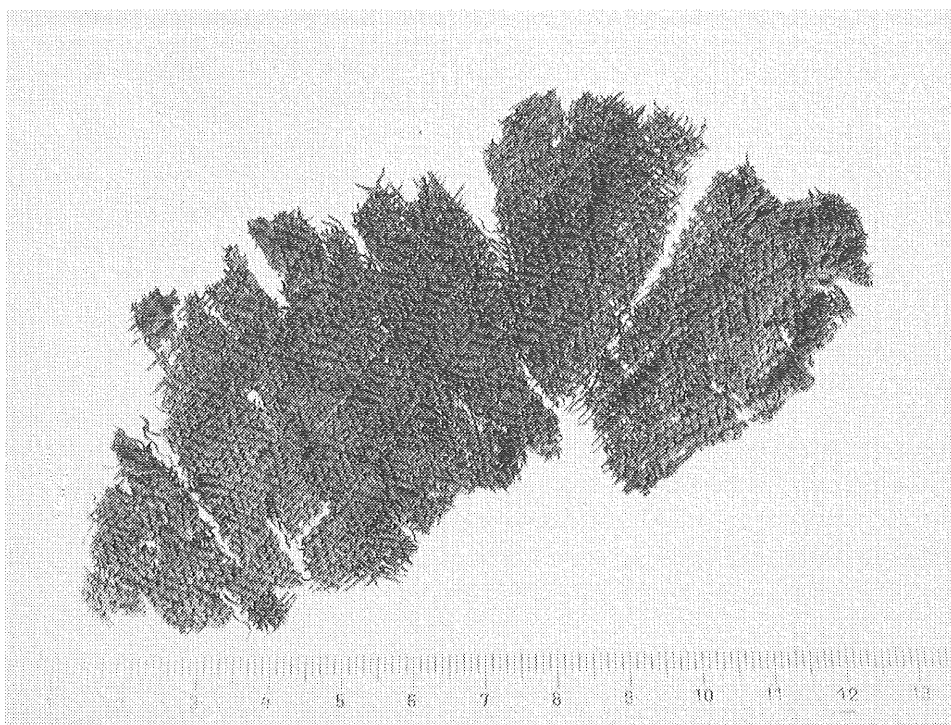

Fig. 2. Tekstilfragment i ringvendbinding (C27997).

enkeltvis, å skille ut hva som kan ha vært vevet av en dyktig hjemmevever og hva som må forutsette et håndverksmessig produksjonssted. Hun tar til orde for mere entydige krav som materialet må oppfylle før utskillelsen av stoffgruppene med opphav i ulike produksjonsmiljøer kan godtas.

Hun etterlyser en mere eksakt vurdering av materialet enn det som hittil har vært gjort, og i et forsøk på å finne andre veier til å skille det hjemligproduserte fra det importerte, har hun foretatt en grundig analyse av de enkelte tekstiler og funnet ut at de vestlandske tekstilene i ringvendbinding representerer fem forskjellige bindingsvarianter. Dette tillegger hun stor betydning idet hun hevder at mange variasjoner kan indikere flere forskjellige produksjonssteder, mens få variasjoner kan indikere få produksjonssteder – det siste kan da peke i retning av et profesjonelt håndverksmiljø.

Hun bygger videre på antakelsen av at tekstilene fra hjemmeproduksjon og håndverksproduksjon vil utgjøre kvalitetsmessig ulike grupper. De håndverksproduserte ventes å vise mindre variasjonsbredde og høyere gjennomsnittlige kvaliteter enn de hjemmeproduserte. Hun anvender trådtettheten som kriterium til å utskille ulike grupper med ulik kvalitet og påpeker at der ikke kan konstate-

res forskjeller i teknikk i sidejærer og oppsettingskanter mellom de to gruppene som ble etablert. Derimot er der en viss forskjell i standardiseringsgrad idet bindingsrapportene følger et fastere mønster i gruppe 2. Gruppe 1 derimot inneholder trekk som liten grad av standardisering og stor variasjon i bindings typer og kvalitet. Allikevel står gruppene nær hverandre. Av dette synes det å fremgå at det er så mange usikkerhetsmomenter og så liten forskjell gruppene imellom at en sikker konklusjon på grunnlag av trådtettheten må utebli.

Med dette mener jeg å ha vist de viktigste synspunkter i denne diskusjonen, som startet som en ren hypotetisk spekulasjon omkring begrepet *pallium fresonicum*. Agnes Geijer bragte debatten inn i et konkret spor, og med selve tekstilmaterialet som grunnlag har så forskjellige syn gjort seg gjeldende. Det er, som jeg har vist, forsøkt flere måter å løse det samme problemet på: ved hjelp av filologiske fortolkninger, som Carus-Wilson, vevtekniske, basert på uppstadgogens kapasitet og egenart, som skyldes Marta Hoffmanns inngående studium av denne eldgamle vevstoltypen. Videre har analyser av ullen stoffene er fremstilt av gitt nye bidrag til forståelsen av dette tekstilmaterialet. Jeg har forsøkt å belyse de forskjellige måter å løse ett og samme problem på, da det etter min mening er et interessant eksempel på hvorledes et arkeologisk problem er forsøkt løst ved hjelp av tverrvitenskapelige studier.

Det har merkelig nok enda ikke vært gjort noe forsøk på å sette disse tekstilene inn i den arkeologiske funnkontekst. Mitt bidrag til diskusjonen blir derfor et forsøk på ved hjelp av arkeologisk metode å kaste mere lys over disse problemene.

Situasjonen i dag er at vi har et tekstilmateriale som vi tilskriver enten syrisk opprinnelse, eller muligens europeisk, og det er til og med mulig at det kan være lokalt produsert. Allerede Marta Hoffmann har antydnet at de tekstilene det her dreier seg om, ikke utgjør noen homogen gruppe og at det er mulig at vi må regne med flere produksjonssteder. Enkelte av tekstilene mener hun ikke er mere kompliserte enn at de godt kunne ha vært laget av en dyktig veverse som hjemmeindustri. Tilbake blir allikevel en rekke stoffer av så fin kvalitet at de vanskelig kan tenkes å ha vært vevet lokalt som husflid, selv om vi har nok av eksempler på hva kvinnene i jernalderen kunne prestere av håndarbeid. Eksempelvis skulle det være nok å vise til revlene fra Oseberg. Allikevel er disse stoffene preget av en så høy håndverksmessig standard at det er nærliggende å tro at de må ha vært profesjonelt håndverksproduserte varer.

På grunnlag av analyser av ullen i disse stoffene kan de grovt regnet deles i to grupper. Den ene omfatter de stoffer som har vært fremstilt av annen slags ull enn saueull. Til denne gruppen hører det fineste av alle ringvendstoffene fra Oseberg med en trådtetthet på henimot 60 tråder pr. cm i det tetteste trådsettet. Anna Rosenqvist har påvist at det sannsynligvis har vært fremstilt av *mohair*. Noen av Birka-tekstilene, navnlig de fineste av de 3- og 4-bindige ringvend-

stoffene samt ripsstoffene kan muligens også regnes med til denne gruppen. Vi kan ikke se bort fra at disse tekstilene *kan* være kommet fra Orienten, kanskje Syria, som tidligere antydte av Margrethe Hald og Marta Hoffmann. Det er allikevel meget som taler for at Hoffmann kan ha rett når hun tross alt setter spørsmålstegn ved syrisk opprinnelse, da det er forhold som tyder på at de *kan* ha vært produsert i Europa, men da av importert råmateriale.

Den andre gruppen omfatter de stoffer som er fremstillet av saueull. Det er den største gruppen og den omfatter stoffer i både ringvend, spisskypert og toskaft. Disse stoffene er også av meget fin kvalitet, som for eksempel ringvendstoffet fra Hyrt, med en trådtetthet som kommer nær opp til det fineste av osebergstoffene. Ullen dette er fremstilt av, er imidlertid ikke, som i osebergstoffet – mohair – men saueull. På tekstilene i denne gruppen er der bevart noen begynnelseskanter og jarer, som viser at de vevteknisk sett ikke skiller seg ut fra dem som ble vevet i eldre jernalder på den eldgamle vevstoltypen – uppstadgongen. Dette alderdommelige trekk ved dem kunne forsåvidt indikere at de kanskje allikevel kunne være hjemmeproduserte. Som jeg allerede har understreket, finner jeg dette lite sannsynlig.

Marta Hoffmann har tidligere påpekt at disse stoffene forekommer i Tyskland, England, Island, Danmark, Sverige og Norge – en distribusjon hun mener kan indikere at produksjonsstedet lå i Nordeuropa et sted. Hun ser allikevel ikke bort fra at denne geografiske utbredelsen kan være tilfeldig, og jeg vil gjerne tilføye at den kristne gravskikken som på denne tiden var fremherskende i Europa, gjør at vi ikke kan vente å få noe pålitelig inntrykk av utbredelsen disse stoffene har på kontinentalt område.

Det er imidlertid grunn til å se litt nærmere på den geografiske fordelingen av dem i Norge. På grunn av den hedenske gravskikken som enda ved denne tiden var enerådende her, er det norske vikingtidsmaterialet generelt sett så rikt at det er stor grad av sannsynlighet for at fordelingen av dette tekstilmaterialet her i landet vil gi et tilnærmet riktig bilde av de faktiske forhold, selvom vi må regne med usikkerhetsmomenter som bl.a. skyldes branngravskikken. (Fig. 3).

Når vi untar ett funn, fra Tråstad i Vinger, Hedmark, er samtlige konsentrert til kyststrøkene og tilgrensende distrikter. Vestlandet topper statistikken, men de forekommer så langt nord som til Brennvik på Hamarøy i Nordland og sydover til Vestfold – hvor de er funnet på Kaupang og i de nærliggende gravene fra Oseberg og Gokstad. Hvis disse stoffene hadde vært lokalt produserte, ville det kanskje ha vært å vente at de også hadde dukket opp flere steder i innlandet selvom vi tar hensyn til branngravskikken, men foreløpig har vi bare det ene funnet fra Hedmark. Dette finner jeg påfallende. Det er videre en viktig kjensgjerning at det som regel er i spesielt rike graver de forekommer, og ofte sammen med importsaker av anglo/irsk opprinnelse. Eksempelvis vil jeg nevne Setnesgraven i Romsdalen og båtgraven fra Vinjum i Aurland. I Sverige er den-

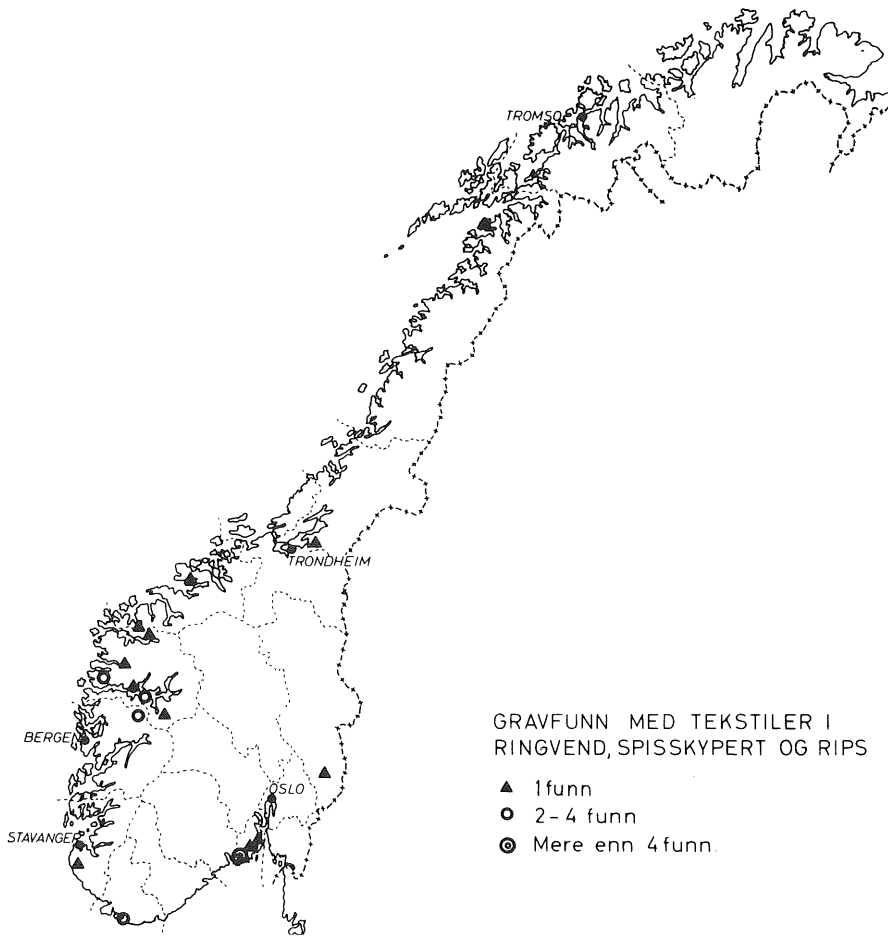

Fig. 3. Gravfunn med tekstiler i ringvend, spisskypert og rips.

slags tekstiler blant annet funnet i de rike og fornemme gravene i Valsgårde og i over 40 graver på handelsplassen Birka.

Når det forekommer så mange av dem på de to skandinaviske handelsplassene Birka og Kaupang, mener jeg det er en sterk indikasjon på at de har vært handelsvare. Videre kan distribusjonen av dem i Norge med hovedvekt på Vestlandet neppe være helt tilfeldig. Det er mulig at denne utbredelsen indikerer Vesteuropa, kanskje helst England eller Irland som produksjonssted.

Marta Hoffmann hevder imidlertid at man har intet sikkert belegg for at der i Europa på den tiden har eksistert et håndverksmiljø som har maktet å frembringe tekstiler av en så utsøkt fin kvalitet, men Paul Kletler mener at veveriene i England allerede i det 8. århundre har vært høyt utviklet. Tilstedeværelsen av

en mengde navn på stoffer der på den tiden, hevder han tilkjennevir en mangfoldig og spesialisert virksomhet, som høyst sannsynlig har gått langt ut over rammen av hjemmeindustri. Han mener også at denne tekstilproduksjonen har motatt verdifulle impulser gjennom den stadig økende import av orientalske stoffer, som allerede i første halvpart av 8. århundre ble innført til Britannien.

Denne orientalske importen har etter min mening også tydelig influert de tekstilene det her dreier seg om. Det karakteristiske for de orientalske ullstoffene, slik vi kjenner dem fra gravfunnene i Palmyra og Antinoë, for eksempel, er det usedvanlig høye trådantallet i det ene trådsettet, som ofte kunne være flere ganger så høyt som i det andre. I Europa hadde man derimot gjennom hele eldre jernalder fremstillet ullstoffer med omtrent like mange tråder i begge trådsettene. I yngre jernalder endrer dette forhold seg. Nå blir det vanlig også her å fremstille stoffer med mange flere tråder i det ene trådsettet enn i det andre. Det er vanskelig å se dette som annet enn resultatet av en sterk og direkte påvirkning fra orientalsk tekstilproduksjon. Det er mulig at dette har sin forklaring ved at der i de siste århundrene før vikingtiden kom en strøm av orientalske, særlig syriske handelsfolk og kunsthåndverkere til Europa. Gregor av Tours beretter således at syriske handelsfolk slo seg ned i alle større byer i Frankrike helt opp til Paris. Det er også kjent at der har eksistert en fremmedkoloni av innkalte syriske håndverkere i Northumbria i det 7. århundre, og at disse har øvet en sterk innflytelse på mange grener av den angelsaksiske kunsten.

Det var på denne tiden oppstått et stort marked for luksuriøse tekstiler i Europa. Ikke bare fyrster og andre høytstående personer kledte seg i kostbare stoffer – også kirken skapte et stort behov for praktfulle tekstiler. I tiden 686–731 satt der en sammenhengende rekke syriske paver på pavestolen, og i England var syreren Theodor fra Tharsus blitt erkebiskop i 668.

Det er trolig at de kristne syrere, som i det 7. århundre bekledte noen av de høyeste kristne embedene i Europa, har bidratt sterkt til å fremme importen av orientalske tekstiler, da disse fra sitt hjemland var vant til å omgi seg med vakre og kostbare stoffer under gudstjenester og geistlige prossesjoner.

Der er også utallige kildesteder som beretter at europeiske prelater hadde en likefrem barnslig glede av luksusstoffer fra Orienten.

Jeg tror at det er mot denne bakgrunn av syrisk innflytelse i Europa i yngre jernalder at vi må vurdere de forandringer som nettopp på denne tiden skjer med de europeiske tekstilene, slik som jeg allerede har nevnt. Ut fra dette finner jeg det naturlig å trekke den konklusjon at når der i Nordengland og Europa forøvrig har eksistert fremmedkolonier av syriske håndverkere, er det en nærliggende tanke at der blandt disse også fantes tekstilhåndverkere. Tekstilkunsten var jo i Syria lenge før vår tidsregning en høyt utviklet spesialitet, som i enhver henseende var den europeiske overlegen. Hva var da mere naturlig enn at man i Europa benyttet seg av dette og innkalte håndverkere også på dette område?

Hvis dette er riktig, er det tenkelig at der kan ha vært flere slike syriske tekstilhåndverksentre i Europa, noe materialet synes å indikere, men den vestlige utbredelsen disse tekstilene har i Norge peker imidlertid hen på at i det minste ett av dem kan ha ligget et sted på De Britiske Øyer. Dette understrekes og bestyrkes av de anglo/irske bronsesakene de ofte finnes sammen med i gravene.

Jeg er da omsider kommet frem til det som dannet utgangspunkt for denne forelesningen, idet jeg har lyst til å reise spørsmålet om det kan tenkes at disse stoffene er identiske med kildenes *pallium fresonicum*, slik som opprinnelig hevdet av Agnes Geijer.

Det er grunn til å tro at det såkalte «frisiske klede» var betegnelsen på ett eller flere stoffer som ble forhandlet av frisiske kjøpmenn, og at disse stoffene eller dette stoffet må ha vært finere enn noe av det som ble fremstillet som hjemmehåndverk, ellers ville det neppe ha lønnet seg å drive handel med det. Det er, som jeg allerede har nevnt, en almindelig oppfatning at handelen på den tiden vesentlig omfattet luksusartikler, og at friserens viktigste handelsartikkel var tekstiler, for det meste fremstillet som rektangulære kapper – de såkalte *saga fresonica omnimodi coloris*.

Som Agnes Geijer tidligere har hevdet, er de stoffene det her dreier seg om så fine at de godt kan komme inn under kategorien verdenshandelsartikkel. Det er på dette grunnlag at hun har fremsatt den påstand at disse må kunne identifiseres med det såkalte «frisiske klede». Hun har imidlertid i et senere arbeid akseptert Margrethe Halds og Marta Hoffmanns teori om at opphavstedet for disse stoffene kan ha vært Syria. Hun holder allikevel fast ved at de kan ha vært markedsført av frisiske kjøpmenn, og peker på at varer som ble forhandlet i Europa på den tiden, fikk navn etter handelsplasser og omlastningshavner uansett om de var fremstillet der eller ikke.

Friserne var jo det førende handelsfolk i Nordsjøområdet i 9. århundre. Deres landområde omfattet munningen av de store flodene, Rhinen, Maas og Schelde, og Rhinen var deres hovedferdselsåre på kontinentet. På grunn av denne gunstige beliggenhet formidlet friserne også forbindelsen med England, hvor London allerede den gang var en betydelig handelsplass, og York var det viktigste handelssentrum i Nordengland. Hit kom også frisiske handelsfolk.

Hvordan har så forbindelsen vært mellom Norden og Friesland? Vi kan ikke uten videre slutte at funn av frisisk karakter i nordiske graver og kaupanger er bevis for at friserne selv har markedsført sine varer der. Vita Anskarii omtaler imidlertid den livlige forbindelsen mellom Birka og handelsbyen Dorestadt, og Holger Arbmann har hevdet at friserne spilte den største rollen for Birkahandelen. Det har senere reist seg innvendinger mot dette syn, og enkelte har ment at det er svenskene selv som har formidlet handelen med kontinentet.

Det er et viktig spørsmål i denne forbindelse om friserens båter har vært

egnet for en seilas over åpne havstykker eller om deres ferder bare har innskrenket seg til en kystseilas.

Ole Crumlin-Pedersen har i en artikkel Cog- Kogge- Kaag, som er en studie av den frisiske båttypen – *kogge* – tatt til orde for at det ikke er noe ivergen for at friserne kan ha seilt til Birka både med kogger og en annen frisk båttype – *holk*. Han nevner at i løpet av århundrene før vikingtiden trenger fartøyer av disse to grunnformene inn i nordiske farvann og påvirker det nordiske skipsbyggeri. De gir blandt annet impulser til den konstruktive omformningsprosess som er nødvendig for å tilpasse det nordiske skip til bruken av mast og seil. Han peker på at koggenes seilas langs den svenske kysten kan følges i stedsnavns-materialet, hvorav ihvertfall noen av koggenavnene synes å gå tilbake til vikingtiden. Videre peker han på at navnet Kugghamn ved Birka kan være et indisium på at friserne har hatt en havn der.

Alexander Bugge har i sin tid på meget spinkelt grunnlag regnet med direkte friserhandel på Kaupang i Vestfold, men det kan være tvilsomt om de saker av kontinental karakter som fantes i gravene og på boplassområdet der er bragt dit av friserne, og om disse i det hele tatt har handlet direkte på Norge.

Kaupangen i Skiringssal er ikke nevnt i skriftlige kontinentale kilder, noe som er merkelig hvis den hadde vært kjent der og ofte besøkt av frisiske kjøpmenn. Den eneste gang den er nevnt er i en beretning som er nedskrevet av Alfred den Store, og som er blitt fortalt ham av nordmannen Ottar fra Hålogaland, som åpenbart var handelsmann og selv hadde vært der på reisen over til England.

Ole Crumlin-Pedersen mener at i løpet av vikingtiden med de mere spesialiserte båttypene, har nordboerne selv overtatt sjøhandelen på like fot med friserne, og at meget taler for at de selv omkring år 800 har overtatt initiativet på de internordiske rutene. Charlotte Blindheim har helt sluttet seg til Crumlin-Pedersens syn og mener at dette kan være grunnen til at Kaupang ikke er nevnt i skriftlige kilder på kontinentet.

Disse fine tekstilene forekommer, som jeg alt har nevnt, i flere av gravene på Kaupang, noe som tyder på at de har vært handelsvare. Det skulle da være grunn til å tro at nordmennene selv har bragt dem dit.

Det samme mener jeg også gjelder forekomstene av disse tekstilene på Vestlandet. Vi har en konsentrasjon av dem omkring Voss – Vossestrond-Vik i Sogn, og Charlotte Blindheim mener at det er meget som taler for at der har vært en forbindelse over fjellet mellom Bergen og Vik fra gammel tid, og at der i Vik muligens har vært en sentralisering av handelen i det indre Sogn. Fra Vossestrond fører også en veg over Gudvangen til Aurland. Her har vi den rike kvinnegraven på Vinjum, hvor ringvendtekstiler opptre sammen med irske bronser som røkelseskar, drikkehornbeslag og bronsespenne. Her inne er der også flere graver med irske bronser. Det kan i denne forbindelse være fristende å

sitere noen linjer fra Egills saga hvor høvdingen Brynjolv Björnsson råder sønnen sin, som skal på langferd: «Far du siden syd til Dublin; den ferd går det nå størst ord av.»

Videre forekommer denslags tekstiler i Nordfjord og Sunnfjord. Det er påfallende at utbredelsen av dem er omtrent den samme som for de anglo/irske bronsesakene. Mange av disse bronsene har opprinnelig vært spenner og beslag på hellige bøker og skrin eller har annen kirkelig karakter, som for eksempel relikvieskrin og røkelseskar. De gir derfor ikke inntrykk av å ha vært handelsvare, men kan vel snarest oppfattes som utbytte av plyndringer av kirker og klostre.

Men nordmennes ekspansjon vestover tok ikke bare sikte på plyndring, også handelen må ha spilt en stor rolle. Dette var naturlig da de hadde de beste havgående skip på den tiden, og det må ha eksistert en stor flåte av dem. De gikk heller ikke av vegen for å sette ut på åpne havet, og De Britiske Øyer var tidlig de land de hjemsokte på sine vikingferder.

Fra beretningen om Ottar fra Hålogaland, som levet en gang i slutten av 800-årene, vet vi at England var målet for hans lange handelsferd. Hans nøkterne og klare beskrivelse av reisen til England kan tyde på at denne ruten har vært almindelig kjent av nordmenn.

I England har han avhendet sine nordnorske produkter, som blandt annet omfattet hvalrosstener og reip og sikkert pelsverk, og der har han nok skaffet seg varer for reisen hjem. Jeg finner det rimelig å tro at stoffer har utgjort en del av varebeholdningen da disse var lette å transportere, de gikk ikke istykker og de forskjøv seg ikke i lasten. Og sist men ikke minst må de ha vært sterkt ettertraktet hjemme i Norge.

Ottar var nok sikkert bare én av en lang rekke slike farmenn, og jeg regner det for sannsynlig at de stoffer som finnes i våre graver på Vestlandet og ellers langs kysten er bragt hjem av nordmenn muligens for en stor del som gaver til deres kvinner sammen med de anglo/irske bronsesakene. Det er ellers ikke noe fyrstelig preg over disse gravene slik som for eksempel Oseberg-, Gokstad- og Valsgärdegravene, men de vitner om betydelig velstand, som vel for en stor del kan tilskrives plyndringstokter, men også handelsvirksomhet.

Det er etter min mening grunn til å tro at begrepet *pallium fresonicum* har vært en fellesbetegnelse på stoffer som ble forhandlet av friserne, men at varen har hatt forskjellige produksjonsbetegnelser som var bestemt av bindingsmønstre, farge og kvalitet. Den vanligste bindingstypen på disse tekstilene er ringvend. Dette mønster forekommer i alle kvaliteter fra nokså grove til meget fine. På enkelte fragmenter finnes enda fargerester bevart, men på svært mange foreligger det enda ingen fargeanalyser, slik at det ikke er mulig på det nåværende tidspunkt å gjøre seg opp et helt riktig bilde av dem. Det er imidlertid sikkert at de har vært ensfargete, men at det har vært ulike farger på dem. Ifølge

Poelman var det stor forskjell på de stoffene friserne forhandlet, idet de røde og blå var meget finere og kostbarere enn de hvite og grå. Det kan i denne forbindelse være interessant at noen av de fineste ringvendteksstilene vi har, nemlig Osebergstoffet av 0-gruppa og et fra Hyrt-graven, begge med en trådtetthet på mellom 50 og 60 tråder pr. cm., har vært henholdsvis rød og blå.

Det er fristende å sammenlikne disse ringvendteksstilene med de resultater Carus-Wilson er kommet frem til med utgangspunkt i ordet *Haberget*. Det stoffet var også ensfarget og fremstillet i forskjellige kvaliteter. Carus-Wilsons argumentasjon virker meget overbevisende og passer ypperlig på ringvendteksstilene.

Spisskypert og rips er ikke så vanlige i de norske gravene som i Birkagravene i Sverige, og dette kan muligens indikere at de ble fremstillet andre steder enn ringvendteksstilene, og at disse steder lå utenfor de områder nordmennene vanligvis reiste til, men som kanskje friserne drev handel på.

Det kan være lite tvilsomt at alle disse fine tekstilene som vi gjenfinner i våre norske graver fra yngre jernalder er identiske med de Birka-tekstilene som Agnes Geijer mener er importvarer. Hvis det er riktig som det har vært hevdet at friserne har handlet på Birka, er det grunn til å tro at det er disse tekstilene som de har markedsført der, ettersom tekstiler var deres viktigste handelsartikkel. Følgelig må det være grunn til å tro at Agnes Geijer har hatt rett i å hevde at disse stoffene må være identiske med det såkalte «frisiske klede».

Dette må da også gjelde de norske av tilsvarende type.

Summary

The earliest literary mention of *pallium fresonicum* or Frisian cloth dates from the end of the eighth century, and there are few, somewhat later sources dealing with this cloth. The sources show that this was a fabric of high quality, since Charlemagne sent *pallium fresonicum* as a gift to Harun al Rashid.

During the past hundred years, many scholars have studied the problem of the possible place of production of this so-called Frisian cloth, and many different theories have seen the light of day. However, these theories are no longer of any great interest, as Agnes Geijer, in her great work on the Birka textiles (1938), maintained that the very finest of the textiles found at Birka, which might well be described as articles for international trade, must be identical with the *pallium fresonicum* of the literary sources. This led to a new phase in the discussion, which is now based not merely on a concept known from literature, but on actual textile remains.

Since 1938, several scholars have, for different reasons, advocated varying theories concerning this textile material – some see the place of production in

Syria, others maintain that *pallium fresonicum* was produced in England, while yet a third theory prefers the possibility that this cloth was locally woven. It seems remarkable that no one has as yet attempted to relate these textiles to their archaeological find context, and I shall attempt to contribute to the discussion by adducing archaeological methods in an endeavour to throw more light on these problems.

The distribution of these textiles in Norway is clearly marked: with one exception they occur only along the coast and in adjacent districts. The majority come from western Norway, but they occur also as far north as Hamarøy and as far south as Kaupang, Oseberg and Gokstad. The Swedish finds include more than forty graves at Birka, and the royal graves at Valsgärdet. To my mind, the fact that so many specimens of these textiles were found at the two Nordic market centres, Birka and Kaupang, is evidence of their having been merchandise. Moreover, I find it remarkable that they as a rule occur in especially luxuriously furnished graves, most frequently in a context including Anglo-Irish bronzes. This fact I regard as evidence in favour of a theory of production on the British Isles. All in all, it would seem probable that Agnes Geijer is right when she maintains that these textiles can be identified as the *pallium fresonicum* of the literary sources.

Viktigste litteratur.

- 1 *Arbmann, H.* 1937. Schweden und das Karolingische Reich. Studien zu den Handelsverbindungen des 9. Jahrhunderts. Stockholm 1937.
- 2 *Blindheim, C.* 1969 Kaupangundersøkelsen avsluttet, Viking 1969.
- 3 *Carus-Wilson, E.* 1969. Haberget. Medieval Archaeology. Journal for Medieval Archaeology.
- 4 *Crumlin-Pedersen, O.* Cog-Kogge-Kaag. Handels- og Sjøfartsmuseet på Kronborg. Aarbog 1965.
- 5 *Geijer, A.* 1938. Birka III. Die Textilfunde aus den Gräbern.
- 6 *Hald, H.* 1950. Olddanske Tekstiler. Komparative Tekstil – og Dragtstudier paa Grunnlag af Mosefund og Gravfund fra Jernalderen. København 1950.
- 7 *Hoffmann, M.* 1964. The Warp-weighted Loom. Oslo 1964.
- 8 *Klumker, Chr. J.* 1899. Der friesische Tuchhandel zur Zeit Karls des Grossen und sein Verhältniss zur Weberei jener Zeit. Jahrbuch der Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Altertümer zu Emden XIII, 1–2, 1899.
- 9 *Pfister, R.* 1934. Textiles de Palmyre. Paris 1934.
- 10 *Pirenne, H.* 1909. Draps de Frise ou Draps de Flandre? Vierteljahrschrift für Social-und Wirtschaftsgeschichte XII, 1909.
- 11 *Rosenqvist, Anna M.* 1966. Rapport om arbeid med analyser av Osebergtekstiler. Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1965–1966.

Forhistorien, religionsforskningens grense?

Den engelske arkeologen Christopher Hawkes satte for noen år siden opp en gradert liste over hva som var mulig å utlede av et arkeologisk materiale. Å slutte fra arkeologiske data til de forhistoriske *teknikker* som produserte disse, anså han som det enkleste. Videre ble det betraktet som forholdsvis lett å finne ut av den aktuelle *ervervs-økonomien*. Verre mente Hawkes det var å konstatere de *sosiale- og politiske institusjoner*. Aller vanskeligst er det, ifølge Hawkes, å uttale seg om den forhistoriske *religion*. «In general, I believe, unaided inference from material remains to spiritual life is the hardest inference of all.» Og det er helt klart at tolkningsmessig er man, hva religion angår, inne på arkeologiens grenseområde. Ikke bare fagmessig, men også ved de mer eller mindre usikre interpretasjonsmuligheter som er til stede.

All forskning opplever alltid en grense. En grense mellom det som allerede er kjent og det som man gjerne vil vite mer om; det ukjente. Heldigvis er vitenskapelig forskning basert på at denne grensen kan forskyves. Uten denne overbevisning hadde det ikke vært mulig å drive forskning. Det være seg innen humanistiske såvel som i naturvitenskapelige fag. For religionsforskningen ligge denne grensen i tiden. Religionshistorie er en historisk vitenskap. Så langt som det finnes skriftlige kilder, samtidige dokumenter og muntlig tradisjon, så langt når historien og følgelig religionshistorien. Den forutgående tid, selve forhistorien, har vi kun indirekte kunnskap om. Vi baserer vår viten på stumme, materielle levninger. Og forskerne har spurt: Hvordan skal vi kunne skrive religionshistorie uten tekster? Man har stort sett kommet til at hva forhistorien angår, så må «religionshistorien göra halt som inför en oöverstiglig mur».

Men naturligvis gjøres det forsøk på å bryte ned den muren. Og som så ofte ellers; det uvisse, det vanskelig oppnåelige, det ukjente, utøver en spesiell dragningskraft på enkelte forskere. Akkurat som nattsvermere blir dratt mot lyset, har flere religionshistorikere vendt seg mot forhistorien. Hovedårsaken til dette var at man der ventet å finne religionens opprinnelse. For religionshistorikerne var *det* en uløst gåte. I de aller eldste tider, i paleolitikum, lette forskerne etter religionens utspring. Hadde man først erkjent den, ville det også bli mulig å uttale seg om hva religion egentlig er for noe. Men flere og flere har innsett at det ikke er fruktbart å søke etter religionens opprinnelse i forhistorien. Da heller

drive ren forhistorisk religionsforskning. Det svensken Åke Hultkrantz kaller religionsarkeologi.

Personlig er jeg av den mening at det vil gi fruktbare resultater å forsøke og flytte religionshistoriens grense mot forhistorien. Der ligger det mange og spennende forskningsoppgaver som venter på å bli løst. Det nytter bare ikke å sette seg ned med hendene i fanget og si resignert: «Her er det håpløst å drive religionsforskning!» Slik situasjonen er i dag, tolker arkeologen de data som kan vidne om religion under forutsetninger han ikke har. Likeledes forsøker enkelte religionshistorikere etter fattig evne å interpretere et for dem ukjent og uvant grunnlagsmateriale. Resultatet er at begge høster kritikk både fra kolleger og fra forskere innen motsvarende fagområde. Konstruktiv kritikk er av det gode, men ikke surmaget oppgulp som man av og til støter på. Det gjør ikke situasjonen noe bedre for dem som *virkelig forsøker* å løse den forhistoriske religions hemmeligheter. Situasjonen er vanskelig nok fra før for en arkeolog som ikke er skolert i religionsforskning og en religionshistoriker som ikke er inne i arkeologi. Ideelt sett burde et tverrvidenskapelig samarbeid mellom arkeologer og religionshistorikere gi de beste resultater.

Selvfølgelig vil det ofte bli svært usikre slutninger man kan trekke når en skal skrive religionshistorie på grunnlag av et ofte mangelfullt arkeologisk materiale. Men uten spekulasjoner og gjetninger kommet man ikke videre i et problem. Dog ligger det en fare i dette. Leseren, eller forfatteren selv for den saks skyld, overbevises av argumentasjonen og godtar spekulasjonene for sannheter, slik at man «overbevises» på gale premisser. Måten å møte dette på er at man *ikke* må ta forskernes «mulig», «trolig» eller «sannsyhlig» som fakta. Hvis man *virkelig* er på usikker grunn, bør det presiseres at resultatene er et kompromiss mellom hva som er mulig og hva som er ønskbart, og at de foreslår og antyder mer enn de forklarer. Jeg er med andre ord av den oppfatning at selv om resultatene muligens får et hypotetisk preg, kan det ikke skade å søke en orientering i problemet forhistorisk religion.

Svakheten ved en slik retningslinje er selvfølgelig at teoriene til sine tider kan bli ført lenger enn det arkeologiske materialet kan bære. Men enhver videnskapelig hypotese bør ikke nødvendigvis være så fullkommen at den skal stå uimotsagt i all tid. Berettiget kritikk og motargumenter kan reises mot fremførte hypoteser, men *ikke* fordi de bygger på en tankegang som nødvendigvis må ha en viss karakter av spekulasjon. Det synes meg derfor lite overveid å bruke argumenter som: «Det er å la teori og fantasi ta overhånd over virkeligheten». For hva er forhistorisk virkelighet? Den som med hånden på hjertet fullt ut kunne besvare det spørsmålet, skulle det være morsomt å tale med. Men dessverre er det nok slik at den som driver med forhistorisk forskning kun kan operere med sannsynligheter. Det beste vi kan gjøre oss håp om, er et *tilnærmet* bilde av den *egentlige* sannhet om fortiden. Vi må ikke glemme at det er

humanistisk og ikke naturvidenskapelig forskning vi bedriver. Vesensforskjellen her er stor. La oss se litt på de videnskapsteoretiske og videnskapsfilosofiske implikasjoner.

Man kan ikke vente at humanistisk forskning skal være fullstendig objektiv og nøytral. At den på samme måte som naturvidenskapen skal komme frem til testbare «sannheter». Er utgangspunktet et positivistisk synssett, så vil det være formålsløst å drive religionsforskning i forhistorisk tid. Positivismen baserer seg på det sentrale i empirismen: All forskning må bygge på det vi kan observere, på det positivt gitte. Enhver teori som går utover dette er metafysikk eller ren spekulasjon. Videre impliserer positivismen en hypotetisk-deduktiv metode. Den hører opprinnelig hjemme innenfor den naturvidenskapelige forskningsgren. Religionshistorie og arkeologi derimot er humanistiske fagområder. Følgelig kan man etter min mening aldri med sikkerhet nå frem til absolutt sannhet. (Her med betydningen av sannhet slik den brukes i *korrespondanseteorien*; en påstand eller utsagn er sant når det er i overensstemmelse med virkeligheten). Som nevnt ovenfor vil det kun bli snakk om et tilnærmet bilde av den egentlige sannhet om fortiden.

Den hypotetisk-deduktive metode dreier seg i virkeligheten om galt eller riktig. Et slikt tolkningsmønster vil aldri fullt ut kunne tilpasses humanistisk forskning. Vi kan ikke avgrense våre «eksperimenter» på samme måte som naturvidenskapsmennene. I motsetning til disses verifiser- eller falisifiserbare galt – eller – riktig teorier har vi nesten utelukkende å gjøre med sannsynligheter. Det må vi lære oss til å leve med. Man må bare ta den fulle konsekvens av å tilhøre en ikke-naturvidenskapelig forskningsgren. De videnskapsteoretiske implikasjoner som høver de fagområder vi selv tilhører, må anvendes fullt ut. Slik må det være om kulturvidenskap skal anses som fullgod «videnskap». Det vil ikke nødvendigvis føre til «metafysikk», «spekulasjon» eller «prat». Og kulturhistorisk forskning bør ikke av den grunn føle et mindreverdighetskompleks slik følgende sitat kan gi oss følelsen av: «De lengst utviklete vitenskaper er i dag kjennetegnet ved bruken av den hypotetisk-deduktive metode».

Har man imidlertid nådd den erkjennelse at ikke alle vitenskaper i prinsippet har samme struktur som naturvidenskapene, følger at en må forske ut fra de forutsetninger som ligger i den videnskapsgren en selv tilhører. Og det finnes alternative videnskapsteoretiske modeller til positivismen og hypotetisk-deduktiv metode. Jeg vil her trekke frem en, nemlig hermeneutikken, som etter min mening vil gi det rette utgangspunkt for forhistorisk religionsforskning.

Hermeneutikk betyr «utlegningskunst» eller «forståelse». Fortolkning av meningsinnhold er det sentrale. Distinksjonen mellom naturvidenskap og kulturvidenskap er særlig blitt ført innenfor den hermeneutiske tradisjon. Opprinnelig var hermeneutikk en betegnelse på den rette tolkning eller utlegning av en tekst. Senere er den utviklet til en allmenn tolkningslære. Hermeneutisk teori går på

interpretasjon og forståelse. Den er ideografisk, og står i skarp motsetning til den hypotetisk-deduktive, nomotetiske tradisjon. Man fremhever en handlingsorientert forståelse. Forskeren må forsøke å forstå de hensikter og motiver som opprinnelig lå bak de enkelte forhistoriske handlinger. Det forutsettes ikke noen nødvendig objektiv lovmessighet utenfor det enkelte individs bevissthet. Som i den fenomenologiske filosofi er det tale om en art intuisjon. Så lenge de data eller handlinger vi ønsker å tolke ble til i en tid fjernt fra vår egen, synes det nødvendig med et slikt betraktningssett.

Ikke desto mindre er det klart at de moderne kravene til metodisk nøyaktighet gir fantasien mindre spillerom. Vi bør etterstrebe en akademisk varsomhet. Og målet må selvfølgelig være størst mulig grad av objektivitet. Det er nødvendig med tanke på alle de fantastiske tolkningsforsøk vi har sett vedrørende forhistorisk religion, for eksempel innenfor helleristningsforskningen. Det er engang uttalt at «når det er noe arkeologen ikke forstår i sitt materiale, kaller han det kult eller magi». Av dette forstår man lett hvordan det kan oppstå fantasifulle tolkninger. Men til tross for slike uttalelser har de fleste forhistorikere i dag en meget nøktern innstilling til den store materialmengden og alle de data som kan tolkes sakralt. Det gjelder bare å gå løs på problemet.

I Norge har vi et stort arkeologisk materiale med fine fortolkningsmuligheter. Ennu har det ikke vært gjort seriøse forsøk på å se hva dette materialet kan si om forhistorisk religion. Hvis vi ser bort fra helleristningene, som kommer i en spesiell stilling, har ikke engang enkelte delproblem vært tatt opp til diskusjon i monografiform. Det synes som det er liten vilje blant norske religionshistorikere til å vurdere denne potensielle religionshistoriske kilde. Likeledes stiller norske arkeologer seg reserverte overfor tanken om å skrive religionshistorie på grunnlag av våre fornminner og oldsaker. Man finner det arkeologiske materialet for ensidig til å kunne si noe om *religion per se*.

Hvis tanken er å undersøke om det var polyteisme eller monoteisme, deisme eller panteisme for eksempel i yngre steinalder, eller om det under forhistorisk tid fantes skapende religiøse personligheter som Jesus, Buddha, Kung fu – tsi m.fl., da er selvfølgelig materialet for ensidig, altfor ensidig. For å kunne uttale seg om slike forhold kreves skriftlige kilder eller muntlig tradisjon. Men religion er mer enn som så. Religion er også handling og utøvelse. Det påstås at religionen fremtrer i tre skikkelser; som kultus, mythos og ethos. I dagligtale vil det si det samme som gudsdyrkelse, trosinnhold og livsførsel eller moral. Det er følgelig i kultusen forholdet mellom «det hellige» og menneske blir mulig. Den hellige handling er den religiøse opplevelses form. Og det er de materielle etterlatenskaper fra *handling*er man i første rekke må sette seg som mål å tolke. Dermed vil også den eller de tanker som førte til handlingen(e) lettere komme frem. For de indre tanker og ytre handlinger kan ikke skilles ad. «Det går ikke», sier den hollandske religionshistoriker Gerardus van der Leeuw, «å avgrense

kultusen skarpt fra det indre religiøse liv og gjøre den til en sakral avdeling av arkeologien». Det ytre viser også det sjelelige grunnlaget. All kultus forutsetter «det helliges» nærhet. Som religionsarkeolog er det den bakenforliggende tanke, årsaken til handlingen, man er interessert i å få frem.

Hvilket religionsarkeologisk kildemateriale er det så vi kan regne med i Norge? Ut fra en skjønnsmessig vurdering har jeg satt opp følgende liste:

1. Helleristninger.
2. Offerfunn.
3. Gravskikk, graver og gravanlegg.
4. Figurfremstillinger, idoler og sakral kunst.
5. Kultsteder, offerplasser og «altere».

Flere av disse punktene går over i hverandre, uten at vi skal legge altfor stor vekt på det. Vanskeligheten for en religionsarkeolog er at han forsker på et materiale uten tekster. Problemet begynner dermed allerede med kildematerialet. Hvilke funn og anlegg kan tolkes religiøst? Det vil nødvendigvis bli skjønnsmessige og subjektive kriterier som legges til grunn. Listen ovenfor skulle *efter min mening* dekke det som indikerer sakralt liv i forhistorisk tid her hjemme.

Men hvordan tolke dette materialet? Det er for eksempel vanskelig å skille ut et offerfunn fra et depotfunn og et midlertidig gjemt skattefunn. Videre er det problematisk å ha en formening om hvilke tanker som ledet fortidens mennesker til å velge branngravskikken fremfor skjelettbegravelse og omvendt. Og når vi kan påvise de førkristne samiske kultstedene i Nord-Norge; hvilke handlinger utspant seg der?

Det er til slike rekonstruksjoner forskerne har stilt seg avvisende. Men så har også temaet, som tidligere nevnt, vært åpent for ville gjetninger og fantasier. Dette har man slått ned på med rette. Imidlertid må ikke det forhindre at man virkelig forsøker å belyse forhistorisk religion. Det man trenger er riktige metodeveier.

Hvilke metoder har vi for en religionsarkeologisk analyse? Jeg vil her trekke frem dem jeg selv finner anvendelige med den nuværende forskningssituasjon. *Religionsfenomenologien* må i langt sterkere grad trekkes inn ved tolkningsforsøkene. Den er grunnleggende for forståelsen av religion i det hele, og forhistorisk religion er ikke noe unntak i så måte. Derfor er det så merkelig at de få arkeologene som har beskjeftiget seg med fortidens sakrale liv har forsømt å bruke den. Her hjemme er det arkeologen Gro Mandt Larsen ved Universitetet i Bergen som mest eksplisitt har anvendt metoden ved tolkning av helleristninger.

Fenomenologiens mål er å klassifisere de enkelte religiøse fenomener, det religiøse livs enkelte grunnbestanddeler. Man vurderer enkeltfenomenene i deres egenart. Dette i motsetning til *religionshistorien*, som beskriver religionenes

historie, deres opprinnelse, utvikling og innhold til bestemte tider, for å gi et historisk så nøyaktig bilde av den enkelte religion som mulig. Fenomenologien derimot spør etter strukturen, meningen og virkemåten bak det enkelte isolerte fenomen. Gjennom det fenomenologien behandler, kan vi dra viten ut av det religionsarkeologiske kildematerialet. Satt på spissen er det ikke forhistorisk religionshistorie vi kan gjøre oss håp om å skrive, men *forhistorisk religionsfenomenologi*. Dette har selvfølgelig sin årsak i basismaterialets beskaffenhet.

La oss ta et eksempel. Offeret er et høyst vanlig fenomen i de fleste religioner. Likeledes er en stor del av det religionsarkeologiske kildematerialet et resultat av forhistoriske offerhandlinger. Vi har «levningene» og «resultatet» av selve akten og handlingen. Men hvordan skal vi forstå den forhistoriske handling uten å vite hva offer egentlig er? Offeret går på forholdet mellom det hellige og det profane, mellom guddom og menneske. I de sakrifielle handlinger (sakrifiell er avledet av det latinske *sacrificium* som betyr offer) er det menneske og menighet som gir seg selv eller noe fra seg selv til guddommen. Hvorfor dyrkes guder og «det hellige» med ofre? Det er vanskelig å gi et entydig svar. Spørsmålet burde egentlig vært rettet til de troende selv, for kun de alene kan gi et pålitelig svar. Det lar seg imidlertid ikke gjøre når man arbeider med forhistoriske tider. Derfor er det ikke mulig å gi *en* fullgod forklaring på offerets opphav og indre mening. Skal man forsøke seg på en definisjon må det bli noe i retning av: Med offer forstår man vanligvis en overlevering av noe for menneskene verdifullt til guddommen, enten av takknemlighet eller for derigjennom å oppnå noe fordelaktig eller ønskbart for den ofrende. Offeret er en av formene for den rituelle og kultiske virkeliggjørelse av gudsforholdet.

Viktig for forståelsen av forhistoriske offerhandlinger er at man i dag innenfor fenomenologien regner med flere ulike former for offer. Det er forskjellige aspekter som er drivkraften bak den sakrifielle handling. De aller viktigste er: 1) Offeret betraktes som en *gave* til guddommen. Gaven konstituerer et fellesskap mellom giver og mottager. Det går ofte på at guddommen har bruk for slike gaver. Offeret er også en gave mennesket skjenker i full forvissning om at det forplikter en gjengave etter prinsippet *do – ut – des*; jeg gir for å få noe til gjengjeld. Og som det heter i et kjent vedisk rituale: «Her er smøret. Hvor er dine gaver?». 2) *Kommunionsofferet* har et annet aspekt. Det er sakramentale offermåltider hvor offerdyret eller det som blir fortært identifiseres med guden. Gjennom dette opptar de deltagende guddommelige krefter. Kommunionsofferet gir styrke og liv samtidig som det er samfunnsstiftende. Et kjent eksempel har vi i den trakiske Dionysos-kulten. Der møter vi tanken om at offerdyret som ble sønderrevet og spist rått var guden selv. 3) Et tredje offerslag er *sonings* – og *substituttofferet*. Dette gis for å mildne gudenes vrede hvis menneskene har begått en synd. 4) Offeret som *mat* og *drikke* for guden er også et vanlig aspekt ved flere offerhandlinger. Her tenker man seg at «det hellige» til en viss grad er

avhengig av mennesket. Det opprettholder guddommelig liv. Guddommen «lever av» og eksisterer gjennom offeret. Mange andre offerttyper kunne vært trukket frem som votivoffer, takkoffer, forbindelsesstiftende offer, konvivieoffer m.fl., men de som er nevnt, får være tilstrekkelig i denne forbindelse. Flere av disse offerformene glir over i hverandre. De vil vanskelig kunne efterspores gjennom et arkeologisk materiale alene.

Hva er det så man ofrer? På det er svaret: nesten alt mulig. Selvfølgelig må det være noe «det hellige» setter pris på. Menneskene skaper guder i sitt billede. Og da man regner med at gudene har behov for det samme som menneskene, så ofrer man også noe som er av verdi for folk. Som offer bringer man *kun det beste*. Valget av offergaver er sterkt begrenset. Det kommer av at de oppfattes som hellige ting. Vi ser også en tydelig sammenheng mellom offergaven og den guds vesen som offeret er bestemt for. «Til guden ofres hva der tilhører ham eller kommer fra ham». For eksempel ofret man økser til Tordenguden. En skikk som i Norge synes å gå tilbake til yngre steinalder.

Alle offergaver er hellige. De trekkes ut fra en profan kontekst og sendes i «døden». De ødelegges og går inn i en sakral sfære. Vi finner blodige såvel som ublodige offer. Også *gjenstander* bringes som offergaver. Inn her hører også bruksgjenstander. Med et eksempel fra førkristen samisk religion så ofret samene hakker og spader til Waralden Olmay, en hammer til Thor, båter til Bieka Galles osv. Nettopp gjenstandsofferet er selvfølgelig av stor betydning for religionsarkeologien.

La dette være nok om fenomenologiens betydning for forståelsen av forhistorisk religion. Det er også andre viktige veier å gå. Jeg vil bare kort komme inn på dem her. *Religionspsykologien* er en av disse. Ved hjelp av den kan man forsøke å trenge bakom fenomenene slik de fremtrer, for om mulig å finne deres psykiskgenetiske opphav. Psykologien undersøker alle sjelelige faktorer som ligger til grunn for handlingens gjøren og laden. Den kjente psykologen C. G. Jung har i en bok «*Psychologie und Religion*» behandlet de religiøse opplevelers og ideers innvirkning på menneskene. Mange irrasjonelle handlinger kan forklares gjennom religionspsykologien.

Ikke mindre viktig er *religions sosiologien*. I såkalte primitive samfunn er det ikke noe skille mellom «religion» og «kultur». Religionen er der i alt og alt er i religionen. Som en del av kulturen opptar religionen sammen med den alle samfunnets elementer. Dermed blir det åndelige livet en del av den daglige virkeligheten. Mye av vår viten om forhistorisk religion er følgelig avhengig av at vi klarer å datere det religionsarkeologiske materialet vi ønsker å tolke. Samtidig får vi satt det inn i en ervervsmessig kontekst. Hvis det likeledes er mulig å finne frem til sosial – og samfunnsstrukturen, så er meget vunnet. Religionen i et jeger – og sankersamfunn er forskjellig fra den som råder i en utviklet jordbrukskultur. Mens den førstnevnte er preget av det Lucien Lévy-

Bruhl kaller «le monde mythique» og hvor rituale, deltagelse og handling er viktig i en animistisk verden, har den sistnevnte en virkelig kult med et kompleks av guder og presteskap. Seremonier og riter tjener her en videre sosial hensikt.

En annen tolkningsmetode som kan gi fruktbare resultater er den *historiske*. Man undersøker for eksempel et motiv eller kultsymbols opptreden i forskjellige kontekster i dokumentert historisk materiale. Det gjelder å tilbakeføre data fra historisk gitte tidspunkt til forhistorisk tid. Best resultater vil man få når det er mulig å påvise kontinuitet i tiden. Overgangen mellom historisk og forhistorisk tid vil da bli særlig viktig. I Norge ligger dette tidspunktet i vikingtid, ca. 1000 e.Kr.f. Ideelt sett burde tilbakeslutningen skje innenfor samme geografiske enhet. Størrelsen av denne vil selvfølgelig variere. Jeg har selv i en annen sammenheng brukt den historiske metoden med godt resultat. Troen på øksens overnaturlige kraft er belagt inn i vår tid. En slik økse kult, som jeg har valgt å kalle det, kan i Norge føres helt tilbake til yngre steinalder. Jeg har så vidt vært inne på dette ovenfor.

Gode muligheter gir også det vi kan kalle *religionsøkologisk* metode. Det dreier seg om å søke kulturer som med en parallell til vår egen benytter en tilsvarende økonomi i et tilsvarende naturmiljø. Etnografiske data vil naturlig også komme inn her. Naturmiljøet påvirker samfunnet og følgelig også religionen. Såkalte primitive, eller kanskje bedre uttrykt, lavtekniske kulturer, må føye seg etter omgivelsene. Hos slike folk hersker en «naturdeterminisme». Høykulturene derimot manipulerer *med* landskapet. Religionen vil dermed avspeile naturmiljøet. Det former samfunnets åndelige liv. Når de økologiske forutsetningene forandrer seg, endres også de religiøse forestillingene. Forholdet mellom natur og religion har særlig opptatt Åke Hultrantz. «Under alla förhållanden tenderar vissa religiösa grundmönster ta form överallt där likartade naturbetingelser och likartade tekniske förutsättningar föreligger. Detta ger möjligheter att genom jämförelser av samspelet mellan natur och religion på olika platser etablera religionsekologiska typer». Han har i en rekke arbeider benyttet seg av metoden med godt resultat.

En stor del av den arkeologiske tolkningsprosedyren forutsetter analogislutninger. Religionsarkeologien er ikke noe unntak i så måte. *Analogimetoden* er kanskje den som fører frem til størst forståelse av forhistorisk religion. Karl J. Narr går så langt som til å hevde at: «über prähistorische Religion etwas zu erfahren, ist grundsätzlich *nur* möglich *per analogiam*». Jeg er langt på vei enig. Men, og dette er viktig, problemet er hvilke analogier man skal velge. Vanligvis har man hentet analogier fra de merkeligste steder og tider. Dette parallellmaterialet har man anvendt meget ukritisk. Ikke bare det, hele metoden har vært preget av ukritisk tenkning. Skal man nyttiggjøre seg analogimetoden og ikke bedra seg selv og andre på gale premisser, må følgende fordres: En lang

strammere begrensning av analogiutvalget bør være utgangspunktet. Det må forutsettes å være tilnærmet lik den aktuelle forhistoriske situasjon. Man må ikke anvende isolerte kulturelement som er trukket ut av en større og vesentlig kontekst. Det bør foretas en kildekritisk analyse av de komparative data.

Den analogiske metode har to aspekter. Man kan søke analogier hos nutidige primitive folkeslag og i antropologisk – etnografisk kildemateriale. Eller man leter etter paralleller i samtidige mer kjente og historisk belagte kulturer. Sistnevnte metode brukte den svenske arkeologen Oscar Almgren i sin tid i et arbeide om helleristningenes religiøse innhold. Han hentet sine analogier i Middelhavslandenes kjente bronsealderkulturer. På sedvanlig måte ble materialet brukt meget ukritisk. Metoden bør i dag kunne gi gode resultater hvis man bare har in mente de momenter som er nevnt ovenfor.

Hva den antropologisk – analogiske metode angår, så bygger den på tanken om at dagens primitive folk utgjør et slags «levende arkeologisk museum». Med andre ord at de såkalte naturfolkene lever under forhold som tilsvarende det man hadde i forhistorisk tid. Ved å studere disse folkenes åndelige liv skulle man få direkte informasjon om forhistorisk religion. Det er vel naivt å tro dette er riktig fullt ut. Riktignok kan det bevises at nutidige primitive samfunn har flere berøringspunkter med de forhistoriske kulturer på det materielle plan. Men vi har også eksempler på at dette ikke er tilfelle. Ikke desto mindre; jeg er av den formening at metoden gir et viktig bidrag til studiet av fortidens religion. I realiteten er det vel kun gjennom analogier med naturfolkene åndelige liv den forhistoriske religion fullt ut blir forståelig for oss. Men som tidligere nevnt er det viktig å vurdere de sosiale, økonomiske og økologiske aspektenes betydning ved valg av analogier.

La oss til slutt se litt på det vi kan kalle den *direkte arkeologiske* tolkningsmetode. Man forsøker å utlede religiøst innhold fra det arkeologiske materialet alene. Hvis de data vi ønsker å tolke består av gjenstander, vil artefakttypene, funnsammensetningen og forholdene på funnplassen være av stor betydning. Det er viktig her å skjelle vesentlig fra uvesentlig. Kriteriene vil nødvendigvis bli subjektive. Man vil også mer eller mindre ubevisst klassifisere data etter tidligere innøvet kunnskap om parallelle historiske og antropologiske situasjoner. En annen vei å gå er å ta for seg et fra før sikkert klassifisert religionsarkeologisk kildemateriale og så belyse dette fra nye vinkler. Tar vi helleristningene som eksempel, så har undertegnede de fire siste sesongene drevet utgravninger nedenfor flere ristningsberg i Østfold. Gravningene har gitt gode resultater, og det er innvunnet ny informasjon vedrørende helleristningskulten. På denne måten gir det religionsarkeologiske materialet nye vyer. Det skal ofte bare en holdningsendring til.

Flere av de metodene jeg har trukket frem her kan kombineres. Enkelte glir også over i hverandre. *Ingen* av dem fører frem til sikre almenlydige resultater.

Det har som tidligere påpekt sin årsak i basismaterialets beskaffenhet. Men jeg håper å ha vist at det finnes veier å gå dersom man virkelig ønsker å sette noe inn på oppklaringen av fortidens sakrale liv.

Hver videnskap har sine metoder. Men mangelen på metodeinteressen blant flere religionshistorikere er påfallende. Hva det kan komme av er vanskelig å si. Jeg vil ikke innlate meg på noen refleksjoner omkring årsaken til det her. Den artikkel som hermed overlates til leseren, har kun hatt til formål å rette søkelyset på studiet av forhistorisk religion. Som vi har sett bør ikke perioden være noen grense for religionsforskningen. La den derimot være en utfordring!

Summary

In this article the author deals with methods which may help to throw light on the religions of prehistory. These methods, which have been adapted to Norwegian religion-archaeological material, will be applicable also in a wider field and with a more general significance.

An article by the English archaeologist Christopher Hawkes forms the point of departure: he maintains that religion and spiritual life are the aspects most difficult to infer from the archaeological material. «In general, I believe, unaided inference from material remains to spiritual life is the hardest inference of all.» The author agrees with this point of view. This does not mean, however, that one must resign, and not even *attempt* to study prehistoric religion. This is the point discussed in the present article.

The author points out that research always has its limits, limits denoting the borderline between what we know and what we wish to know more about. As concerns the history of religion, time sets this limit: the history of religion is a historical science. As far back as our written sources and oral tradition go, we have history, and thus also history of religion. Prehistory, on the other hand, we only have indirect knowledge of. How is one to write the history of religion without any texts?

In this connection, the author touches theoretical and philosophical implications connected with science and research. He considers that it is impossible to work with the archaeology of religion if such research is based on a positivistic and hypothetical-deductive point of view. In this particular sphere, one should certainly not expect to arrive at absolute truth; the closest we can hope to get is an approximation of the real truth about the past. In the author's opinion, a hermeneutic approach would form the correct point of departure for research concerned with prehistoric religion.

Religious life comprises many facets, including action and practice, and our principal aim must be that of interpreting the material remains representing such

actions. As sacral actions are the form in which religious experience is expressed, it will be possible to trace that thought or thoughts which led to the action or actions in question. Inward thought and outward action are inseparable.

The last part of the article deals with the methods which make a religion-archaeological analysis possible. Attempts at interpretation must adduce the phenomenology of religion to a far greater extent than has been the case hitherto. This phenomenology is a basic essential for an understanding of religion as a whole, and prehistoric religion forms no exception to this rule. To illustrate this, sacrifice, a common phenomenon of most religions, has been selected. The psychology of religion and sociology of religion may also contribute towards a greater understanding of the sacral life of the past. – Another method of interpretation likely to yield good results, is the historical method, and what we may term the religioneological method, can also be usefully applied. The author also points to the analogical method and, finally, the direct archaeological method of interpretation is also examined.

Several of the above methods may be combined, and some of them in fact merge into one another. One thing is true of them all: none of them can produce secure and universally valid results. But the important aspect, which the author attempts to establish, is that prehistory should not be regarded as being beyond the limits for a study of religion. We should, rather, look on it as a challenge.

Litteratur:

- Almgren, O. 1926. *Hällristningar och kultbruk*. Stockholm.
- Bollnow, O. F. 1979: Religionswissenschaft als hermeneutische Disziplin *Zeitschrift für Religion- und Geistesgeschichte* Band XXXI Heft 3.
- Brede Kristensen, W. 1954. *Religionshistorisk studium*. Oslo.
- Brede Kristensen, W. 1971. *The Meaning of Religion*. Haag.
- Gadamer, H.-G. 1967. *Kleine Schriften I. Philosophie. Hermeneutik*. Tübingen.
- Habermas, J. 1968. *Teknik und Wissenschaft als «Ideologi»*. Frankfurt am Main.
- Hawkes, Chr. 1954. Archeological Theory and Method: Some Suggestions from the Old World. *American Anthropologist* 56:2.
- Hultkrantz, Å. 1973. *Metodvägar inom den jämförande religionsforskningen*. Stockholm.
- Johansen, Ø. 1976. Gammel tro i ny tid. *Nicolay* nr. 22.
- Leeuw, G. van der 1966. *Mennesket og mysteriet*. Oslo
- Mainage, T. 1921. *Les Religions de la Préhistoire*. Paris.
- Mandt Larsen, G. 1972. *Bergbilder i Hordaland*. Årbok for Univ. i Bergen. Hum. serie.
- Mowinckel, S. 1971. *Religion og kultus*. Oslo.
- Narr, K. J. 1964. Wege zum Verstandnis prähistorischer Religionsformen. *Kairos* 5.
- Popper, K. R. 1934. *Logik der Forschung*. Wien.
- Skjervheim, H. 1974. *Objektivismen og studiet av mennesket*. Oslo.
- Wach, J. 1971. *Sociologi of Religion*. Chicago.

Petter B. Molaug:

En høymiddelaldersk leirgodskanne fra Tønsberg

Ved gravning i ruinene av Peterskirken i Tønsberg i 1972 (Vibe Müller 1973) ble det i bunnen av vindeltrappen i NV. hjørne av skipet funnet 19 keramikkskår¹. I første omgang ble de tatt for å være deler av ovnskakler p.g.a. det røde godset og den grønnglaserte relieffdekorerte overflaten. De kunne være samtidige med de nyere påfyllingslagene i skipet. Imidlertid viste det seg, da en begynte å lime dem sammen, at de tilhørte en kanne, og at riktig datering snarere var høymiddelalderen enn nyere tid.

Selv om nøyaktige lagrelasjoner mangler, er det mulig å bestemme funnomstendighetene nærmere. Peterskirken er sannsynligvis oppført en gang i siste halvdel av 1100-årene. Den ble ødelagt i 1536 av den store bybrannen. Det har trolig vært 3 bygningsfaser (Vibe Müller 1973, s. 11–12). Vindeltrappen tilhører trinn 2 eller 3 fordi hjørnet i skipet har vært tatt ned og trappen satt inn sekundært. I den nye muren var det tegl i kjernen. Dette viser at trappen neppe kan være eldre enn midten av 1200-tallet da teglstensproduksjonen startet i Norge (Lidén 1974, s. 28). Teglen kan være ødelagt under byggeprosessen, eller den kan skrive seg fra en nedrevet konstruksjon eldre enn ombyggingen av hjørnet. Keramikken ble funnet i et mørtellag som sannsynligvis har vært en avretting for hellene i bunnen av trappen.

Ut fra funnomstendighetene er karet yngre enn midten av 1200-tallet, og eldre, trolig langt eldre enn 1536.

Karet har følgende karakteristika:

Godset er rødbrunt med en del tynne hvite soner. Det er ikke sintret leirgods. Det er magret med avrundete steinkorn, mest kvarts, med tverrmål rundt 0,3 mm og mindre.

Overflaten utvendig er dekket av en jevn mørk grønn kopperholdig blyglasur. Den klare farven er oppnådd ved at en først har dekket overflaten med hvit begitning. Bare på den nederste delen av buken og på bunnen mangler begitningen, og glasuren er mer flekkvis ujevn med grønne prikker. Innvendig er karet uglasert.

Formingsteknikk: Karet har vært dreiet på en dreieskive med tungt hjul, slik at hastigheten ikke er blitt så stor. Godstykkelsen er ca. 0,5–0,6 cm. Også begitningen har vært påført på dreieskiven, med pensel eller børste. Den hvite

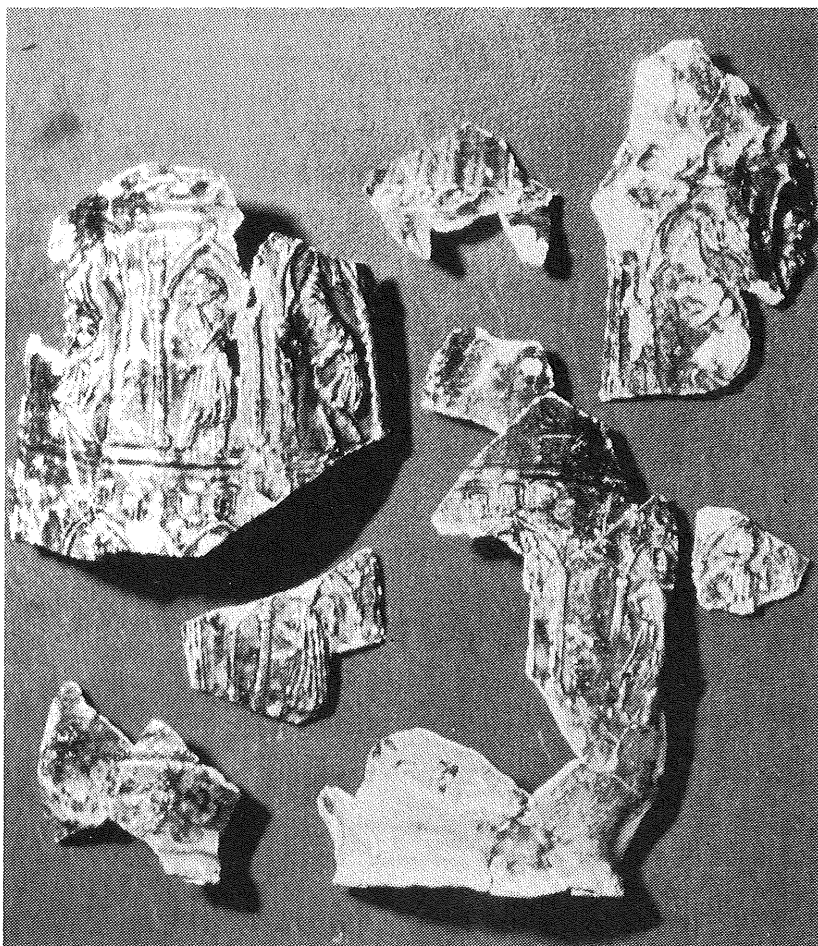

Fig. 1. Kannen fra Peterskirken i enkelte skår. Foto U.O.

leiren i godset og innvendig på karveggen er naturlig når pottemakeren har arbeidet med to våte leirer samtidig. Etterpå, mens karet ennå var vått, ble hanken satt på. Den er festet ved at karveggen er presset ut med en finger fra innsiden og festet tilglattet på utsiden. Foten er dannet ved at en ring er knepet ut med fingrene.

Form: Karet er en kanne, d.v.s. et skjenkekar. Det er ikke bevart noen del av randen, og det er uklart om det har vært noen tut. Hanken, som det bare er bevart en liten del av, har vært trinn. Kannen har vært høy og relativt smal. Største bukdiаметer, ca. 18,5 cm, er plassert lavt. Den opprinnelige høyden kan anslås til 37–39 cm. Overgangen mellom hals og buk er jevn, men markert med en dekorert dreievulst. (Fig. 2).

Fig. 2. Kannen fra Peterskirken. Rekonstruksjonstegning.

Dekoren er det mest særpregete. Den består av to ca. 10 cm høye rekker av relieffer. Disse er dannet ved at matriser er presset lett inn mot karveggen mens leiren ennå var våt. Fra innsiden av karet er det så presset ut med fingrene i matriseformene. I den nederste rekken er det fremstilt en mann under en bue med arkitekturdetaljer. Det er bevart fragmenter av 6 slike identiske figurer. Sannsynligvis har det vært 9–10 opprinnelig, dersom de har gått hele veien rundt buken. I øverste rekke er det to forskjellige figurer som alternerer, en som spiller fele og en sekkepipeblåser. Begge står i buer av noe forskjellig utforming. Det er bevart deler av 3 figurer av den første typen, 3 av den andre. Sannsynligvis har det vært 4 av hver.

Jeg vil senere komme inn på de ikonografiske aspektene ved figurene. Først er det naturlig å lete etter paralleller og forsøke å identifisere produksjonssted og produksjonstid.

En svært nær parallell er deler av en kanne funnet bare 20 m fra Peterskirken, på Forenede Liv-tomten i 1971. Det er 4 skår fra nederste del av buken. Til sammen danner de et fragment som er 11,8 m høyt, 9,7 cm bredt (fig. 3). Dessverre gir ikke funnomstendighetene noe sikkert grunnlag for datering.² Gods, overflate og formingsteknikk er som på Peterskirkekannen, bortsett fra enkelte farveforandringer p.g.a. sekundær varmpåvirkning.

Det er deler av to like relieffintrykk av en felespiller. Figuren ligner svært på den på Peterskirkekannen, men skiller seg fra denne i detaljene. Bl.a. er instrumentet noe større.

Begge Tønsbergkarene har gods og overflate som er relativt vanlig i høymiddelalderlag både i Tønsberg og Oslo (Molaug 1977, s. 93). Typisk er magringskornenes størrelse, godsfarven, den hvite begitningen og den koppergrønne blyglassuren. Sammen med formdetaljer som fingerutknepet fot og trinn hank utgjør dette kjennemerker på en gruppe leirkar som har vært laget i Flandern eller nærliggende områder, muligens nord-Frankrike. Slik keramikk er funnet i Aardenburg, Zeeland og er beskrevet av Trimpe Burger (1964). Selv om den ikke er laget der, har den fått navnet «Aardenburg Ware». Den dateres gjerne til 2. halvdel av 1200-tallet og noe inn på 1300-tallet (Trimpe Burger 1964, s. 504). Stempelinntrykk er vanlige, men såvidt jeg kjenner til finnes det ikke noen paralleller til våre kanner med relieffdekor i Aardenburg eller Flandern. Derimot er det funnet en kanne i Nederland, i Welsrijp, Friesland. Den er nå oppbevart i

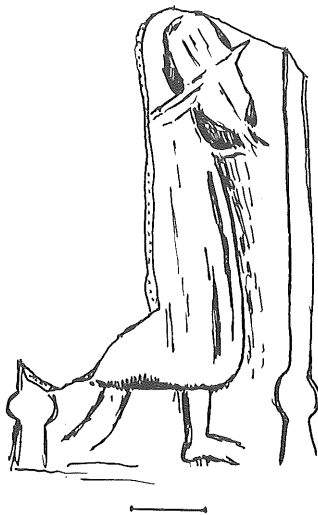

Fig. 3. Felespilleren på Forenede Liv-kannen.

Fig. 4. Kanne fra Welsrijp, Friesland, Nederland. Museum Leeuwarden. Foto Rijksuniversiteit Groningen.

museet i Leeuwarden.³ (Fig. 4). Rundt buken har den en rekke med identiske felespillerfigurer i gotiske buer. Disse er noe forskjellige fra Peterskirkekannen, men like de fra Forenede Liv-tomtten. Imidlertid er det for lite uskadd bevart av det siste til å fastslå stempelidentitet.

På Leeuwarden-kannen er det bare én rekke med relieff-figurer. Derimot er det både over og under en rekke med inntrykte hjerteskjell, en meget vanlig dekorform i «Aardenburg»-keramikken. Men én ting stemmer ikke med våre kanner, nemlig overflaten. Den hvite engoben mangler, og blyglasuren er olivengulbrun med mørke brune prikker, uten spesiell tilsetning av kopper. Farven er vanlig på leirgods fra Nederlandene og Syd-Skandinavia i høymiddelalderen.

I 1971 ble det i Haarlem gjort et meget interessant funn av en keramikkovn og mengder med keramikkvall (Schimmer 1972, de Leeuw 1973). Det var overveiende simpel brukskeramik, mest kanner og pletter med lite eller ingen glasur. Det ble imidlertid også funnet enkelte høydekorerte kar, bl.a. ett med de samme felespillende figurene som på Leeuwardenkannen. (Fig. 5). Karet er brent, men mangler både begitning og glasur. Utgraveren mener at det har vært forglødet (skrødet) og at det skulle brennes en gang til med glasur (Schimmer 1972, s. 233). I tilfelle ville glasurfargen kunne bli som på Leeuwardenkannen. Skulle overflaten hatt hvit begitning, måtte denne vært påført før skrødingen. Ut fra dette er det godt mulig at Leeuwardenkannen er laget i Haarlem. Som et gjennomgående trekk synes høymiddelalderkeramik laget i Holland og andre nordlige provinser i Nederlandene å ha bare en enkel blyglasur, mens den hvite begitningen er vanlig i flamsk og nord-fransk område (Schimmer 1974, s. 117 ff.). Fra det siste området er det sannsynlig at Tønsbergkannene har kommet. At dekoren er så lik i Haarlem, kan skyldes at den har vært kopiert der, eller til og med at matriser eller patriser har funnet veien fra ett pottemakeri til et annet, kanskje sammen med en pottemaker. Eksempler på dette finnes det mange av innen renessansesentøy⁴.

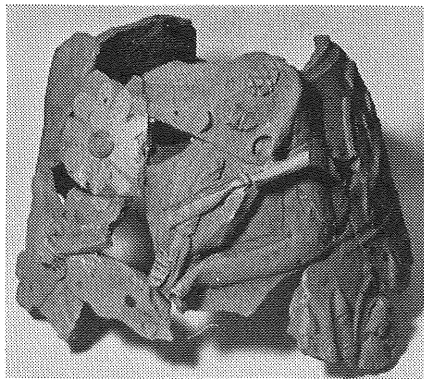

Fig. 5. «Felespillerkanne» fra pottemakerovn i Haarlem, Holland. Foto J. Schimmer.

Fig. 6. Nederland – Belgia – Tyskland. Steder nevnt i teksten.

Keramikkovnen fra Haarlem er antydningvis datert til ca. 1350 fordi det er funnet saltglasert stentøy like ved (Schimmer 1974, s. 130). Ut fra parallellmaterialet er en senere datering lite rimelig, mens en godt kan tenke seg funnet noe tidligere. Alt i alt er det rimeligst å datere Tønsbergkannene til slutten av 1200-tallet eller begynnelsen av 1300-tallet.

Relieffdekoren

Vi skal nå gå tilbake til kannen fra Peterkirken og se litt nærmere på de enkelte relieffene.

Arkadebuene

Det er tre forskjellige gotiske buer. Felespilleren står i en bue med følgende karakteristika: Søyleskaftene er enkle. Basis er høy og trapesformet. Kapitelene består av flere skiver (?). Buen er oventil avsluttet med en rund knopp. Fra kapitelene står det opp fialer som ender i spisse hetter. Den samme utformingen av arkadebuene finnes også på Forenede Liv-skåret og på kannene fra Haarlem og Leeuwarden.

Søylene har den samme utformingen også på figuren i den nederste rekken. De mangler imidlertid fialer. Over den enkle buen er antydnet en steinborg med 3 tårn. I det midterste er antydnet et vindu.

Arkadebuen som sekkepipeblåseren står i, skiller seg noe mer ut. Søylebaser mangler. Skaftene er markert med siksak-linjer og kapiteler er bare antydte. På buen er det utvendig 1 bladknopp på hver side og en rund knopp øverst. Inne i buen er det en trepassbue, slik at det hele nærmest får karakter av grindverk.

En del av enkelthetene kan en finne igjen i gotisk arkitektur. En norsk parallell er Nidarosdomens blindbuer med skulptur i vestfronten. Med unntak av siksakformete søyler og trapesformete baser, er alle formene vanlige i fransk kirkearkitektur på 12–1300-tallet.

Inne i arkadebuene står det som nevnt figurer, og disse vil det i det følgende bli gått nærmere inn på. (Fig. 7).

Musikkinstrumentene

Sekkepipen

Sekkepipe blir i våre dager særlig forbundet med skotsk militærmusikk. Som folkeinstrument er den imidlertid vanlig en rekke steder i Europa, bl.a. i Irland, Normandie og på Balkan (Berger 1972). I Skandinavia er det nå ingen stedlig sekkepipetradisjon, men det er ikke lenger siden enn ved hundreårsskiftet at sekkepipe ble spilt i gammel tradisjon i Sverige.

I middelalderen og på 15-1700-tallet var imidlertid sekkepipen et av de aller vanligste instrumentene. På kannen holder musikanten munnstykket i munnen. Gjennom det blåser han luft ned i sekken. Slike sekker var gjerne laget av hud, helst sau eller geit, eller av blære. Musikanten holder sekken under venstre arm. Ved å klemme denne inn mot kroppen, blir luft presset ut gjennom pipen, som vender nedover og ender i en trakt. Dette er melodipipen. Denne har sikkert hatt melodihull for begge hender. Vår sekkepipe har ikke basspiper (drone- eller bordunpiper). Det er slike som bare låter med én tone, helst en undertone, til melodien. Slike er kjent fra 1200-tallet i Europa i illustrasjon (Winternitz 1969, s. 72). Imidlertid er det på 1200-tallet og noe inn på 1300-tallet fortsatt vanligst bare med melodipipe. Etter hvert blir det vanlig med 1 bass, enten parallell med melodipipen, eller rett opp, slik at den hviler på skulderen til spilleren. På 1500-tallet er det stort sett 2 basspiper. Fra slutten av dette århundrede forekommer også sekkepiper i relieffdekor på kanner av keramikk. Det dreier seg om stentøykanner, særlig fra Raeren nær Aachen (f.eks. Wahløø 1976 nr. 443, Hellebrandt u. Mayer 1967 s. 103, nr. 50). Sekkepipeblåserne spiller til bonde-dans: GERET DU MUS DAPER BLASEN SO DANSEN DE BUREN ALS VEREN SI RASEN. Disse relieffene ble laget etter forbilder i tresnitt, kobberstikk og malerier. Flamske mestere som Pieter Breughel d.e. lar i sine malerier med motiver fra folkelivet sekkepipeblåsere spille til dans (f.eks. Brudedans 1556, Bondebryllup 1569).

Fig. 7. Felespilleren, sekkepibeblåseren og den adelige fra Peterskirkekannen. Adelsdame på kane fra pottemakerovn i Haarlem, Holland. Målestokk 1 cm.

Fig. 8. Kalkmaleri fra krypten i kirken St. Amant-de-Boix, Charant, Frankrike. Tegning etter Lemoisne 1973.

De høymiddelalderiske parallellene må vi særlig hente fra illustrerte manuskripter og kirkekunst. Også da var sekkepipen et folkelig instrument, men i lange perioder var den akseptert også i de høyeste kretser (Winternitz 1967, s. 75). Den forekommer hyppig i profane sener og var nok, ved siden av fløyte og horn/lur det vanligste blåseinstrumentet. Innpass i kirkemusikken fikk sekkepipen imidlertid sjelden.

En rekke avbildninger fra midten på 1200-tallet til noe inn på 1300-tallet viser helt den samme typen instrument som på Peterskirkekannen, f.eks. et kalkmaleri fra krypten i kirken St. Amant-de-Boix, Charente, Frankrike. (Fig. 8). Dette maleriet dateres til tidlig 1300-tall (Lemoisne 1973 pl. 1). Melodipipen blir holdt i kjeften på et dyr, en svært vanlig utsmykning på sekkepiper fra denne tiden og også senere.

Fele

Den andre musikanten spiller på et strykeinstrument som ligner svært på en fiolin. Det blir holdt under haken, og musikanten holder en rett bue i høyre hånd. På denne kannen og det mindre skåret fra Forenede Liv-tomten er felene

så små at detaljer ikke kommer godt frem. Lengden er anslagsvis 50 cm og bredden noe under 20 cm på det lille skåret, skal en driste seg på beregninger ut fra den menneskelige målestokk. Sidene på kassen er rette. På den store kannen kan bredden anslås til litt mer enn 10 cm. Lengden er usikker. Det ser ut som den har vært innsnevret på midten av kassen.

På kannen fra Haarlem er det foruten figurene i relieff også deler av en plastisk formet felespiller på kannens skulder. (Fig. 5). Buen er krum, men det kan skyldes selve karveggens krumning. At buen føres skrått og langt opp på gripbrettet, skyldes nok pottemakerens vanskeligheter med å få figuren tilpasset karformen. Instrumentet er anslagsvis ca. 55 cm langt og ca. 15 cm bredt. Kassen har omtrent parallelle sider, svakt innbuet på midten. Overgangen til halsen er jevn. Lydhullene er C-formete. Strengholderen er dekorert med kryss-skravur. Strengene har gått over en stol og over et gripebrett som fortsetter via halsen til hodet.

Fiolinen med 4 strenger, markert 3-delt kasse (sarg) og svungne linjer, S-formete lydhull, markert hals og med hode som vanligst ender i en volutt oppstod først på tidlig 1500-tall i Nord-Italia (Geiser 1974, s. 26–7). Den var en blanding og utvikling av lira da braccio, viola de gamba og de eldre instrumentene rebec og fidula. Fidula var fellesbetegnelsen for alle middelalderske strenginstrumenter (op.cit. s. 105). Imidlertid skiller en gjerne etter formen mellom fidula, som er åttetallsformet eller rektangulær med avrundete hjørner, og rebec, som er pæreformet. Ordet fidula er det samme som norsk *fele*, oldnorsk *fidla* (Sachs 1940, s. 274–75). Den vanlige betegnelsen er *slá* eller *draga fidlu* (Fritzner 1954, s. 411).

Vår musikanter spiller på fele. Enkelthetene, slik de går frem av Haarlemkannen tilsvarer den feletypen som ble dominerende i høymiddelalderen. Den forekommer på en rekke avbildninger, både i miniatyrer, kalkmalerier, skulpturer og relieffer. Karakteristisk for felene på 12-1300-tallet er bl.a. hodet for skruene til å stramme strengene med. Dette er flatt, og skruene står loddrett. På en del illustrasjoner kommer det tydelig frem at det har vært bare 3 strenger. På andre har det vært 5. Noen instrumenter har også strenger på siden av gripebrettet, slik at de bare kunne gi én tone. De tilsvarer understrengene på hardingfela og musikalsk sett også basspipene på sekkepipen.

I kassen er lydhullene C-formete. På enkelte instrumenter er det runde lydhull. Det er ingen avgjørende forandringer i utseendet på felene på 12-13-tallet.

Musikantene

Våre musikanter danner et lite orkester, en duett. Et noe større orkester finnes på et annet middelaldersk kar importert til Norge fra kontinentet, nemlig på det emaljerte bronsefatet, trolig et munnlaug, som ble funnet i Oslo havn. Fatet er et

Fig. 9. Munnlaug av bronse, opprinnelig emaljert, funnet i Oslo havn. Limogesarbeide fra 1200-tallet. Foto U.O.

Limogesarbeide fra 1200-tallet. Det er beskrevet av Sigurd Grieg (1931, s. 245, 1933, s. 200). (Fig. 9).

Innvendig på fatet er det anbragt 5 figurgrupper som hver består av en mann og en kvinne. Mennene spiller alle på et instrument. En spiller fele. Den er forholdsvis lang og noe innsnevret på midten. 2 spiller på tohåndsfløyter. På ryggen har de hengende en tromme som de kanskje kunne slå på med albuen. Kombinasjonen fløyte og tromme var svært vanlig i høymiddelalderen. Oftest var fløyten bare beregnet for en hånd, slik at den andre var ledig til å slå på trommen. Slike småfløyter er funnet også i Norge, fra høymiddelalderen både i Bergen (Sevåg 1973, s. 80–81) og Oslo⁵. 2 musikanter spiller på sekkepipe. Detaljene kommer svært dårlig frem, men det er klart at de ikke har hatt basspiper.

Kvinnene holder en sylinderformet gjenstand i hver hånd og holder armene i forskjellige stillinger. Det må være danserinner som markerer takten med rytmeinstrumenter. Gestene og den lange kjolen er typisk for profesjonelle danserinner slik de er avbildet i miniatyrer fra 12-1300-tallet. Paralleller finnes også i andre materialer, f.eks. en felespiller og en danserinne på en glasert ovnskakkel av keramikk funnet i Köln. Den er datert til første del av 1300-tallet (Hædeke 1968).

Grieg illustrerer paralleller til Limoges-fatet fra Oslo både med og uten danserinner. Musikantene spiller fløyte, sekkepipe, fele, harpe eller tromme. På nesten alle kjente Limogesfat av denne typen er det i midtfeltet et våpenskjold eller personer som kan identifiseres som kongelige eller høyadelige. På fatet fra Oslo er det et våpenskjold med franske liljer. En kan forestille seg at det er dans og musikk utført til ære for kongelige eller adelige.

Den adelige

På vår keramikk-kanne passer figuren i den nederste rekken svært godt med slike som er vanlige på Limogesfatene. (Fig. 7.) Han står halvt en face. I sin høyre hånd, som han støtter mot hoften, holder han en stor lilje. Franske liljer i heraldisk utførelse, slik som på Limogesfatet, symboliserer det franske kongedømmet. Liljen var insignium alt fra Hugo Capet på 1100-tallet. Det er ikke noe i veien for at vi på kannen har med en franskmann å gjøre, men det behøver slett ikke å være tilfelle. Liljen, både den enkle og den heraldiske doble ble svært populære i mange land på 12-1300-tallet, f.eks. prydet den Frederik Barbarossas kongelige stav. Liljen i kristen middelalderikonografi var først og fremst et renhetssymbol, særlig brukt som attributt for jomfru Maria. Jeg skal nedenfor komme tilbake til liljen.

Først skal vi se på et annet karakteriserende attributt, nemlig fuglen som mannen holder hevet i sin venstre hånd. Selv om den mangler detaljer som direkte kan bestemme den ornitologisk, viser andre ting klart at det må dreie seg om en falk eller høk. Mannen har på seg en hanske for å beskytte hånden mot klørne. Toppen på hodet må være en hette prydet med fjær. Før fuglen på jakten ble sluppet løs, tredde en hette over hodet dens for at den skulle være roligere.

Falkejakten ble ført til hest, høkejakten også til fots. Falken ble gjerne brukt mot høytflyvende fugler som satte seg til motverge, f.eks. traner og glenter, høken mot hønsefugler, duer og også mot harer. Høker ble gjerne kalt uedle falker. Når vilt ble jaget opp, lot man falken fly etter det. I en vellykket jakt ble viltet innhentet og drept av falken. For rytteren gjaldt det å manøvrere hesten etter viltet og falken. Etter jakten fikk falken sin belønning i form av et stykke rått kjøtt. En falk kunne bare brukes til én fugl på samme jakttur. Det var derfor nødvendig med flere falker. Disse ble tatt hånd om av falkonerer som også besørget den vanskelige og langvarige opptreningen av fuglene. Det ble brukt jaktfalk, vandrefalk og asiatisk falk. Falker fra Island og Grønland ble satt spesielt pris på.

Falker og hester var dyre i anskaffelse, og de måtte trenes, stelles og fores. Det var bare de mest velhavende i middelaldersamfunnet som hadde råd til å drive falkejakt. Det var en jakt for fyrster. Keiser Friedrich II skrev på 1200-

Fig. 10. Knivskaft av hvalrosstann med falkebærer. Funnet i Gamlebyen, Oslo. Foto U.O.

tallet en bok «de arte venandi cum avibus» (om kunsten å jage med fugler). Falkejakt var i samtiden regnet som den edleste, mest krevende av alle jaktarter. Høker var billigere i anskaffelse og lettere å trene, men også høkejakt var forbeholdt de fornemme godsbesittere.

Når vår mann er fremstilt med en falk (edel eller uedel), kan vi gå ut fra at han er en adelig. Jaktfalken er i høymiddelaldersk ikonografi svært ofte brukt for å markere adelige personer (van Marle 1931, s. 25 ff., Lacroix 1873, s. 214).

Av ikonografiske paralleller er det også her naturlig å trekke frem et funn fra Norge, nemlig et knivskaft av hvalrosstann funnet i Oslo (fig. 10) (Grieg 1933, s. 245). Til dette knivskaftet finnes det en rekke paralleller fra europeisk 12-1300-tall (Bencard 1975). De fleste er av elfenben. At motivet var populært også i ikke-adelige kretser, kan det ikke herske noen tvil om. Bl.a. er et slikt knivskaft funnet i Ring nonnekloster ved Skanderborg i Danmark (Olsen 1972, s. 25).

Spesielt interessante paralleller til vår figur og til knivskaftene finnes blant en del månedsbilder i fransk 12-1300-tallskunst. Her skal nevnes 2 relieffer fra franske kirker. På katedralen i Amiens er måneden april fremstilt ved en falkejeger svært lik vår. Falken holdes på den behanskete venstre hånd. I høyre holder mannen mat til fuglen. Relieffet er datert til 1220-35 (Sauerländer 1972). (Fig. 11).

Fig. 11. Falkejeger. Månedsbilde fra Amiens-katedralen, Frankrike.

På Notre-Dame de Paris er måneden mai fremstilt med en falkejeger som i høyre hånd har en blomst. Her er dateringen første del av 1200-tallet. Denne blomsten gir kanskje en annen løsning på liljen i vår falkejegers hånd.

Om våren begynte en ny sesong i adelens høviske liv. Med varmen og de lysere dagene ble jaktseasonen innledet og ridderturneringene satt igang. De adelige drog ut i skogen og høstet av overfloden, både vilt og også blomster. Den første dagen var det vanlig at de red rundt med grønne grener eller liljer i hånden. Et slikt opptog er f.eks. avbildet i Ingeborgsalteret fra ca. 1195 (Deuchler 1967, s. 18) og i miniatyren *Les grandes Heures de Rohan* (Meiss 1973 pl. 9).

Klesdraktene

Jeg har i det foregående ikke gått nærmere inn på utseendet og klærne til relieff-figurene på Peterskirkekannen. Kan disse bidra til datering eller presisering av de sosiale tilhørighetene?

Alle er skjeggløse. Adelsmannen og felespilleren har samme hårfrisyre. Håret er i pannen kort, fremoverkjemmet, mens det går ned i en fyldig krøll ved ørene. Dette er en hårmote som var vanlig på 1200-tallet og noe inn på 1300-tallet. Omtrent alle falkebærerne på knivskaftene har slik frisyre.

Adelsmannen har en lang, løstsittende, folderik kjortel uten belte. Den rekker ned til midt på leggen. Den mangler ermer. Slike overkjortler (surcot) ble bl.a. brukt over riddernes ringbrynjer⁶, og over kjortler med lange ermer som i vårt tilfelle. Et typisk eksempel er falkjegeren fra Amiens-katedralen. (Fig. 11). På 1300-tallet blir den ermeløse overkjortelen lite brukt av menn, unntatt over brynjekledning. Derimot er varianten med lange eller halvlange ermer populær (Houston 1939, s. 9–10). Underkjortelen blir fra rundt 1300 trangere, både i overkroppen og ermene. Dette gjør det nødvendig med knapper på underermet og etterhvert også fra halslinningen og nedover på brystet, evt. bak i ryggen. Samtidig blir kjortelen kortere, og i annen del av 1300-tallet er den nærmest en jakke (côte-hardie). Vår adelsmann har en underkjortel med trange, lange ermer. Hans påkledning er typisk for en fornem mann fra siste halvdel av 1200-tallet eller tidlig 1300-tall.

Den kvinnelige pendent finner vi på en annen relieffkanne fra Haarlem (Schimmer 1972). (Fig. 7). I den ene hånden holder hun en lilje, den andre hviler på hoften, helt som hos vår adelsmann. Hun bærer en nedentil folderik, helt fotsid kjole. Ermene er lange og trange. På hodet har hun et flatt, svakt foldet hodeplagg, nærmest en lue, festet under haken med et brett tøyestykke. Håret er samlet i et nett i nakken. Slike luer og frisyre er vanlige fra midten av 1200-tallet og noe inn på 1300-tallet, særlig rundt 1300 (Houston 1939, s. 46-7, 85)⁷.

Felespilleren har en kjortel som ligner svært på adelsmannens. Det kan ikke avgjøres med sikkerhet om overkjortelen har hatt lange, trange ermer, eller om den har vært ermeløs. Det siste er tilfellet med de nederlandske parallellene. På disse og på det lille skåret fra Tønsberg er det markert en perlerad langs kjortelens sider. Dette kan være en markering av en kantbesetning av noe slag. Den plastisk formete felespilleren fra Haarlem har tydelig pelsbesatt overkjortel. Kantbesetning finnes også på mange av knivskaftene nevnt ovenfor.

På Peterskirkekannen er felespillerens kjortel noe kortere enn adelsmannens. På de andre kannene har den omtrent samme lengde.

Sekkepipespilleren har en helt annen type kjortel. Den rekker bare til knærne, har et tynt belte i livet og har lange, trange ermer. Samme drakt har både fløyte-, sekkepipe- og felespillerne på Limogesfatet fra Oslo. Det er den vanlige almuedrakten i omtrent hele middelalderen, og den gjenfinnes både på kalkmalerier, skulptur og i kleinkunsten. Det er også funnet slike kjortler, f.eks. Bockstenmannen i Sverige (Nørlund 1936 s. 33 ff.). Det litt spesielle med vår musikanter er hetten. Den har svært korte slag, men til gjengjeld en svært høy, folderik topp. Kapuzen (kaprunen), hetten med spiss (strut) og slag, ble vanlig tidlig på 1200-tallet og var i bruk på hele 1300-tallet, i mindre grad også på 1400-tallet. Vanligvis henger imidlertid selve struten ned, slik som vi kjenner det fra Herjolfsnes på Grønland (Nørlund 1936, s. 42 ff.). Høye struter forekommer imid-

lertid spredt både på 1200- og 1300-tallet. En nær parallell er sekkepipeblåseren fra St. Amant-de-Boixe, fra rundt 1300. (Fig. 8).

Klesdrakten støtter godt opp om dateringene vi er kommet til på annet vis, fra midten av 1200-tallet til en gang i første halvdel av 1300-årene. Tiden rundt 1300 synes å være den sannsynligste. Sosialt kan klesdraktene indikere følgende rangfordeling: nederst sekkepipeblåseren i almueklær, i midten felespilleren og øverst adelsmannen.

Konklusjon

Peterskirkekannen har kunnet fortelle om stil, musikkinstrumenter, klesdrakt og adelige attributter. Har kannen hatt noe ikonografisk program? Skal enkeltfigurene sees i en spesiell sammenheng? Sigurd Grieg mener at Limogesfatet fra Oslo og dets paralleller billedliggjør den franske fyrstemakten, helst slik den utfolder seg i høviske fester (Grieg 1931). I sentrum står det fyrstelige, i form av våpenskjold, et brudepar eller personer stolt til hest. Langs kantene gjenfinnes noen av de samme motivene. Det er gjerne våpenskjold, men vanligst er dansere, musikanter og jonglører. De siste har underholdt med sang, spill og oppvisning ved store fester (van Marle 1931, s. 133).

En slik betraktningssmåte kan også legges an vis á vis Tønsbergkannen: I nederste rekke adelsmannen i sin borg med sine attributter, i øverste rekke de som skal underholde ham. Men felespilleren er spesielt viktig å dømme etter de to kannene fra Nederland som har ham som eneste figur. Midtfiguren på ett av Limogesfatene er en mann til hest. Mannen spiller fele. Felen var et instrument som også ble brukt av personer i de høyere kretser, f.eks. adelig trubadurer (Munrow 1976, s. 28). Felespilleren kan også være brukt som motiv fordi kannen ble brukt til fest og dans. Sekkepipen trekker det hele på en måte litt ned fra det fyrstelige, høyadelige plan, selv om det i flere miniatyrer er avbildet sekkepipeblåsere som underholder kongelige.

Peterskirkekannen og dens paralleller har når alt kommer til alt neppe hatt noe strengt ikonografisk program. Snarere finner en på dem figurer og situasjoner som må ha vært populære i samtiden, og som har gått ut over hverdagens sysler. Sannsynligvis er motivene hentet fra samtidig billedkunst og omsatt i leire.

Limogesfatene var sikkert dyre bruksgjenstander i sin tid og kan ha vært brukt ved adeliges og kongeliges bord. Det er ingen ting som tyder på at keramikk-kannene har stilet like høyt. Riktignok må de ha kostet betraktelig mer enn udekorerte kanner, men allikevel langt fra det en måtte gi for kanner av messing, bronse eller tinn.

Kan vi komme noe nærmere hva kannen har vært brukt til? Kanner er først

og fremst skjenkekar. En kanne med så flott utseende som vår har uten tvil vært en bordkanne. Den har rommet vel 2,6 liter. Dette svarer etter Steinnes omtrent nøyaktig til hulmålet kanne⁸.

Det var i middelalderen vanlig å selge tysk øl og «munngåt» (svakt øl) i kannen, og det kan gjerne være dette som vår kanne har rommet på bordet. Den kan også ha inneholdt mjød eller vin. Bunnen i kannen er sprukket. Dette skyldes sannsynligvis den varmepåvirkningen som er helt tydelig utenpå nederste del av karet. Innholdet har rett og slett vært varmet opp over et ildsted. Det er også funnet andre arkeologiske eksempler på keramikk-kanner som har vært oppvarmet (Dunning 1958).

Hvem som eide og brukte kannen, er det naturligvis ingen som kan vite noe om. Kanskje var det sognepresten i Peterskirken som styrket seg på det gode, varme øl?

Summary

During the excavations of the ruins of the parish church of St. Peter's in Tønsberg by the Oslofjord, sherds of a medieval earthenware jug were found. The fabric is red, and the outer surface is covered with a copper-green lead glaze over a white slip. This, as well as the shape of the jug, makes it clear that it was imported from the Low Countries, probably Flanders.

What makes the jug so remarkable are the decorative reliefs, which consist of three different scenes arranged in two rows. – Only 20 metres from St. Peter's, the sherds of another jug with very similar decoration were found. The best parallels are found in the Netherlands. In the remains of a pottery kiln excavated by J. Schimmer in Haarlem, most of the wasters found were plain pottery, but highly decorated jugs also occurred. A jug with reliefs depicting a fiddler resembles the Tønsberg specimens closely. However, Haarlem cannot be the place of production of the Tønsberg jugs. The characteristic slip and glaze, which are not found in Haarlem, make it clear that our jugs must have been produced in Flanders or in an adjacent area. Probably matrices were traded in these areas, and it is also possible that potters moved from one place of production to another.

The reliefs illustrate aspects of the life of the high medieval period: architecture, musical instruments, costume and social life. The piper and the fiddler are playing to entertain the nobleman, who is characterized by means of a falcon on one of his hands and a lily in the other. He has a female counterpart in Haarlem. The same «iconography» occurs on a Limoges dish in Oslo, where the nobleman is replaced by a coat-of-arms with fleurs-de-lys at the centre.

The reliefs, or parts of them, are paralleled in miniatures and in religious art, and they point to a date around the year 1300 as the time of production. This coincides with the archeological dating.

Both Tønsberg jugs show signs of having been exposed to fire, which may perhaps mean that wine or beer was heated in a jug on the hearth.

Litteraturliste

- Bencard, M. 1975. Om et middelalderligt knivskaft fra Ribe. *Fra Ribe amt 1975*, s. 36–61.
- Berger, S. 1972. Säckpipa. *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder XVII*.
- Deuchler, F. 1967. *Der Ingeborgpsalter*. Berlin.
- Dunning, G. C. 1958. A Norman Pit at Pevensey Castle and its Contents. *Antiquaries Journal XXXVIII*, s. 205–17.
- Fritzner, J. 1954. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Oslo (optrykk).
- Geiser, B. 1974. *Die Geschichte der Violine*. Bern.
- Grieg, S. 1931. Un plat de Limoges trouvé dans le Port d'Oslo. *Acta Archaeologica II*. København, s. 245–264.
- Grieg, S. 1933. Middelalderiske byfund fra Bergen og Oslo. *Det Norske Videnskapsakademi i Oslo*. Oslo.
- Haedeke, H.-U. 1968. Eine Kölner Ofenkachel aus den 14. Jahrhundert. *Keramos 39*, s. 17 ff.
- Hellebrandt, H. 1967. Raerener Steinzeug. *Aachener Beiträge für Baugeschichte und Heimatkunst*, Band 4. Aachen.
- Houston, M. 1939. *Medieval Costume in England and France. The 13th, 14th. and 15th Centuries. A technical history of Custume III*. London.
- Lacroix, P.R. 1873. *Moeurs, usages et costumes au Moyen-Age et á l'époque de la Renaissance*. Paris.
- Leeuw, S.E. van der 1973. *Medieval Pottery from Haarlem: A Model*. *Rotterdam Papers II*, s. 67–87. Rotterdam.
- Lemoisne, P. A. 1973. *Gothic painting in France*. New York (optrykk etter Firenze 1931).
- Lidén, H.-E. 1974. *Middelalderen Bygger i stein*. Oslo-Bergen-Tromsø.
- Male, É. 1919. *L'Art religieux du XIIIe siecle en France*. Paris.
- Marle, R. van 1971. *Iconographie de l'art Profane au Moyen-Age et á la Renaissance*. I *La Vie Quotidienne*. New York.
- Meiss, M. 1973. *The Rohan Book of Hours*. London.
- Molaug, P. B. 1977. *Leirkarmaterialet*. Lidén & al. *De Arkeologiske Utgravninger i Gamlebyen*, Oslo. Bind I «Mindets tomt». Oslo-Bergen-Tromsø.
- Munrow, D. 1976. *Instruments of the Middle Ages and Renaissance*. London.
- Nørlund, P. 1936. *Klædedrakten i Oldtid og Middelalder*. *Nordisk Kultur XV B*.
- Olsen, R.A. 1972. *Nonneliv*. *Skalk nr. 6 1972*, s. 18–26.
- Reineking-von Bock, G. 1971. *Steinzeug*. *Kataloge des Kunstgewerbemuseums Köln Band IV*. Köln.
- Sachs, C. 1940. *The history of Musical Instruments*. New York.
- Sauerländer, W. 1972. *Gothic Sculpture in France 1140–1270*. London.

- Schimmer, J. 1972. Een vedelaarskan en een sierkan van een vroege Haarlemse pottenbakker. *Westerheem* XXI, s. 230–36. Den Haag.
- Schimmer, J. 1974. Middeleeuws Aardewerk met relieffersiering uit enige vindplaatsen in Noord en West-Nederland. *Westerheem* XXIII, s. 117–31. Den Haag.
- Sevåg, R. 1973. *Det gjallar og det læt*. Oslo.
- Steinnes, A. 1936. Mål, vekt og verdereking i Noreg i millomalderen og ei tid etter. *Nordisk Kultur* XXX.
- Stigum, H. 1963. Kanne. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder VIII*.
- Tollnes, R. 1973. Utgravning i Tønsberg's bygrunn. *Nicolay* nr. 13, s. 12–14. Oslo.
- Trimpe Burger, J. A. 1964. Ceramiek uit de bloeitijd van Aardenburg (13de en 14de eeuw). *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 12–13, 1962–63 s. Gravenhage.
- Vibe Müller, I. H. 1973. Peterskirken i Tønsberg. *Nicolay* nr. 13, s. 9–12. Oslo.
- Wahlöö, C. 1976. Keramik 1000–1600 i svenska fynd. *Archaeologica Lundensia VI*. Lund.
- Winternitz, E. 1967. *Musical Instruments and their symbolism in Western Art*. London.

Noter

- ¹ TF 3492-5. Innberetning Riksantikvaren og Universitetets Oldsaksamling v/Inger Helen Vibe Müller.
- ² C.33450. TF 451, 480, 1622, 1772, rute D23. 2 av skårene er funnet i lag 1 som er omrotet, 2 er funnet i fase 2 sammen med annet utvendig blyglasert leirgods (sml. Tollnes 1974).
- ³ Innv.nr.F.M.796B Frisch museum. Forfatteren vil få takke professor Elzinga for illustrasjoner av kannen.
- ⁴ Reineking-von Bock nevner (1971, s. 42) matriser fra Köln som var i bruk ved pottemakeriene i Raeren på 1500-tallet.
- ⁵ G. 12773 Søndre felt, Oslo. Tidlig 1300-tall.
- ⁶ Håkon Håkonssons segl fra 1236 viser på reversen overkjortelen i bruk over en rustning.
- ⁷ Av eksempler fra Norge kan nevnes kvinnefigurer på antemensaler bl.a. fra Kaupanger, Odda og Tingelstad I.
- ⁸ Se Stigum 1963. Steinnes (1936, s. 122–3) mener at den norske kannen som ifølge byloven fra ca. 1570 var lik en bolle, rommet 2,7 liter. Hasund antok hele 3,86 liter. En svensk kanne var lik 2,62 liter.

Samer og nordmenn

SETT I LYS AV ET UVANLIG GRAVFUNN FRA SALTENOMRÅDET

Sommeren 1976 ble to gravhauger gravd ut i Gildeskål kommune, litt sør for Bodø. (Fig. 1). Den ene var rund, den andre avlang. De lå like inntil hverandre i et skjellsandområde rett nord for Lekanger-gårdene på Sandhornøya. Her går seilleden like forbi slik at de døde fra den siste hvile hadde god kontroll med ferdsele; og motsatt og sikkert like viktig: de farende kunne se gravene. Dette er ellers et mønster som går igjen i den nordiske jernalders gravskikk. De døde skulle helst ligge nær gården, men slik at graven kunne sees.

Det skulle vise seg at begge haugene inneholdt begravelse i båt. Dette er ikke sjeldent hverken i nordnorsk eller skandinavisk sammenheng. Slike begravelser kjenner man fra alle landsdeler. Det som allikevel gjør begravelsene verdt å omtale, er det skjelettmaterialet som ble funnet. I den kalkrike skjellsanden var det ideelle bevaringsforhold for alt beinmateriale.

Fullt så ideelt var det nok ikke for trematerialet som var gått helt i oppløsning. Bare rundt enkelte jernnagler var det fastrustet noe tre. Man kunne ellers ane avtrykk av tre i sanden enkelte steder. Spantene kunne følges som mørkere striper på tvers av båtenes lengderetning.

Haugene lå tett inntil hverandre. De var forskjellige av ytre og innhold. Båten i rundhaugen var ca. 7 m lang og orientert N-S. Den var gravd ned i bakken og deretter var liket lagt på plass. Med seg i døden hadde den gravlagte en hund¹.

Av hunden var bare kraniet og venstre underkjeve bevart. Av mennesket hodeskallen, fragment av bekkenbein, kravebein og lårbein. Ut fra dette var det mulig å fastslå at den døde var en langskallet kvinne med antatt alder over 70 år.² Kvinnen har vært ca. 156 cm høy og har tilhørt den «nordiske rase». Det ble dessuten funnet en del små ribbein som kan ha stammet fra et lite barn. Det kan i så fall ikke dreie seg om mor og barn.

Etter at den døde var plassert i båten ble selve båten fylt med steiner av mannløfts størrelse. Kanskje var dette ment å skulle holde båten på plass slik at den ikke skulle bli noen «flygende hollender»? Forestillinger om gjenferd er ellers kjent fra sagalitteraturen.³

Graven var tydeligvis åpnet, så det utstyret den døde opprinnelig har fått med, kan man ikke vite noe om. Skjelettrestene lå svært omrotet i båten og

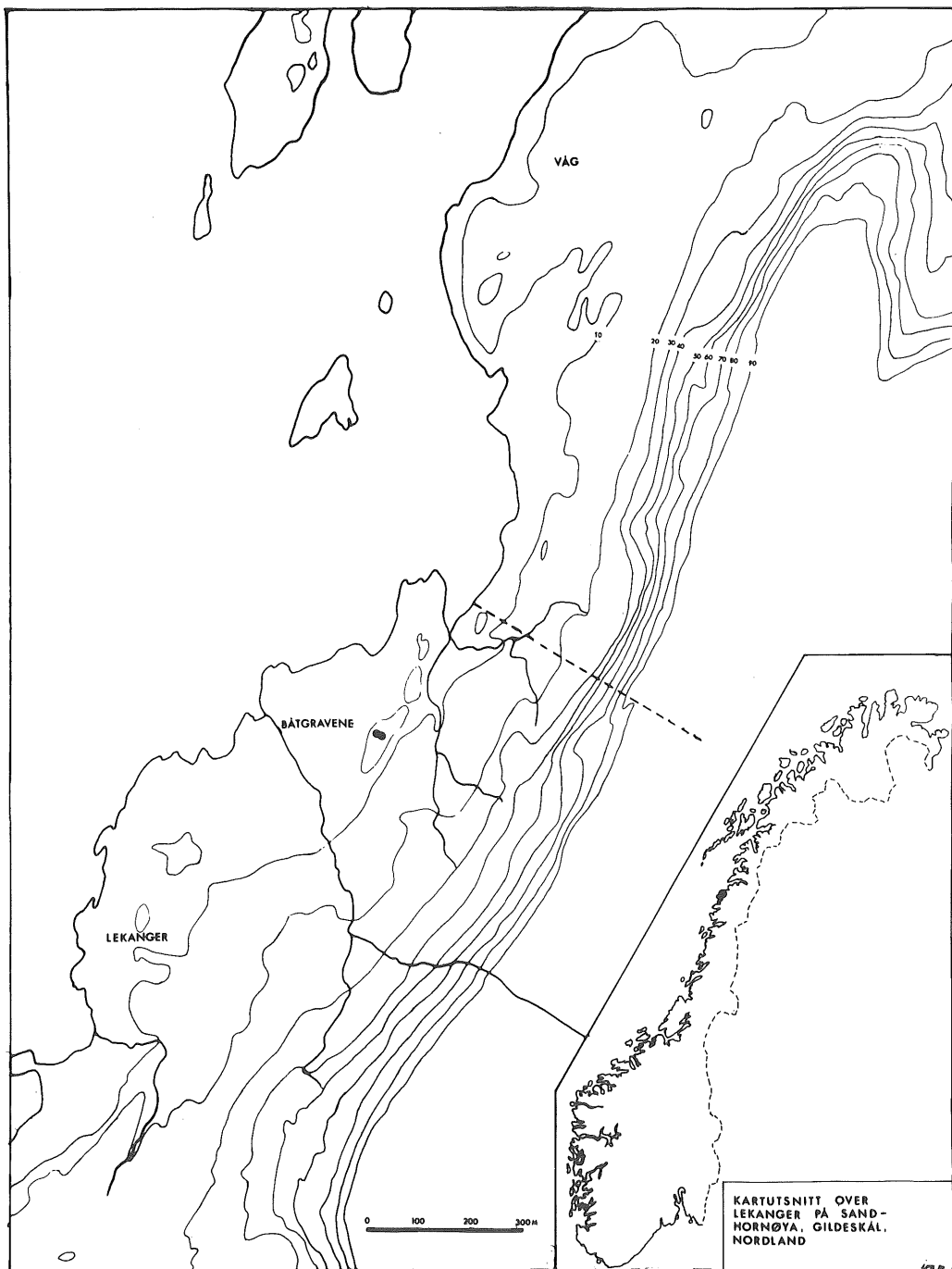

Fig. 1.

steiner var kastet ut i jakt på gravgods. Utenfor, rett vest for båten og høyt i selve haugfyllen, lå restene av et hesteskjelett⁴. Om dette skjelettet skal sees i sammenheng med begravelsen eller om det skal oppfattes som et senere fenomen, kan diskuteres; det er i alle fall klart at hesten har havnet i graven etter at båten var kastet igjen med stein og sand⁵.

I den andre haugen, langhaugen, var på samme vis en båt gravd ned i skjellsanden. I motsetning til den andre båten, var denne ikke fylt med stein. Orienteringen av selve båten avvek også noe fra rundhaugens båt; den lå i retningen NNØ-SSV. Den var ca. 7 m lang altså av samme størrelse som båten i rundhaugen. I langhaugens båt ble det også funnet et skjelett. Disse skjelettrestene var ikke bare bedre bevart, men det ble samtidig funnet atskillig flere deler av skjelettet. Dette skjelettet er den direkte årsak til at denne artikkelen skrives. Bortsett fra disse skjelettrestene var det nemlig sparsomt med funn i de to haugene.

Den døde i langhaugen var gravlagt i sentrum av båten med hodet mot syd. Kroppen var lagt på ryggen i en bue som om det skulle gjøres plass til noe ved den dodes venstre side. Hva dette har vært, er det umulig å si noe om, for akkurat her var det tydelig at gravrøvere hadde vært på ferde. Hele midtpartiet av skjelettet var derfor så godt som borte. Hodeskallen var også tydeligvis bragt ut av sin stilling. Ved føttene fantes restene av noe som trolig har vært et trekar med barklokk. Dette var så dårlig bevart at det var umulig å bestemme dette nærmere. Diameteren på karet var ca. 20 cm. (Fig. 2 og fig. 3). Skjelettet er analysert av prof. Johan Torgersen, Anatomisk Institutt, Universitetet i Oslo⁶. Han har kunnet meddele at den døde har vært en mann mellom 50 og 60 år. Dette kan sees av sømmene i hodeskallen. Lengden på skallen var 162 mm og bredden 146 mm. Bredde – lengde indeksen blir dermed 90,2. Dette er en ekstrem kortskalle, «åpenbart same» slik prof. Torgersen uttrykker det. Bredde-lengdeindeksen er ett av de trekk som klart skiller den samiske befolkning fra den norske.

I fig. 4 er den prosentvise fordeling av bredde-lengdeindeks vist for henholdsvis samisk og norsk populasjon⁷. Det samiske materialet stammer stort sett fra kirkegårder i Finnmark fra 1700-tallet og utover, men det inngår også skjelettmaterialer som må henføres til det som tilsvarende nordisk jernalder og omfatter i alt 166 kranier. I det alt vesentligste stammer dette fra Nord-Norge.

Det er således en viss forskjell i tid mellom materialene. Undersøkelser av moderne norsk materiale viser at forskjellen fra jernalderens nordmenn og -kvinner ikke er stor. Man er tydeligvis blitt noe mindre langskallet, men endringene er ikke større enn at sammenligningen i fig. 4 er relevant.

Etter dette må det kunne hevdes at det fysisk antropologisk er overveiende sannsynlig at det dreier seg om en same. Det problem man da står overfor, er at dette ikke passer med det man ellers vet om samisk gravskikk.

LEKANGER GILDESKÅL
BÅTGRAVEN I LANGHAUGEN

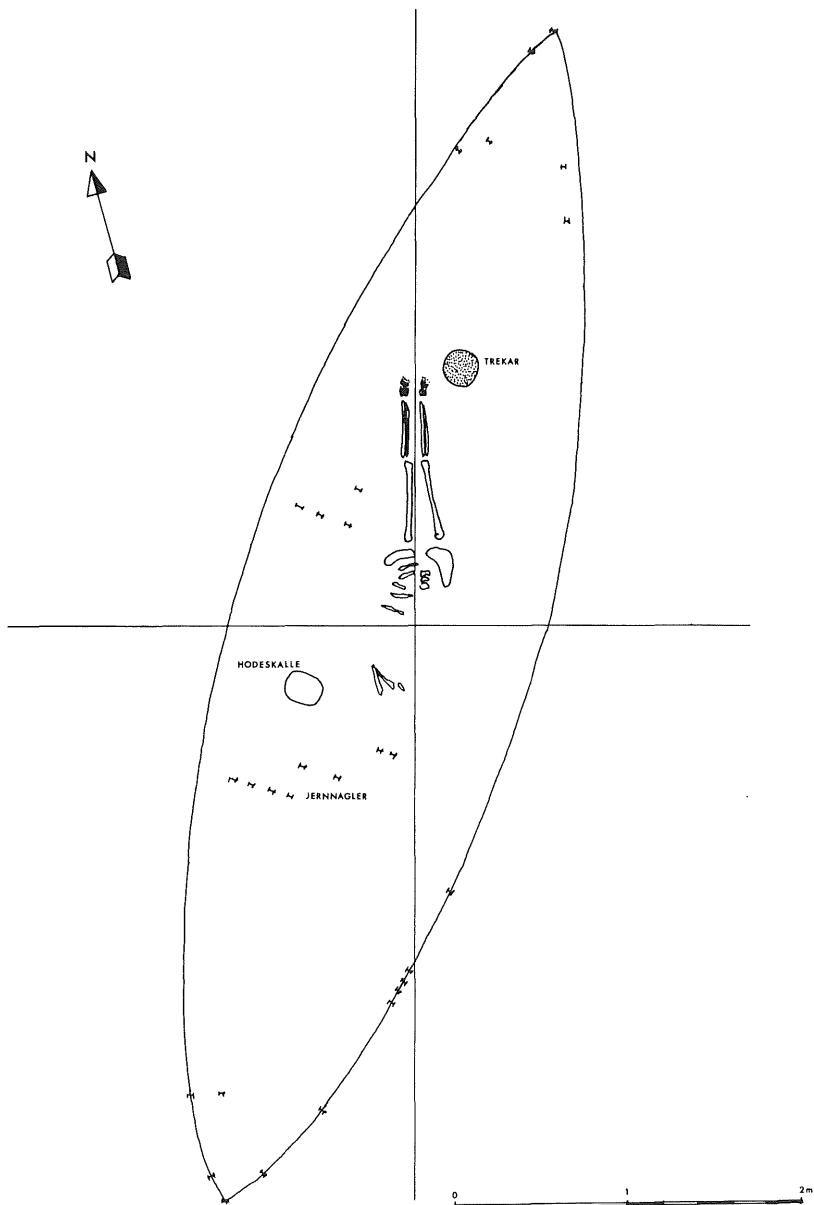

Fig. 2.
130

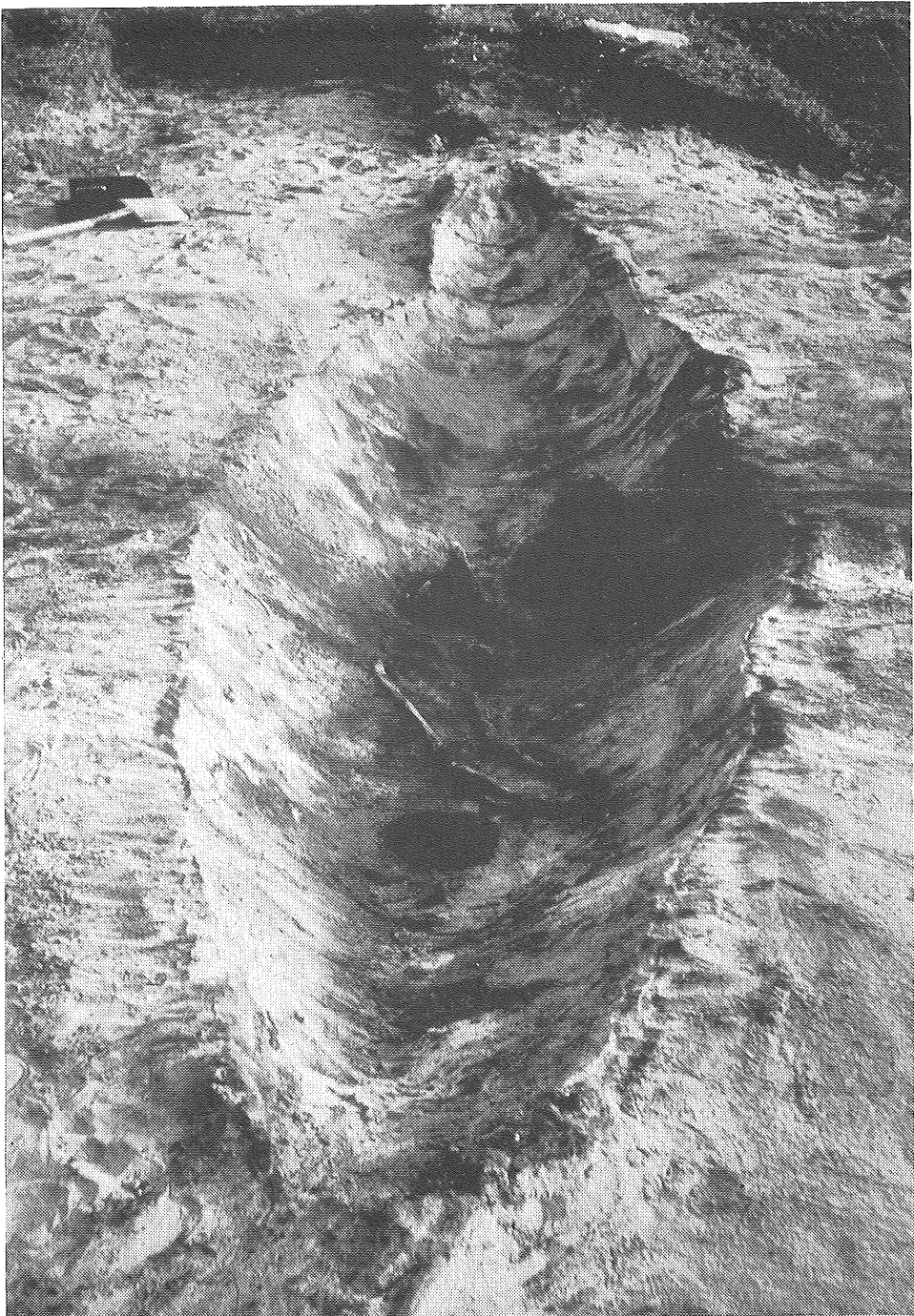

Fig. 3. Foto av graven i langhaugen.

Fra litteraturen kjennes ingen eksempler på at båtgraver inngår i samisk gravskikk. Båtgraver er tvert om noe som tas til inntekt for typisk norrøn gravskikk. Når f.eks. båtgraver finnes på russisk område blir det tatt som et umisskjennelig skandinavisk trekk (Alsvik, 1978).

Den samiske gravskikk kan tydeligvis variere meget, men de mest utbredte typer kan sies å være følgende:

- jordgraver
- steingraver
- hulegraver.

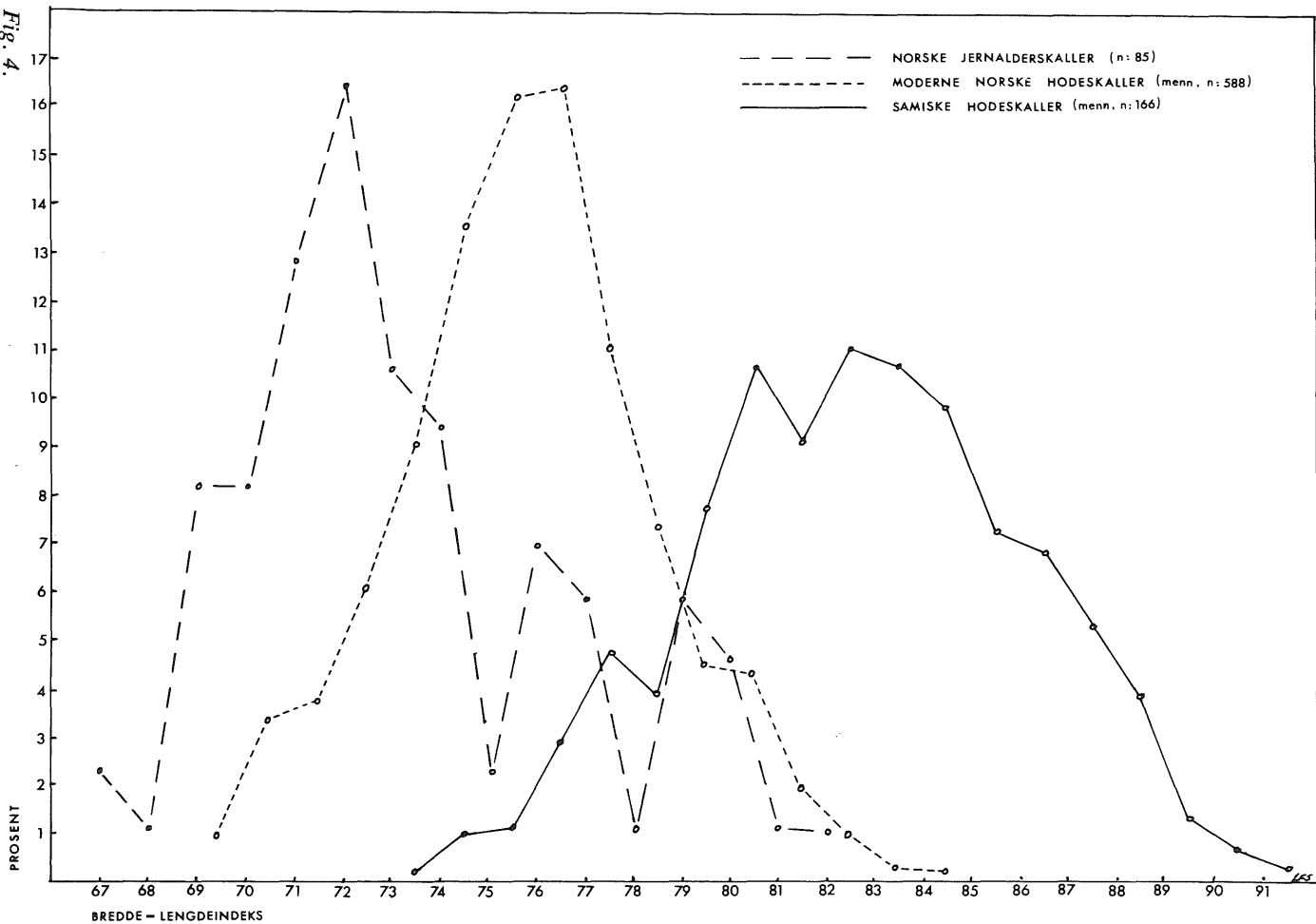
Innenfor disse gravleggingstypene forekommer gravlegginger i akja og trekister (Manker 1961, 180 ff.). Man må derfor kunne si at samegraven på Lekanger er en fremmed fugl i samisk perspektiv.

Ser man på det arkeologiske nærmiljøet blir det også klart at graven tilsynelatende ligger utenfor det som har vært samisk dominerte bosetningsområder. De nærmeste samiske gravfunn er gjort i Fauske (Simonsen 1958, 14 og Simonsen 1959) og Bodin (Schreiner 1935,5). Det fins heller ikke spor etter samiske stedsnavn i nærheten. Sporene etter den norrøne befolkning i nærmiljøet er tilsynelatende overveldende. Her er gjort funn fra folkevandringstid på Sør-Arnøy som ligger på den andre siden av sundet mellom Sandhornøya og Arnøyene. På nabogården til Lekanger i sør, Hustad, er det gjort funn fra såvel merovingertid som vikingtid (Sjøvold 1974, 46), og på nabogården i nord, Våg, er det også kjent funn fra jernalderen (Simonsen 1962, 22-23). På de 5 gårdene som ligger på rekke og rad på yttersiden av Sandhornøya, Horsdal, Hustad, Lekanger, Våg og Mårnes, er det registrert i alt 63 gravhauger (Simonsen 1962). Det synes derfor som samene er gravlagt i en norsk grend.

Når det gjelder dateringen av graven på Lekanger, er man dårlig stilt. Mangelen på gravgods gjør at man må holde seg til selve gravformen. Ut fra det man ellers vet om båtgraver i Nord-Norge, så stammer disse helst fra yngre jernalder, de aller fleste fra vikingtid. Vikingtid blir derfor den mest sannsynlige tidsfesting.

For å kaste lys over den uvanlige graven på Lekanger har jeg valgt å trekke inn to funngrupper, deres utbredelse og kombinasjon. Det gjelder saker av østlig proveniens på den ene siden (fig. 5) og vekter og vektlodd på den andre siden. (Fig. 6). De østlige importsakene er behandlet tidligere av Guttorm Gjessing. (Gjessing 1939, 37-54). En ajourført oversikt over denne funngruppen er vanskelig å få siden de senere års tilvekster ved Tromsø Museum ikke er publisert. Det funnkart som presenteres her, er derfor basert på relativt gamle opplysninger.

Fig. 4.

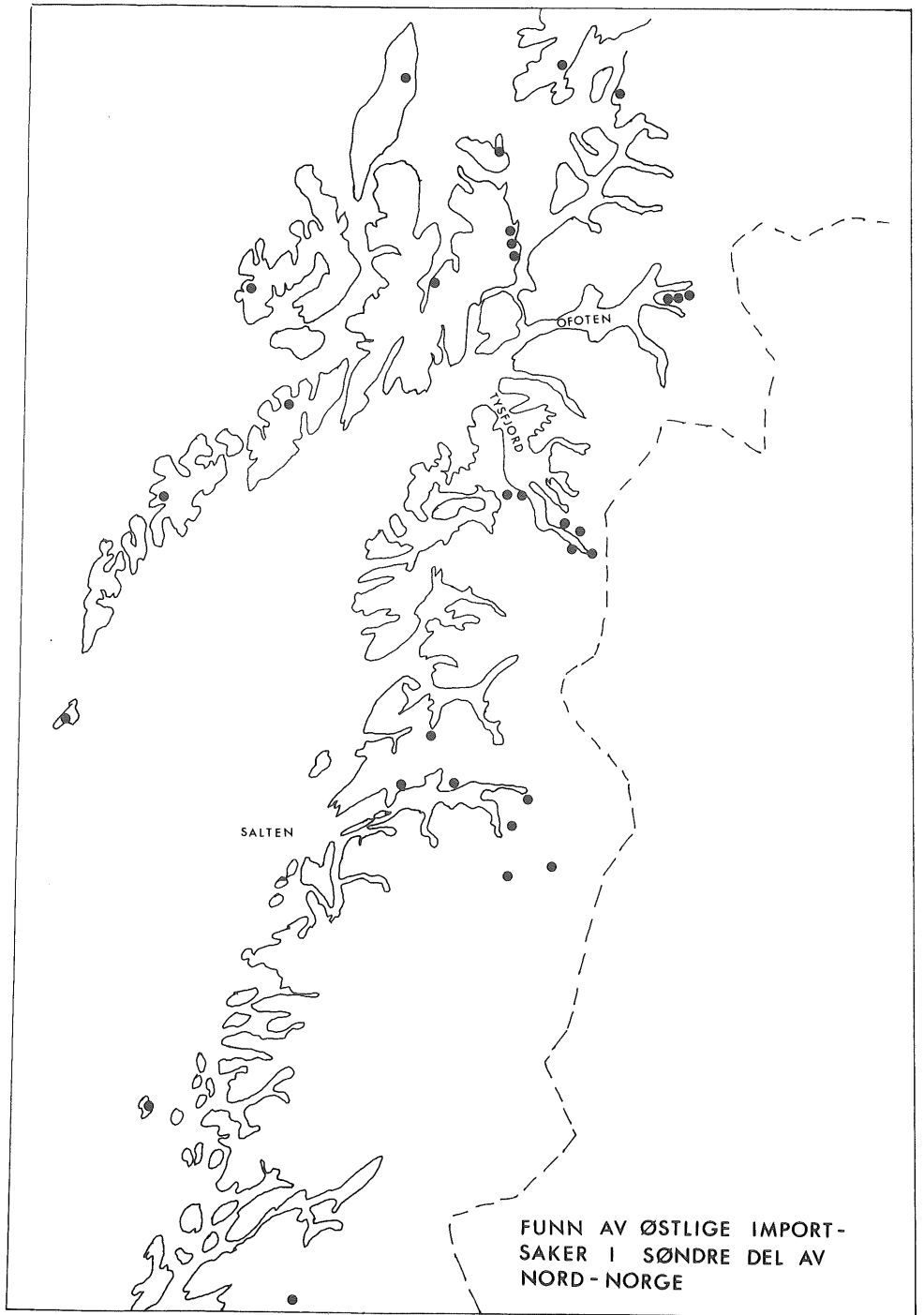

Fig. 5.

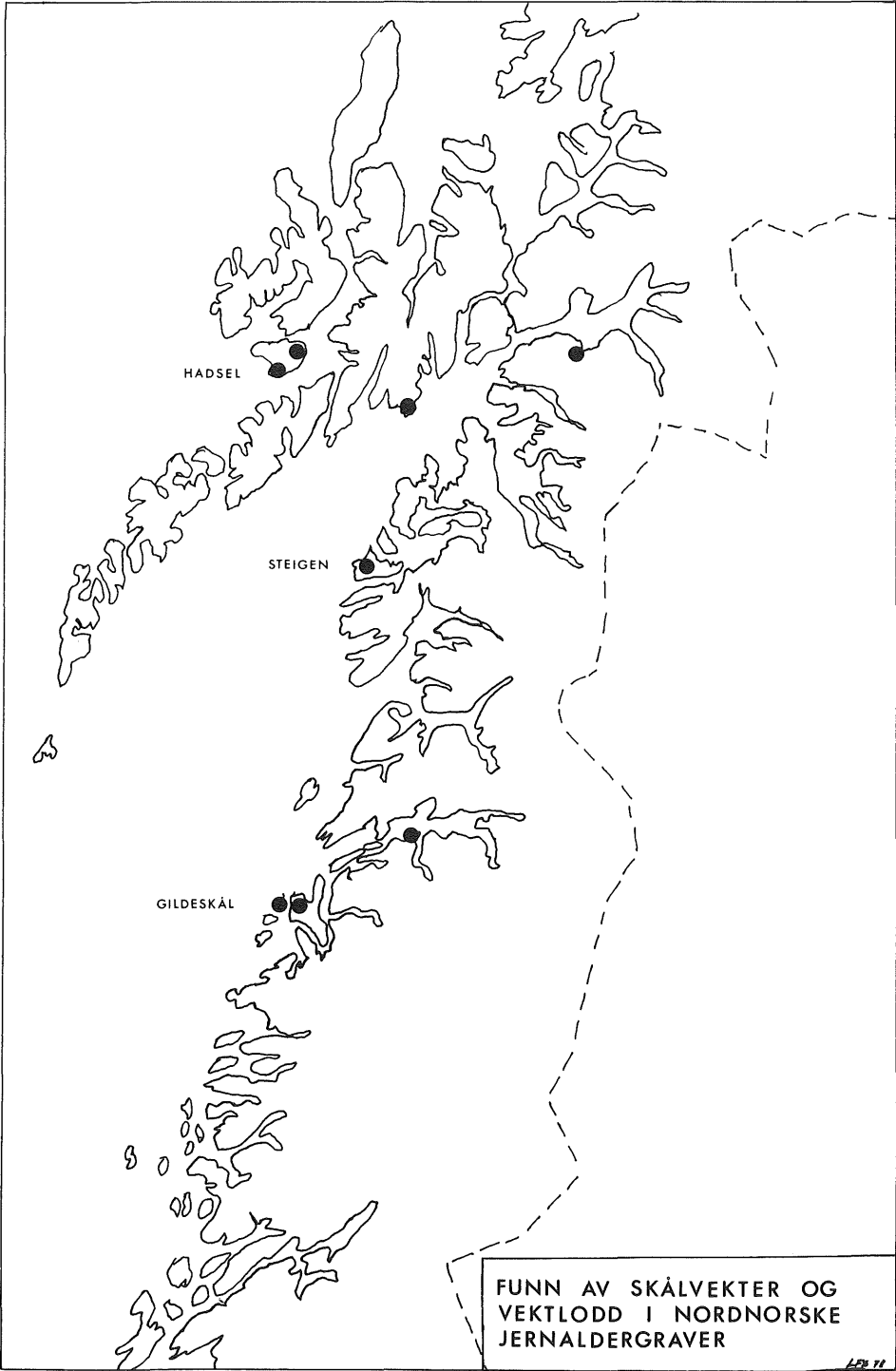

Fig. 6.

Spredningen i Nordland og Troms fylke viser allikevel visse mønstre. Man har tydeligvis konsentrasjoner av slike østlige importsaker i og omkring de fjordene som skjærer seg inn mot svenskegrensen. Slike tyngdepunkt finner man i Salten, Tysfjord/Steigen og Ofoten. Dette er nokså påfallende og man er fristet til å tro at sakene er kommet dit landveis over Sverige.

Det er en kjent sak at passasjene fra de innerste fjordbunnene og over til det svenske innland har vært benyttet i lange tider. Fra Indre Salten kommer man således lett over til svenske vannveier ved å følge ruten fra Skjerstadvfjorden via Saltdal og Junkerdalen til øvre deler av Skellefteälven. Tysfjord er et lignende tilfelle. Her ligger Hellemobotn bare 6 km fra svenskegrensen og derfra er veien kort til Luleälven. Ut etter Tysfjord kommer man til Drag der man over et eide når Sagfjorden. Navnet Drag illustrerer klart hva som har foregått her. Følger man Sagfjorden utover er endepunktet Hammarøy og Steigen. Ofotfjorden er et tredje tilfelle der øst-vest forbindelsene er svært gunstige. Her peker Torneträsk og Torneälv seg ut som kommunikasjonslinjer østover.

Det er et klart sammenfall mellom spredningen av østlige importsaker og den andre funngruppen jeg har valgt å dra inn i vekt/vektlodd. Man finner således 3 av i alt 7 kjente funn av skålvecter i Nord-Norge i Saltenområdet. De er funnet på henholdsvis Ljønes i Skjerstad, Sør-Arnøy og Kjelling i Gildeskål (Sjøvold 1974, 321 ff.). – I Steigen har man funn av både skålvect og vektlodd (Sjøvold 1974, 65). I Ofoten er det gjort funn av vektlodd på Ytterstad i Lødingen (Sjøvold 1974, 90) og i Ballangen (Sjøvold 1974, 83).

Sammenfallet mellom funn av vecter og vektlodd og importsaker fører tanken straks til handel. Sporene etter denne handelen er konsentrert i kryssningspunktet mellom øst-vestgående linjer og den nord-sørgående langs kysten. Her finnes trolig forklaringen til samegraven på Lekanger.

Vår oppfatning av forholdet mellom samer og nordmenn i forhistorisk tid og middelalder hviler svært mye på skriftlige kilder. Ut fra disse er det ikke urimelig å hevde at «...the most reasonable explanation of this contact seems to be that the Norwegians entered the land of the Lapps to buy hides and furs, yields of Lapp hunting in these huge inland territories.» (Sjøvold, 1974, 362).

Å bli gravlagt i båt var neppe noe som ble alle til del. En båt i seg selv representerte sikkert atskillig kapital, fordi det var mer komplisert og arbeidskrevende den gang enn i dag å få bygget båter. Etter alt å dømme var den som fikk en slik begravelse, en aktet person. Når så en same som tilhørte en annen befolkningsgruppe fikk en slik begravelse, er det ikke mindre oppsiktsvekkende. Det tjener i alle fall til en mer nyansert oppfatning av forholdet mellom samer og nordmenn i sein forhistorisk tid. Det nyss gjengitte sitat viser at man er vant til å høre at samene er de som blir oppsøkt, samene blir skattlagt og samene er tydeligvis noe man underkuer. Her ved graven på Lekanger står man overfor en helt annen situasjon. Et menneske fra en annen kultur blir en ære til del, som få i

ens eget miljø kan vente. Det synes med andre ord å dreie seg om et menneske som står på like fot med lederne i ens eget samfunn. Selve gravplassen tyder også på det, samene var gravlagt tett ved graven til en av den lokale befolkning, og på samme måte.

Ut fra det som tidligere er nevnt om kommersiell kontakt mellom samer og nordmenn, er det fristende å se på den gravlagte samene som en handelshøvding som døde på en av sine ferder i et område der han var kjent og aktet blant den lokale befolkning. Denne befolkningen stelte vel med den døde og gav han en sømmelig begravelse slik det passet for en respektert mann.

For første gang står man kanskje overfor en samisk «Ottar» som aldri nådde fram til kong Alfreds hoff og fikk fortalt om sine ferder. Den norske Ottar gjorde det, og fikk dermed preget vår oppfatning av forholdet mellom samer og nordmenn. På samiske offerplasser i Nord-Sverige finner man paralleller til svært mange av de saker av østlig proveniens som er funnet i Norge⁸. Motsatt er det gjort mange funn av norske saker på disse offerplassene, særlig kan man vise til mange mynter som stammer fra Norge i tidlig middelalder (Serning 1956, 204). Mange av de østlige importsakene har sitt opphav i Finsk-Baltisk område så linjene stopper ikke i Nord-Sverige, alt tyder på at man har hatt en øst-vestgående landveis forbindelse tvers over Skandinavia der samene stod for transport og handel av ulike vareslag. (Jfr. Gjessing 1927 og Munch 1961).

Kanskje var samene en langt mer aktiv partner enn det man får inntrykk av i de skriftlige kilder? Det er nemlig all mulig grunn til å innta en svært kritisk holdning til de skrevne kilder i denne sammenheng, all den stund de utelukkende stammer fra den norrøne kultur.

Dette gravfunnet stiller også metodiske spørsmål. Kan man uten videre på grunnlag av gravskikk og gravgods bestemme kulturtilhørighet? Sett at man hadde funnet gravgods i denne samegraven. Sjansen for et innslag av norrøne saker, kanskje særlig våpen, ville sikkert vært stor. Vi har trolig her med en person å gjøre som gjennom handel sikkert kunne skaffe seg slike ting. En gjennomgang av andre nordnorske båtgraver viser at i de tilfelle det er gjort funn, er dette norrøne saker. Gravfunnet fra Gildeskål gjør at man ikke uten videre kan avgjøre etnisiteten.

Summary

The article deals with two boat-burials from Lekanger, Gildeskål parish in Nordland county. They were excavated by the author in 1976. Due to the geological conditions (shellsand) the bone material was excellently preserved. The late professor of anatomy at the University of Oslo, Johan Torgersen, examined the bones, and the result shows that the skeleton found in the first

boat, which was covered by a round barrow, was the remains of a woman about 70 years old. She belonged to the Nordic race. Beside the human skeleton, a dog's cranium was found inside the boat, and outside a horse skeleton had been placed immediately under the turf.

In the other boat, which was placed under a long barrow, a skeleton was found which appeared to be the remains of a male Lapp aged between 50 and 60 years. It was possible to determine this on the basis of the cranial breadth-length index (see fig. 4). The B/C-index was 90.2, which is extremely high, «quite obviously Lappish», according to Professor Torgersen.

Boat-burials are typical for the Scandinavian (Norse) culture, and had so far never been found among the Lapps. The Lappish boat-grave from Lekanger seems therefore to be rather exceptional.

The author shows that there is a correlation between Iron Age graves furnished with weight and scales on one hand, and objects of eastern origin on the other (figs. 5 and 6). This leads us to the conclusion that there must be trade centers of some kind in those areas where the find concentrations are situated.

Parallels to the objects of eastern origin are often found at Lappish places of sacrifice in Nord-Sweden. The author suggests that trade is mainly maintained by the Lapps. The Lapp found at Lekanger may be one of the Lappish tradesmen, who on one of his expeditions dies in one of the trade centers. He was given a burial, which indeed was excellent, by the local Norwegian population, and in a Norwegian manner.

This implies that the connection between Lapps and Norsemen was friendly, and that Lapps could be the active partners in trade.

This differs considerably from what we learn from written sources, where the Scandinavians dominate the Lapps. where the Lapps are plundered and where they have to pay tributes to the Norwegians. – What else could we expect as long as all the written sources are Nordic and not Lappish?

Litteratur

- Alsvik, Anne Stalsberg: «Til spørsmålet om etniske identifikasjoner i protohistorisk arkeologi.» Upublisert manuskript 1978.
- Gjessting, Guttorm: «Noen nord-norske handelsproblemer i jernalderen.» Viking 1939.
- Lahtiperä, Pirjo: Osteologisk analyserapport datert 12.8.1977.
- Manker, Ernst: «Lappmarksgravar. Dödsföreställningar och gravskikk i lappmarkerna.» Uppsala 1961.
- Munch, Jens Storm: «Sølvspennen fra Nævelen i Sørfold.» Ottar 27, 1961/1.
- Olsen, Magnus: «Røys og rysesberg.» Maal og Minne 1923.
- Schreiner, K. E.: «Crania Norwegica II», Oslo 1946.
- Schreiner, K. E.: «Zur Osteologie der Lappen.», Oslo 1935.
- Serning, Inga: «Lapska Offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska Lappmarkerna.» Sth. 1956.

- Simonsen, Povl: «Bønder og vikinger i nord-norsk jernalder.» Ottar 20. 1959/1.
Simonsen, Povl: «Funn og fortidsminner i Gildeskål og Beiarn Tromsø 1962.
Simonsen, Povl: «Funn og fortidsminner i Indre Salten». Tromsø 1958.
Sjøvold, Thorleif: «The Iron Age Settlement of Arctic Norway II. Tromsø Mus.skr. vol. X,2. Tromsø/Oslo/Bergen 1974.
Torgersen, Johan: Osteologisk analyserapport datert 8.11.1977.

Noter

- ¹ Dyreknoklene er analysert av førstepreparant Pirjo Lahtiperä, Zoologisk Museum, Universitetet i Bergen. I brev datert 12.8.77 uttales følgende om hundekraniet: «Hund (*canis familiaris*) ett helt kranium och vänstersidig underkäke. Hunden är i störrelse av en stor älghund, alltså icke finnehund.»
- ² Menneskeknoklene er analysert av professor Johan Torgersen, Anatomisk Institutt, Universitetet i Oslo. Resultatet er meddelt i brev datert 8.11.1977.
- ³ Jfr. bl.a. Eirik Raudes saga kap. 6 ff., Eyrbyggjasaga kap. 52 ff., Grette Åsmundssons saga kap. 32 ff.
- ⁴ I alt ble det funnet 78 knokler av hesten. Av disse kan man se at den har vært middels stor med en mankehøyde på mellom 144–136 cm, «en typisk vikingatidshäst», (Pirjo Lahtiperä 12.8.1977).
- ⁵ Det kan være fristende å sette dette i sammenheng med røysoffer: «røysamat» som det kjennes tradisjon om flere steder. Jfr. Magnus Olsen: «Røys og rysesberg» i «Maal og Minne» 1923, s. 176 ff.
- ⁶ Analyserapport i brev datert 8.11.1977.
- ⁷ Tabellen er utarbeidet etter opplysninger og tabeller hos K. E. Schreiner: «Crania Norwegica II» s. 115 ff. og «Zur Osteologie der Lappen» 1935.
- ⁸ Jeg viser her generelt til T. Sjøvold: «The Iron Age Settlement of Arctic Norway II,» 1974. En utførlig presentasjon av dette materiale finnes hos Inga Serning: «Lappska Offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska Lappmarkerna.» Sthlm 1956.

Arne Skjølvold:

Refleksjoner omkring jernaldersgravene i sydnorske fjellstrøk

Det er snart hundre år siden de første fjellgravfunn kom for dagen, og det klassiske funnområde er setertraktene rundt Flyvatnet i fjellet mellom Valdres og Hallingdal. Siden er det med jevne mellomrom gjort nye funn samtidig som det er registrert et stort antall gravrøyser og gravhauger slik at vi i dag kjenner nærmere et halvt hundre slike funnlokaliteter spredt rundt omkring i sydnorske fjellstrøk.

Med fjellgraver menes her forekomster som ligger over nåværende gårdsbebyggelse i høyder fra ca. 700–1100 m.o.h.

Fjellgravene opptrer enkeltvis eller i mindre grupper fra et par til 6–8 stykker. Vanligst er røyser eller sterkt steinblandete jordhauger med tverrmål fra 3–4 til maksimum 8–10 m. Høyden er i de fleste tilfelle beskjeden og dertil kommer at de fleste graver er nedvokset med mose og lyng slik at de kan være vanskelig å oppdage.

Svært mange av gravene ligger i snaufjellet, mens andre er å finne på steder med spredt og lavvokset fjellskog. Siden meget tyder på at skoggrensen i yngre jernalder har vært høyere enn dagens, er det grunn til å tro at mange av de gravene som i dag ligger i snaufjellet opprinnelig kan ha ligget i glissent skogsterreng.

Selv om mange av gravene er å finne på høytliggende steder, så har de ikke alltid noen spesielt dominerende beliggenhet i landskapet. De ligger imidlertid ofte i nærheten av vann og nærmest som regel i nærheten av gamle veifar.

Undersøkelser har vist at en rekke av fjellgravene er funntomme, noe som tildels kan skyldes at det dreier seg om røyser med dårlige bevaringsforhold, og dels at gravene er røvet. Men i de tilfelle hvor gravgodset er bevart, er konserveringsforholdene ofte gode.

Som et gjennomgående trekk har fjellgravene relativt rikt utstyr.

Som ventelig kan være dominerer pilespisser av jern. Forøvrig forekommer sverd i de fleste funn mens spyd forekommer noe sjeldnere. Kniven er rikt representert, likeså fil og bryne. Vanlige er også øks og celt. Forøvrig forekommer rasper, skraper og sagblad. Av det øvrige utstyr skal vi nøye oss med å nevne at det i blant forekommer smykker og i 5 tilfelle desiderte kvinnegraver, noe som kan synes å tilkjenne at det bak disse gravene tildels avspeiler seg en familiebosetning.

Gravutstyret godtgjør at jakt og fangst må ha spilt en fundamental rolle for de mennesker som er gravlagt i fjellet. Det forhold at mange av disse gravene ligger på trakter som må ha vært gode fangstområder i gammel tid, de mange dyregraver og bogastiller tatt i betraktning, tyder i samme retning. Inntrykket forsterkes ytterligere ved at en rekke graver ligger ved sjøer og fiskevann.

Tanken om gravfunnene i fjellet som minner om fast bosetning dukket opp tidlig, og tolkningen som spor etter seter eller gård har senere vekslet og så å si gått hånd i hånd.

Om et gravfunn fra Nøsen, i fjellet mellom Valdres og Hemsedal, uttalte Rygh allerede i 1881 at det er «fra en fjeldegne, hvorfra der også tidligere er inndrammet gravfund, som tyder paa fast beboelse i yngre jernalder (Ab, 1881, s. 133).

A. W. Brøgger hevder i 1925 tildels samme oppfatning, men for de fleste gravers vedkommende synes han å være mest opptatt av seterteorien (Brøgger, 1925, s. 163–170).

En kvinnegrav fra Tollevssetra i Dagali, Buskerud, har E.S. Engelstad oppfattet som et seterfunn (Engelstad, 1929, s. 369). Funnene ovenfor nåværende bygd i Drivdalen og andre funn i Oppdalsfjellene, er Th. Petersen tilbøyelig til å forklare som minner om virkelige fjellgårder (Petersen, 1935, s. 74).

Det er imidlertid først med Bjørn Hougens inspirerte arbeide fra 1947, «Fra seter til gård» at spørsmålet omkring fjellgravene blir tatt opp til studie og analyse på bredt grunnlag. Han sier her blant annet at det er «ingen tvil om at flere av disse funnene må tas som fullgyldige prøver for seterdrift til dels langt inn i fjellet i merovinger- og vikingtid (Hougen, 1947, s. 263). Hans utgangspunkt var at en rekke av funnene er gjort i setertrakter. For enkelte funns vedkommende avviser han heller ikke tanken om fjellgårder som bakgrunn.

Det som er felles for disse synspunkter og som er så kjennetegnende for tidligere forskning, er at det alltid er gården eller bondebosetningen som har dannet utgangspunktet for alle bosetningsstudier, mens den andre basisnæringen i vårt land, veidingen, alltid er vurdert ut fra den forutsetning at den har tjent som et supplement til gårdsdriften. Dette er kanskje ikke mer enn naturlig når man tenker på hvor sterkt norsk arkeologi har vært preget av sydsandinavisk tankegang hvor, av forståelige grunner, bondekulturen har stått i fokus når det gjelder de fleste bosetningsstudier helt fra neolitikum av og senere gjennom all vår forhistorie.

Det er imidlertid et spørsmål om ikke dette er et for snevert utgangspunkt i et land med så varierte økologiske ressurser som Norge hvor samspillet mellom menneske og natur tildels må forventes å ha hatt andre aspekter enn i Sydskandinavia.

Veidingens grunnleggende betydning for næringsgrunnlaget i vårt land i for-

historisk tid har riktignok vært sterkt aksentuert, men bonde og veidemann har nokså ensidig vært oppfattet som en og samme person hvor gården med husdyr, slåtteland og åker har dannet den stabile kjernen i bosetningsmønsteret.

Dette syn har nok ikke i liten grad vært preget av Brøggers kjente utsagn i hans idéskapende verk fra 1925, «Det norske folk i oldtiden» hvor han blant annet uttaler» – – – fra den tiden for en 4-5000 år siden da husdyrene og kornslagene ble kjent her i landet og ned til vår egen tid, er det aldri tale om nogen ren veidekultur og sjelden om nogen ren jordbrukskultur, men om en merkelig blanding av begge deler, slik landet vårt gjør det naturlig».

Selv om det er innlysende at det er meget riktig i dette syn, er det samtidig klart at det er for lite nyansert og at det derfor kan ha påvirket faget i en for ensidig retning.

Det er nok så at jordbrukskulturen i dette landet bare i liten grad har kunnet bestå uten de tilskudd som veidingen gav, og det er en velkjent sak at bønder har jaktet og fanget helt frem i moderne tid.

Men at det rene fangsterverv, med tusenårige tradisjoner, skulle dø hen ved jordbrukets fremtreden, slik Brøgger antar, synes ikke uten videre sannsynlig all den stund livbergingsmulighetene ved jakt og fangst neppe ble mindre ved jordbrukskulturens fremtreden, fordi disse ervervsgrener har sin basis i forskjellige næringsstiltfang.

Så innarbeidet i arkeologisk tankegang er dette med gården som enkeltelement i det forhistoriske bosetningsmønster at selv om man skulle godkjenne eksistensen av en fangstbefolkning, eller befolkningsgrupper hvis hovedverv har vært fangst og som forøvrig ikke har drevet noen form for åkerbruk eller fedrift, så ville man ha vanskeligheter med å innrømme deres bosteder en plass i bosetningsmønsteret. Dette fordi det er blitt noe av et aksiom i norsk arkeologisk forskning at fangstfolk aldri har bodd i egentlig forstand noen steder, men har flyttet rundt fra boplass til boplass alt etter årstider og fangstsesonger.

Imidlertid er det et velkjent fenomen innen etnografien at også rene fangstfolk har hatt helårs boplasser og forøvrig alle grader av mer permanente og temporære oppholdssteder (Lee, 1972, s. 69-77). Vi må derfor gjøre rekning med at det også i våre innlandsstrøk kan ha eksistert mer permanente fangstboplasser fra de eldste tider av og fremover så lenge veidefolk har hatt tilhold der.

Der folk har bodd fast eller permanent over et lengre tidsrom må man også rekne med at de har gravlagt sine døde enten dette har etterlatt seg synlige spor eller ikke for ettertiden.

I den grad det kan ha bodd fangstfolk i våre fjellstrøk i en tid da det var vanlig å begrave de døde i haug, burde man derfor vente å finne slike gravminner.

Der hvor graver finnes i fjellstrøkene og for den saks skyld i all utmark hvor gårdsbosetning synes utelukket eller lite tenkelig, kan man derfor ikke utelukke

muligheten for at gravene har tilknytning til en fangstbosetning i relativ nærhet. Resonnementet forutsetter at det har vært en sammenheng mellom gravplass og bosetning, noe som har vært vanlig antatt i arkeologisk forskning.

Personlig har jeg aldri fått det helt til å stemme at graver i fjellområder og perifere utkantstrøk skulle være bondekulturens graver. Ved flere anledninger har jeg da også vært inne på problemet og satt et spørsmålstejn ved den tidligere tolkning av jernaldersgravene i våre fjellstrøk.

Utgangspunktet var det gravfunnet som jeg i 60-årene gjorde langt inne i Elddalsfjellene i Trysil. Da meldingen om funnet kom var jeg skeptisk ut fra tradisjonell tenkning, idet jeg straks vurderte muligheten for om det kunne være en såkalt «setergrav». Vel vitende om at det i tilfelle ville være det første sikre gravminne i hele Trysil-området, anså jeg mulighetene for at dette skulle komme i fjellet som minimale.

Som kjent inneholdt graven et av de eldste og fineste fjellgravfunn som hittil er gjort her i landet (Skjølsvold, 1969). (Fig. 1). En tolkning av dette funnet ut fra seterteorien, eller for den saks skyld fjellgården, syntes ikke sannsynlig da graven ligger langt fra gård og grunn selv i våre dager og vel enda lenger vekk i oldtiden.

Fig. 1. Gravhaugen i Elddalsfjellene under utgravning.

Det eneste som syntes å gi lokaliteten en mer direkte tilknytning til utenverdenen, er et eldgammelt veifar som stryker forbi gravhaugen og fører over fjellene til Rendalen. I følge tradisjonen skal pilegrimer ha benyttet denne veileia på sin ferd til og fra Nidaros. Men at den har langt eldre tradisjoner må det være lov å anta.

Av de tilstøtende bygdelag er det foreløpig bare Ytre Rendal som har gitt funn som tyder på gårdsbosetning på den tiden graven skriver seg fra, nemlig tiden omkring 600 etter Kristus. Herfra har vi 5 gravfunn, men at bønder derfra 4–5 mils vei avgårde, skulle ha hatt stølsdrift i Eltdalsfjellet så langt tilbake i tiden syntes ikke særlig sannsynlig.

Riktignok ligger det en nedlagt seter ca. 1 km fra gravhaugen men stølsdriften på stedet er, ifølge utsagn fra bygdefolk, av relativt sen dato og området er forøvrig ingen særlig god beitetrakt.

At graven skulle ha sin bakgrunn i jernutvinning, slik Bjørn Hougen har vært inne på for enkelte fjellgravers vedkommende, syntes også lite sannsynlig all den stund det i følge lokalkjente folk aldri er konstatert spor av jernvinne i området.

Når man imidlertid vet at Eltdalsfjellene fra gammelt av har vært reknet som det beste jaktterreng i hele Trysil (Lillevold, 1946, Bd. II), og utstyret i graven så desidert er fangstmannens, med blant annet rikholdig jaktutstyr, knokler av hund og spor av bjørneskinnsfell, lå det fristende nær å anta at graven kunne ha rot i et veidemiljø med bosetning i relativ nærhet.

Siden man her sto overfor et tilfelle hvor man ikke med rimelig grunn kunne rekne med seter, jernvinne eller gård som bakgrunn, meldte spørsmålet seg om ikke dette kunne gjelde også for andre av våre gravminner fra fjellet.

Da jeg sammenlikningsvis tok for meg de til den tid kjente gravminner fra typiske fjellstrøk i Syd-Norge, fant jeg at Trysilgravens beliggenhet ikke var enestående, selv om en del av funnene er gjort i nåværende seterstrøk.

Dersom vi tar for oss fjellgravene slik funnfortegnelsen foreligger i dag, finner vi at av 48 funn, hvorav forøvrig 20 er kommet for dagen de siste 10 årene, er 15 oppgitt funnet på nåværende seter. (Tabell 1). I tillegg er det en del funn som skriver seg fra bestemte seterstrøk, men som ikke uten videre kan reknes med blant seterfunnene fordi de er lokalisert i en avstand av opptil 5 km fra nåværende støl.

For nærmere å utdype spørsmålet skal jeg nevne noen eksempler på funn som vanskelig kan ha sin bakgrunn i stølsdrift enten fordi de ligger utenom seterområdene eller fordi de savner bakgrunn i forhistorisk bygdemiljø.

Jeg har allerede omtalt funnet fra Eltdalsfjellet og det faller naturlig å nevne at det i samme fjellstrøk er registrert 2 gravrøyser, den ene ved *Munkbettsetra*, ca. 1½ times gange fra Eltdalsgraven og ved samme veilei, og den andre ved fjellet *Storhøa* i Engerdal, 10–12 km lenger NØ. Gravene ligger i 1000–1050 m

Tabell 1. Oversikt over gravfunn og registrerte gravminner fra typiske fjellstrøk i Syd-Norge.

Funnlokalitet	Grav- funn	Gravhaug/ røys	Alder	Nåvær. seter	Høyde o.h.
Kruksetra, Uvdal, Busk.	x		9. årh.	x	1000 m
Bjordalsbekken, Dagali, Busk.	x		9. årh.		1000 m
Bjordalsbekken, Dagali, Busk.		x	?		1000 m
Haglebuvann, Eggedal, Busk.	x		7. årh.	x	800 m
Grunke, V. Slidre, Opl.	x		mer. tid	x	850 m
Nøsen, V. Slidre, Opl.	x		9. årh.	x	850 m
Halvorstøl, V. Slidre, Opl.	x		mer. tid	x	850 m
Gjaslangen, V. Slidre, Opl.		x	?	x	850 m?
Beitostølen, Ø. Slidre, Opl.		x	?	x	950 m
Grønnekinnskardet, Ø. Slidre, Opl.		x	?		1100 m
Olevann, Ø. Slidre, Opl.		x	?		1000 m
Bygdissundet, Vang, Opl.	x		8. årh.		1050 m
Thomaskirken, Vang, Opl.	x		8. årh.	x	?
Brekkestølen, Vang, Opl.		x	?	x	?
Heimdalsvatn, Vågå, Opl.	x		?		?
Griningsdalen, Vågå, Opl.	x		9. årh.		1050 m
N. Leirungen, Vågå, Opl.		x	?		1100 m
Odden seter, Vågå, Opl.		x	?	x	800 m
Håska, Vågå, Opl.	x		mer. tid		950 m
Prestsetra, Lom, Opl.	x		vik. tid	x	?
Aursjøen, Lesja, Opl.		x	?		1100 m
Lordalen, Lesja, Opl.		x	?		1000 m
Mysusetter, Sel, Opl.	x		?		1050 m
Randen, Sel, Opl.		x	?		1160 m
Øksendal seter, Ringebu, Opl.		x	?		1050 m
Grimsdalen, Dovre, Opl.	x		10. årh.	x	950 m
Haverdalen, Dovre, Opl.		x	?		950 m
Dørålen, Dovre, Opl.		x	?		950 m
Vulutjern, N. Fron, Opl.		x	?		1070 m
Vuludalen, N. Fron, Opl.		x	?		1000 m
Grønhø, Follidal, Hedm.		x	?		1000 m
Døliseter, Follidal, Hedm.	x		7. årh.	x	1100 m
Søljensjøen, Ø. Rendal, Hedm.	x		9. årh.		685 m
Lille Søljensjø, Ø. Rendal, Hed.	x		Y. ja.		700 m
Eltdalen, Trysil, Hedm.	x		600		810 m
Munkbettseter, Trysil, Hedm.		x	?	x	1000 m
Storhøa, Engerdal, Hedm.		x	?		1000 m
Kommern, Tynset, Hedm.		x	?		1000 m
Lundburanda, Tynset, Hedm.		x	?		1100 m
Knutshø, Oppdal, S. Trøndelag	x		10. årh.		900 m
Nestavollen, Oppdal, S.Tr.lag		x	?		?
Drivstua, Oppdal, S.Tr.lag	x		mer. tid		?
Drotningdalen, Oppdal, S.Tr.lag	x		vik. tid		?
Riseberget, Oppdal, S.Tr.lag	x		mer. tid		1200 m
Skåråvangen, Oppdal, S.Tr.lag	x		9. årh.	x	850 m
Sumtangen, Finse, Hordaland	x		j. alder		1200 m
Soleiflæten, Aurland, S. og Fj.	x		7. årh.		1100 m
Joredn, Etne, Sunnhordl.		x	?		800 m

høyde og i nærheten av gamle fangstanlegg for villrein. Forhistorisk seterdrift på disse steder er like usannsynlig som for Eltdalsgravens vedkommende.

Dersom vi fortsetter i Østerdalsfjellene finner vi ved en gammel fjellovergang mellom Rendalen og Tynset, en forholdsvis stor gravrøys ved et vann ved foten av fjellet Kommern. 2–3 km lenger nord ligger 3–4 andre røysar like ved hverandre på lokaliteten *Lundburanda*. (Fig. 2). 2 av røysene har synlige gravkamre av stein. Høyden over havet er ca. 1100 m og stølsdrift eller jernvinne er iflg. lokalkjente folk ganske utenkelig i dette strøket. Rikt jaktterreng og gamle fangstanlegg i nærheten synes å gi den eneste naturlige forklaring på gravanleggene.

Blant de mange fjellfunn i Dovre-Rondaneområdet kan vi først nevne et par

Fig. 2. En av gravrøysene på «Lundburanda» i Tylldalsfjellene.

fra Folldal. Det ene gjelder 2 røyser i nærheten av fjellet *Grønhø* og det andre gjelder det fine merovingertidsfunnet fra den fjerntliggende *Dølisetra*. Begge ligger ved gamle fjelloverganger i henholdsvis 1000 og 1100 m høyde og savner fullstendig bakgrunn i forhistorisk bygdemiljø, noe også Bjørn Hougen medgir (Hougen, 1947, s. 289). Spor av jernvinne har aldri vært konstatert i disse traktene.

Ved lokaliteten *Vulutjern* i fjellet vest for Sollia, i 1070 m høyde og milevidt fra nærmeste stølslag har zoologen Edvard Barth registrert en gravrøys (fig. 3) og i Vuludalen, ca. 4 km øst for Vulutjern, og i ca. 1000 m. høyde er det registrert flere gravrøyser i et område med særskilt mange rensdyrgraver.

I samme fjellområde, ved lokaliteten *Spranget*, mellom Mysusetter og Rond-

Fig. 3. Gravrøys ved Vulutjern i Rondane.

vassbu, undersøkte jeg i slutten av 60-årene en gravrøys. En C-14-datering av trekull fra graven, som av oldsaker bare inneholdt en jernkniv, har gitt datering til førromersk jernalder. Men siden denne datering er mange hundre år eldre enn de hittil eldste kjente fjellgraver, kan det være god grunn til å sette et spørsmålstejn ved dateringen. (Fig.4).

I fjellet rundt omkring er det omfattende fangstgravsystemer for villrein og området er kjent som et godt jaktterreng enda i våre dager. Nevnes kan at en C-14-datering fra en av reinsdyrgravene i nærheten har gitt keltertjd, og det må villig innrømmes at det er et noe eiendommelig sammentreff mellom de to dateringene. Kniven fra graven er forøvrig av en type som er kjent fra førromersk jernalder. Vi skal komme tilbake til dette funnet.

Fig. 4. Gravrøysen ved «Spranget» mellom Mysusetet og Rondvassbu før utgravning.

Nevnes kan at det et par-tre km lenger NV, og i samme ødslige fjellterreng ligger nok en gravrøys på lokaliteten *Randen*.

Til slutt skal vi ta med et funn fra en helt annen fjelltrakt, nemlig fra Hardangervidda, hvor Historisk Museum i Bergen i 1977 undersøkte en gravrøys i fjellet ca. 1,5–2 km fra den kjente fangstplassen *Sumtangen* ved Finsevatn. Funn av et fragmentarisk knivblad av jern tyder på at graven skriver seg fra jernalderen. Den ligger ved et gammelt veitråkk i 1200 m høyde. I denne trakten har det aldri vært seter eller virksomhet knyttet til jernvinna.

På Sumtangen er det som kjent bosetningsspor fra alle forhistoriske perioder og middelalder. I hvilken grad bosetningen har vært sesongpreget eller av mer stasjonær karakter er foreløpig ikke bragt på det rene, men en kan ikke utelukke en forbindelse mellom gravrøysen og fangstaktiviteten på Sumtangen.

Vi kunne fortsette vår kavalkade og nevne en rekke andre funn, blant annet fra fjelltraktene mellom Valdres og Gudbrandsdalen, men det ville føre for vidt, og de eksempler som er nevnt skulle være tilstrekkelig til å vise at for en rekke av fjellgravenes vedkommende kan stølsdrift vanskelig være bakgrunnen.

Før vi går videre skal vi kort resymere de skriftlige kilder som omtaler seterdrift.

Den eldste kilde er den bekjente Thuleskildring av *Pytheas fra Massilia*, fra hans ferd omkring 330 før Kristus, hvor det heter om folkene i *Thule* at de om våren drev krøtterne opp på fjellbeitene og ble der hele sommeren. (Hougen, 1947 s. 14). Her har vi et konkret utsagn om et nomadiserende krøtterhold, men selv om vi godtar hans anførsler om *Thule* som Norge, så er det klart at det gir rom for mange tolkninger og er ytterst lite å bygge på i denne sammenheng.

En annen utenlands kilde er *Adam av Bremen* som har antydninger som kan tolkes som refererende til stølsdrift, men siden hans utsagn ligger såvidt sent i tid er det liten grunn til å dvele ved det siden vi har norske kilder som er nesten like gamle. Jeg tenker her på våre middelalderlover som omtaler seterbruket som en så selvfølgelig kjensgjerning at det gir inntrykk av meget gamle bruksformer (Hougen, 1947, s. 13–14). Således finnes det meget detaljerte bestemmelser i *Gulatingsloven*, og reglene om selve seterbruket i *Magnus Lagabøters Landslov* er opptatt tildels ordrett fra *Gulatingsloven*, hvor det blant annet heter at setermerkene i fjellet skal være som de har vært fra gammel tid («at forno fare») (Hougen 1947, s. 14).

Også i *Frostatingsloven* finnes bestemmelser om setrene, men de er ikke så detaljerte og det er tydelig at seterbruket der har vært av en annen form og av mindre betydning enn på Vestlandet og i de store dalførene. I den østlandske lovbooken finnes imidlertid ingen bestemmelser om seterdrift. Riktignok inneholder den regler om *heimrast* og *utrast*, men disse betegnelsene refererer seg til de gamle veiene fra gården til utmarken og er uten egentlig forbindelse med seterdriften (Brøgger, 1925, s. 167–168). Østlandslovene er imidlertid ikke fullstendig

bevart og man kan derfor ikke utelukke mulighetene for at bestemmelsene om seterdrift derfor er gått tapt. Hvorledes det enn er med dette tyder disse kilder på at seterbruket har meget gamle tradisjoner i vårt land og at det sannsynligvis går tilbake til forhistorisk tid. Hvor omfattende seterdriften har vært og i hvilken grad den har omfattet høyfjellet går imidlertid ikke frem. I hvertfall er det som vi allerede har vært inne på visse betenkeligheter ved å trekke en forbindelse mellom disse kildene og jernaldersgravene i våre fjellstrøk. I det følgende vil jeg fremsette en del innvendinger av mer resonerende karakter.

Meget tyder på at det har vært en nær forbindelse mellom de levendes og dødes verden i forhistorisk tid. Det synes derfor ikke uten videre sannsynlig at mennesker med forankring i bondekulturen ville begrave sine døde langt borte fra gård og grunn.

I argumentene for seter teorien er det forhold trukket inn at en rekke av fjellfunnene er gjort på nåværende seter. Men som kjent så kommer sjelden et gravfunn for dagen uten på steder der det blir arbeidet med jorden av en eller annen grunn (Hougen, 1947, s. 182), og dette faktum synes å svekke ovennevnte argumentasjon. Når de fleste funn og fortidsminner i fjellet er kommet for dagen i setertraktene så er det kanskje helst fordi setrene og deres nærmeste omgivelser er av de få strøk i fjellet hvor folk har hatt sitt tilhold og virke over lengre tid og kjenner landskapet i detalj. Det er derfor ikke så merkelig at meldinger om funn og gravhauger gjerne kommer fra setertraktene. Folks opphold og ferdsel i fjellet forøvrig er vanligvis sporadisk og flyktig og dertil kommer at gravminnene oftest er svært små og uanselige og derfor vanskelige å oppdage i farten. I tillegg kommer at man ikke venter å finne slike minnesmerker i øde fjellstrøk.

Man må også ta med i betraktningen at den veldige oppblomstring av fjellsettringen her i landet fra 1700-årene av og fremover resulterte i stølsdrift i de fleste lavere fjellstrøk i Syd-Norge hvor det var tilstrekkelig beite for buskap. Det er også av den grunn naturlig at en rekke av våre funn er blitt lokalisert til bestemte seterstrøk, blant annet fordi disse utgjør kjente stedsbetegnelser.

Forøvrig ligger de fleste seter i strøk av fjellet hvor det var gunstigst å bosette seg uansett hvilket erverv som var bakgrunnen.

I Fra seter til gård uttaler Bjørn Hougen at «Det kunne være fristende å søke fjellsettringens opphav i Norge i fangstlivet på viddene», idet han finner det naturstridig om ikke det kjennskap til fjellet som jakt, fangst og fiske gav, meget tidlig hadde åpnet folks øyne for andre ervervsmuligheter, blant annet de saftige fjellbeitene (Hougen, 1947, s. 256–257). Det ligger imidlertid en betenkelig in-konsekvens i dette synet. Det er således en kjent sak at beitende fe og villrein går dårlig sammen. Blant annet er tingbøkene fra det 18. århundre fulle av rettstretter hvor det klart fremgår at villreinen blir borte der bufeet rykker frem. I et tingsvitne fra Eidfjord heter det således at de som driver reinsjakt vil lide

ubotelig tap og skade dersom de øde fjelltraktene inntas til selsbeiter, fordi dyrene da vil sky fjellene. (Dokument nr. 1900, s. 41).

Meget tyder forøvrig på at det først er omkring midten av det 17. århundre at bygdene virkelig begynner å rykke inn på storvidda med sine sommerstøler. Før hadde de greid seg med hjemmestølene, vårstølene eller liastølene som de også kalles, og lenger ut med de såkalte eggjastølene, som også ligger på heimrasten, men på kanten av vidda. Når de i 17. århundre virkelig begynner å støle i selve langrasten med langstøler, synes dette å henge sammen med utvidelsen av jordbruket i det 17–18. århundre (Olafsen, 1909, s. 50).

Et annet moment i denne forbindelse er at dyregravsfangst synes å ha vært en viktig del av veidingen i gammel tid, og fangstanlegg finnes i de fleste fjelltrakter, såvel i seterstrøkene som i andre områder hvor gravhauger og gravrøyser er kjent, og under slike forhold at det synes å være en forbindelse mellom gravminnene og dyrestupene.

Disse dyregravene, som må ha vært i bruk i den snøbare årstid og derfor tildels i den tid bufe har vært i fjellet, må i tilfelle ha representert rene dødsfelle-
ne for husdyrene. Når dyregravsfangst ble forbudt ved lov i 1700-årene, så var det neppe bare av hensyn til at selve fangstmåten var bestialsk og virket desimerende på dyrebestanden, men også for å beskytte beitende fe som i denne tiden overtok fjellbeitene i forbindelse med den oppblomstrende stølsdriften. Det forhold at loven påbød igjenfylling av gravene viser klart at påbudet tok hensyn til at dyregravene ikke skulle ligge som åpne feller hverken for bufe eller reinsdyr.

Av ovenstående synes å fremgå at veiding, særlig rensdyrsfangst og stølsdrift ikke kan ha vært noen særlig heldig kombinasjon, og det synes derfor ikke uten videre sannsynlig at man flyttet bufeet med seg til fangstmarkene.

Men dette forhindrer selvsagt ikke at enkelte av gravene i fjellstrøk kan være minner etter folk som er død på setrene. Som et argument for dette nevner Hougen et eksempel fra Grimsdalen, en sidedal til Folldal. Grimsdalen er seterdal for Dovre, øverst i Gudbrandsdalen. Her har de hatt en eiendommelig kombinasjon av vinter og sommersetring. De drog således til seters i mars/april og flyttet til bygden igjen først i oktober. Hougen anfører at dersom denne bruksform går tilbake på oldtidsforhold, ville det være ganske naturlig at seteren hadde sin faste gravplass såvel som gården når oppholdet, ihvertfall for en del av gårdens folk var nokså jevnt fordelt på begge steder i årets løp. Ut fra et logisk resonnement synes imidlertid ikke et slikt argument særlig overbevisende i det man vanskelig kan forestille seg at ættens døde ble gravlagt på forskjellige steder. Brøgger hevder forøvrig at denne spesielle stølsform med *vinterlego* i Gudbrandsdalen etter alt å dømme er noe som ble introdusert først etter 1800 (Brøgger, 1925 s. 168).

Fra Grimsdalen er det hele 3 mil til bygds, og det er vel et stort spørsmål om

det lille gravfeltet der på 5 hauger, som har gitt datering til vikingtiden, har noe med forhistorisk seterdrift å gjøre.

I denne forbindelse kan det være av interesse å nevne at Edvard Barth har registrert 2 store anlegg for massefangst av villrein i dette strøket, hvorav det ene i følge C-14-dateringer i hvertfall synes å gå tilbake til vikingtiden (Barth, 1977).

Man kan ikke utelukke en forbindelse mellom disse fangstanleggene og gravfeltet i Grimsdalen, og at man her står overfor minner om en fangstbosetning.

Når det gjelder spørsmålet om hvorvidt enkelte av gravene i våre fjellstrøk kan være minner etter fast gårdsbosetning, så er det klart at en del graver kan ha en slik forklaring. Således har vi flere lokaliteter hvor det i dag er ubebodd eller bare setrer, men hvor gravfunn og lokalitetsnavn tyder på at det i oldtiden kan ha vært gårder på stedet (Hougen, 1947, s. 264 ff). Dette gjelder imidlertid vesentlig de lavere fjellstrøk eller fjelldaler hvor forholdene fra naturens side har ligget tilrette for gårdsbruk.

Bjørn Hougen ser imidlertid ikke bort fra at også flere av våre typiske fjellgraver kan være minner etter fast gårdsbosetning. Dette begrunner han med at en del av disse gravene har et så sterkt innslag av redskaper at man helst vil tenke på årsbosetning (Hougen, 1947, s. 268 og 294). Dette gjelder blant annet det nevnte merovingertidsfunnet fra Dølisetra i Folldal, som Hougen til tross for at det stammer fra en øde fjelltrakt i 1100 m. høyde, helst vil tolke som minne om gårdsbosetning (Hougen, 1947, s. 289).

Et annet eksempel er funnet fra *Griningsdalen* i Vågå, hvor det i en grusrygg ved foten av Griningsdalskampen, i 1050 m høyde, er gjort et gravfunn, hvor det i tillegg til rikholdig fangstutstyr blant annet er funnet en oval bronsespenne og en sigd av jern. (Fig. 5).

Forekomsten av en sigd i dette funnet og et par andre fjellfunn vekker uvilkårlig assosiasjoner med jordbruk. Riktignok forbinder man helst sigden med åkerbruk, og det kan man vanskelig tenke seg i over 1000 m høyde, men den kan også ha gjort tjeneste som lauvkniv. Noe sikkert indisium for jordbruk er imidlertid heller ikke en sigd, for selv en fangstbefolkning ville ha god bruk for et slikt redskap blant annet til skjæring av smågress til fottøy, sengeleier etc.

Det sier seg selv at for både de funnene som her er nevnt og for en rekke andre funn fra fjellvidda, har forholdene for gårdsbruk vært de dårligst tenkelige. På de fleste av disse stedene ville for det første kornavl vært utelukket på grunn av høyden over havet og for det andre er vintrene lengre og kaldere i fjellet enn i dalene, noe som ville bety en uforholdsmessig lang inneforing av dyrene. Dersom jordbruk var det sentrale ville derfor folk neppe slå seg ned i fjellet, og dersom jakt og fangst var hovednæringen, ville det av grunner som før nevnt ikke være gunstig å bosette seg med husdyr i fjellet.

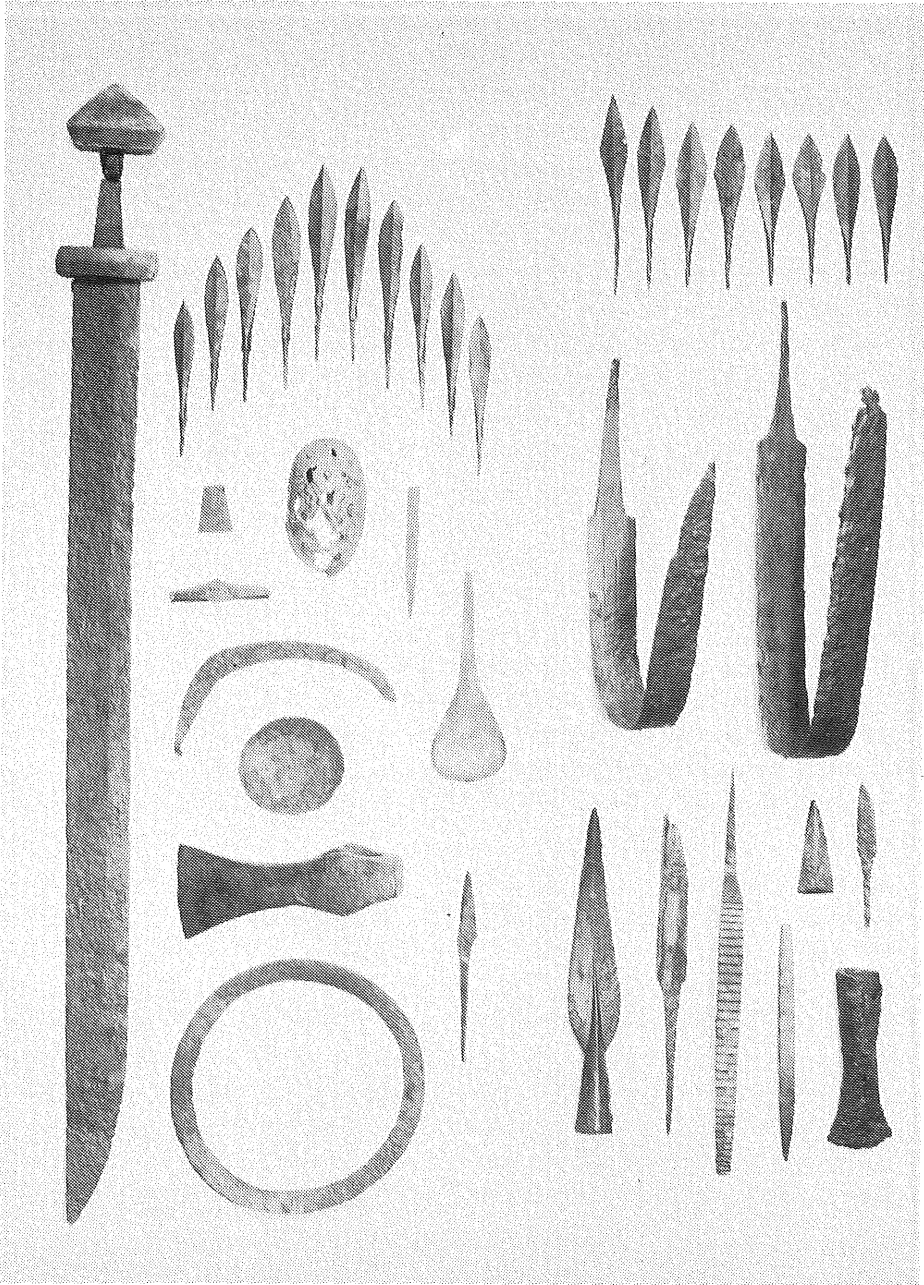

Fig. 5. Gravfunn fra Giningsdalen i Vågå.

Det er imidlertid en annen faktor som kan ha vært en medvirkende årsak til helårsbosetning i fjelltrakter, og det er jernblestringen. Vi har da også sikre belegg for forhistorisk bosetning i fjellstrøk hvor jernvinne må ha vært utslagsgivende for bosetningen. Det kan være tilstrekkelig å minne om fjellbygda Møsstrand i Telemark, hvor Irmelin Martens har foretatt omfattende undersøkelser som synes å godtgjøre at bosetningen går tilbake til folkevandringstiden, og at jernvinna må ha hatt en sentral plass i ervervet. Meget tyder på at det her har vært en kombinasjon mellom gårdsbruk og jernvinne, selv om nåværende gårdsbebyggelse ikke går lenger tilbake enn til 17. århundre.

Forøvrig har vi såvel gjennom navnedannelser, som forekomster av jernvinneplasser i relativ nærhet flere antydninger om en sammenheng mellom fjellgraver og jernblestring (Hougen, 1947, s. 268 ff.) men bare fremtidige undersøkelser kan bringe nærmere klarhet på dette område.

Et av argumentene for en sammenheng mellom fjellgraver og jernvinne er forekomsten av smedverktøy i disse gravene. Således er man kommet til at 1/3 av alle fjellfunn inneholder smedverktøy. (Hougen, 1947 s. 264.) Imidlertid er det vesentlig på bakgrunn av forekomsten av jernfiler i gravene at man er kommet frem til dette høye tall og konklusjonen må derfor bli høyst usikker. At filen var et uunnværlig redskap for smeden er sikkert nok, men også andre håndtverkere, ja til og med bønder og fangstfolk hadde god bruk for den til å kvesse eggredskaper og våpen. Bare i ett tilfelle er et desidert smedredskap funnet i en fjellgrav, nemlig i et funn fra Haglebuvannet i fjellet ovenfor Eggedal, hvor det foreligger en smedtang.

Gravutstyret gir med andre ord få sikre holdepunkter for å postulere en relasjon mellom fjellgraver og jernvinne, men at det likevel tildels må være en sammenheng synes naturlig. Men om det er en slik sammenheng, så betyr ikke dette nødvendigvis at jernblestringen utelukkende har vært kombinert med gårdsbruk. Også fangstfolk kan teoretisk ha drevet jernblestring som tilleggsnæring.

Det er også blitt antydnet en annen mulig bakgrunn for enkelte av fjellgravene. Således har man pekt på det faktum at en rekke graver synes å ligge ved eldgamle veidrag og fjelloverganger, slik at man ikke helt kan utelukke muligheten for at seletuenes (fjellstuenes forløpere) kan gå tilbake til jernalderen, og at gravene kan representere bosetning i den forbindelse (Hougen, 1947, s. 290).

Det faktum at graver undertiden forekommer langs samme veitrakk med bare få km mellomrom, gjør imidlertid ikke denne tanken overbevisende.

Har imidlertid grupper av mennesker hatt sitt virke og bodd i fjellene, er det ikke mer enn naturlig at bostedene, og følgelig også gravene, har ligget langs de eksisterende veifar. Veiforbindelsen bygdene i mellom i oldtiden later i stor grad

til å ha gått over fjellene hvor det var lettere fremkommelig enn i dalene, hvor skogen stengte. Sett på denne bakgrunn har selv graver som i dag ligger langt inne i fjellødet ikke ligget så avsides i gammel tid.

Konklusjonen på disse betraktninger må bli at selv om en del av våre graver i fjellstrøk kan være minner om seterdrift, gårdsbosetning eller jernvinne, så er det stadig en rekke tilfelle som ikke med rimelig grunn kan forklares ut fra disse forutsetninger, og hvor jakt og fangst synes å være den eneste logiske forklaring. Det er med andre ord meget som kunne tyde på at det fremdeles i jernalderen har eksistert befolkningsgrupper hvor veidingen har vært hovederhvervet eller eneste erverv.

Dersom så har vært tilfelle skulle man forvente at våre eldste skriftlige kilder ville inneholde antydninger om eksistensen av slike befolkningsgrupper. Det må imidlertid innrømmes at disse gir ytterst få og svært vage holdepunkter.

Av en viss interesse i denne forbindelse er imidlertid Andreas M. Hansens gamle hypotese om et veidefolk som blant annet skal ha hatt tilhold i sydnorske skogs- og fjellstrøk gjennom hele den forhistoriske tid og som blant annet har gitt seg tilkjenne gjennom hyppige navnesammensetninger med *finn* (Hansen, 1907, s. 75–83). Nylig har denne hypotese fått tilslutning fra historikeren Jørn Sandnes (Sandnes, 1973, s. 113–137) i en kommentar til språkforskeren Knut Bergslands artikkel «Om middelalderens finnmarker» (Bergsland, 1970, s. 365–409).

På grunnlag av språklige indikasjoner og enkelte litterære kilder antyder Bergsland muligheten av at samekulturens utbredelse mot syd faller tidligere enn tradisjonelt antatt, nemlig at samene så sent som på 1500- 1600-tallet trengte sydover fra Lierne i Nord Trøndelag og etter hvert helt sydover til Meråker/Rørosfjellene og tilgrensende strøk av Jemtland og Härjedalen.

Bergsland antyder at samenes fremrykning mot syd kan ha skjedd allerede i forhistorisk tid. Han påpeker blant annet at mellom Frostatingets- og Eidsivatingets rettsområder lå i høymiddelalderen det store Dovrefjellet og skogstrakene lenger øst som svære luker, og om øvre Østerdalen antyder han at før 1211 kan dette vidstrakte og dunkle grenseområde muligens ha vært ensbetydende med de *finnmerker* som omtales i Borgartingsloven (Bergsland, 1970, s. 370–371). I disse strøk antar Bergsland at samer eller finner kan ha hatt sine bruksområder. Han viser til eldgamle navnesammensetninger med *finn* flere steder i Syd-Norge og minner blant annet om *Svåse Finnekonge* som forfatteren av *Ågrip* lot komme til Harald Hårfagre på kongsgården Tofte på Dovre.

Jørn Sandnes stiller seg meget kritisk til Bergslands slutninger. Han påpeker den kjensgjerning at *finnar* mange steder nevnes i sagaene i en slik kontekst at de må ha holdt til også på steder utenfor det historisk kjente utbredelsesområde for samer. Han stiller imidlertid spørsmålet om hva *finnar* i disse tilfelle står for.

Med hensyn til de utallige navnedannelser på *Finn* antar han at disse helst må

ha en tilknytning til folkenavnet *Finnar* i en eller annen betydning, og i likhet med Andreas M. Hansen er han mest tilbøyelig til å anta at de gamle navn på *Finn* går tilbake på *finnar* i betydningen «fremmed veidefolk». Han tenker seg da helst at dette er rester av førgermanske veidefolk, små isolerte grupper som har holdt seg langs kysten og i utkanten av de nye bondebygdene. De har stort sett levd videre av veiding, fangst og fiske uten å bli assimilert av bondesamfunnet, kanskje til bortimot kristen tid noen steder. Noen av dem har kanskje etter hvert ryddet og bygd gårder. *Finnar* har bøndene kalt dem. Sandnes antyder videre at «som minner om et slikt førgermansk restfolk i det senere Norge, kunne en da også oppfatte de sagn- eller eventyrmessige fortellinger i sagaene om *Svåse* finnekonge og andre finner i sør» (Sandnes, 1973, s. 113–137).

Vi skal ikke her ta noen som helst stilling til spørsmålet om samekulturens eldste utbredelse mot syd, men hypotesen om de *finnar* som stedsnavn, sagn og sagatradisjon forteller om, vekker uvilkårlig en viss interesse dersom man ser den i lys av den tolkning som ovenfor er antydning for en rekke av våre fjellgravers vedkommende. Dette moment har tidligere ikke vært trukket inn og Sandnes later til å se gravene i våre fjellstrøk på bakgrunn av den tradisjonelle arkeologiske tolkning at de må være minner etter stølsdrift, jernvinne og ekspansiv gårdsbosetning (Sandnes, 1.c. s. 128–129).

Men dersom vi tar fjellgravene med i betraktningen er det liten grunn til å velge en så «dramatisk» tolkning som at det kan være tale om rester etter en «urbefolkning» eller et førgermansk veidefolk. Gravene er som kjent «sydskan-dinaviske» både i anlegg og oldsaksinnhold, og det er lite grunnlag for å trekke inn etniske forskjeller. Men dette forhindrer ikke at vi kan stå overfor grupper av folk som har hatt et annet ervervsgrunnlag enn bondekulturen.

Ved et par anledninger, har jeg antydning den mulighet at det helt fra jordbrukets eldste tid her i landet og muligens gjennom hele vår forhistorie har eksistert 2 ervervsgrupper, hvor enten veiding eller jordbruk har vært hoveder-vervet eller eneste erverv. (Skjølvold, 1969 og 1977). Når fangstkulturen har kunnet overleve etter at jordbrukskulturen ble introdusert, så har jeg antydning at dette kan skyldes at en vareutveksling eller «fjernhandel», om man kan bruke et slikt uttrykk, har skapt et behov for fangstprodukter som bondekulturen ikke har kunnet dekke ved «deltidsfangst». Dette kan ha lagt grunnlaget for fortsatte livsbetingelser for et spesialisert og profesjonelt fangsterverv. Og i stedet for å avta er det grunn til å tro at behovet for fangstprodukter har vokset med bondekulturens ekspansjon og stabilisering, fordi «handelen» med utenverdenen stadig har øket etter hvert som metallkulturen trengte inn. For grunnlaget for bronsealderens og senere jernalderens «handel» har for vårt lands vedkommende neppe vært byttedmidler fra landbruket, men produkter fra de rike og varierte fangstressurser som vår spesielle natur frembød.

Dersom det har bestått en slik ervervsdualisme, har denne ikke forutsatt forskjellige etniske grupperinger, selv om det er tenkelig og også sannsynlig at det i bondekulturens eldste tid var de gamle veidefolkene som førte det spesialiserte fangsterverv videre. Men siden det muligens har bestått et økonomisk samspill mellom bønder og fangstfolk ville dette ha ført til nære relasjoner mellom disse to grupperinger, og derfor må man rekne med at fangstkulturen etter hvert har mottatt en rekke kulturlån fra bondekulturen, og at det må ha foregått en gradvis etnisk blandingsprosess.

I en slik situasjon er det ikke noe til hinder for at bønder og fangstfolk tildels kan ha eksistert nærmest side om side. I vårt arkeologiske materiale har vi da også visse antydninger om at dette har forekommet. Således har vi som kjent fra selve bygdene de såkalte «jaktfunn» fra folkevandringstid og meroveringertid. Dette er en funngruppe som skiller seg ut fra øvrige gravfunn ved at all slags veideredskap dominerer gravutstyret, og først og fremst pilespisser, lette kastespyd og lystergafler. (Fig. 6). Bjørn Hougen nevner 20 slike funn som alle kommer fra fjell- og dalbygder, og han ser disse funnene som minner etter folk som hadde veiding som hovederverv og som arbeidet med pelshandel for eksportmarkedet (Hougen, 1947, s. 236).

På bakgrunn av de refleksjoner som her er fremkommet, er det fristende å antyde at en rekke av våre fjellgraver, såvel som andre graver i utkanten av bondekulturens bosetningsområder, langs kysten, i skogsområdene og langs sjøer og vann i innlandet, kan være minner etter en fangstbosetning.

Hvor langt tilbake i tiden den mer stasjonære bosetning i fjellet kan gå, er det foreløpig vanskelig å ha noen sikker formening om. Gravfunnene er foreløpig våre eldste indisier, og disse går som kjent ikke med sikkerhet lengre tilbake enn til overgangen folkevandringstid/merovingertid. Foreløpig tør vi ikke feste tiltro til den nevnte datering til førromersk jernalder av en gravrøys i fjellet mellom Mysusetter og Rondvassbu, men utenkelig er det vel ikke at den kan være så gammel. Arkeologien byr heldigvis fortsatt på overraskelser.*

Ovenstående artikkel ble gitt som prøveforelestning (selvvalgt emne) for den filosofiske doktorgrad 1. februar 1979.

* Etter at denne artikkelen ble skrevet har forfatteren gjort et branngravfunn i traktene ved Lille Sølensjøen i Rendalsfjellene, inneholdende blant annet en krumkniv av jern som sannsynliggjør en datering til eldre romertid. Dette gravfunnet føyer en ny dimensjon til miljøet bak jernaldersgravene i våre fjellstrøk.

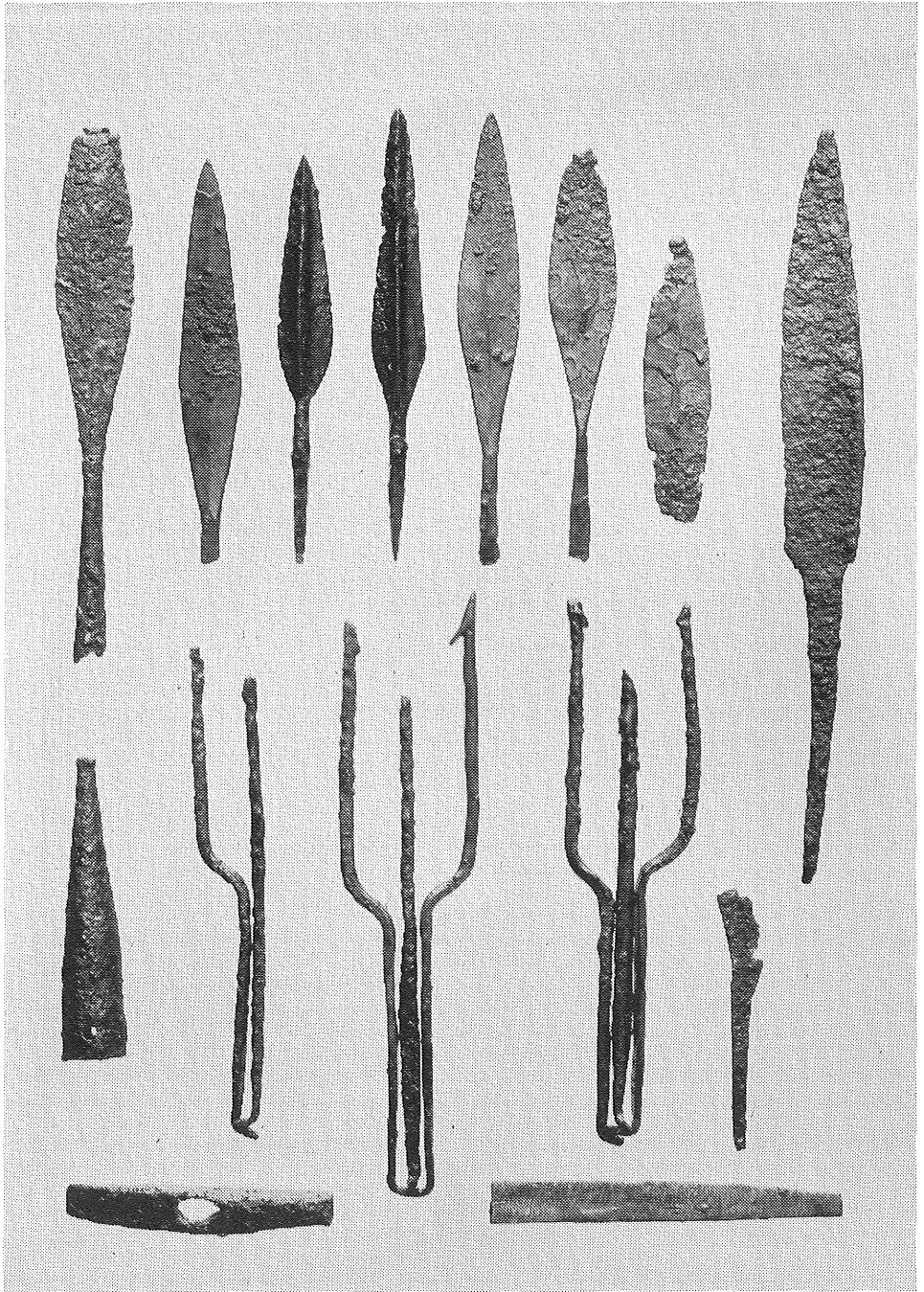

Fig. 6. Fangstgravfunn fra dalbygdens folkevandringstid.

Summary

Almost fifty barrows and burial cairns, to all appearances of Iron Age date, have been found in localities scattered throughout the mountain regions of southern Norway. (By mountain regions we here mean localities lying higher up than present-day habitations, at a height of from 700 to 1100 m above sea-level.) Some of these graves lie on their own, others in small groups varying from 2–3 to as many as 7–8 burials, and the size varies from diameters of only 3–4 m to 6–8 m. As the height is most often extremely modest, it must be obvious that these graves are usually very difficult to catch sight of, especially as most of them are completely overgrown with moss and heather.

Many of these burials lie in outfarm districts, a fact which has led many to believe that the people buried here must have died while at the outfarm with their stock. Another possibility is that some of these graves may represent permanent farming settlements, which became outfarms during a later period. One of the principal advocates of this theory is Bjørn Hougen, who puts his case very lucidly in his thesis «Fra seter til gård», 1947.

The present author questions this interpretation of the background of the Iron Age graves in the mountains of southern Norway, and asks whether it is not more likely that any of them may represent people whose only – or at least main – livelihood was hunting and trapping, and who did not engage in agriculture or stock-keeping.

The author's arguments against the outfarm theory include the observation that it seems rather unlikely that people belonging to an established farming culture would bury their dead far away from the homestead.

The reason why so many of these burials have been discovered in outfarm districts may well be that they are normally so difficult to catch sight of; these are the districts where people lived and worked for a considerable length of time, and they knew every detail of the landscape there. Moreover, the tremendous growth of mountain outfarming during the seventeenth and eighteenth centuries led to the establishment of outfarms in most of the suitable mountain districts, so it is no wonder that the majority of the mountain graves lie in the vicinity of outfarms worked in fairly recent times.

Among the arguments cited by the author, the following should also be noted: most of the graves would seem to be associated with ancient hunting settlements, intended particularly for the wild reindeer hunt. When we bear in mind that, according to ancient tradition, the wild reindeer shies away from those mountains of which grazing cattle were taking possession, our graves would seem to suit the outfarm theory very badly.

The author assumes that the fact that there was still a basis for livelihood for a professional hunting population as late as during the Iron Age means that there

was a great and unsatisfied demand for hunting produce, which could not be met by the occasional, ancillary hunting and trapping carried out by the members of the farming culture.

Litteratur

- Ab., 1981: Aarsberetning fra Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring.
- Barth, Edvard, 1977: Rondane.
- Bergsland, Knut, 1970: Om middelalderens finnmarker, *Historisk Tidsskrift*, Bd. 49, s. 365–409.
- Brøgger, A.W., 1925: Det norske folk i oldtiden.
- Engelstad, Eivind S., 1930: Hedenskap og kristendom, Universitetets Oldsaksamlings årbok, 1929, Oslo, 1930.
- Hansen, Andreas M., 1907: Oldtidens Nordmænd. Opphav og Bosætning.
- Hougen, Bjørn, 1947: Fra seter til gård.
- Lee, Richard B., 1972: What hunters do for a living, *Man the Hunter*.
- Lillevold, Eyvind, 1946: *Trysilboka*, Bd. 2.
- Olafsen, O., 1909: Om eiendomsretten til Hardangervidda. Trykt som manuskript efter offentlig foranstaltning, Kristiania 1909.
- Petersen, Th., 1935: Opdals oldtidsminner. Særtrykk av Opdals historie.
- Sandnes, Jørn 1973: Om samenes utbredelse mot sør i eldre tid, *Historisk Tidsskrift*, Bd. 52, s. 113–137.
- Skjølsvold, Arne, 1977: Slettabøboplassen. Et bidrag til diskusjonen om forholdet mellom fangst- og bondesamfunnet i yngre steinalder og bronsealder.

Norsk Arkeologisk Selskap

*Årsberetning 21/11-1978 – 21/11-1979
og regnskap pr. 31/10-1978*

Generalforsamling ble holdt 22. november 1978 i Etnografisk Museums foredragssal, Oslo.

Til stede var ca. 120 medlemmer.

Spesielt innbudte var: Ekspedisjonssjef i Miljøverndepartementet Hans Chr. Bugge og frue, Ekspedisjonssjef i Kirke- og undervisningsdepartementet Enevald Skadsem og frue, Direktør i Norges alment vitenskapelige forskningsråd Anders Omholt og frue, Direktør i Norsk Kulturråd Åsmund Oftedal og frue, Professor Hallstein Myklebost og frue, Cand. philol. Olaf T. Engvig. (Av disse hadde ekspedisjonssjef Skadsem og direktør Oftedal, begge med fruer, ikke anledning til å komme.)

Preses Arne I. Hoem, ønsket velkommen. Aftenens foredragsholder, museumsinspektør Knud Krogh, København, var dessverre blitt syk. Førstekonservator Charlotte Blindheim hadde med få timers varsel overtatt og ble hjertelig hyldet.

Ingen hadde noe å bemerke til innkallelsen, og til å undertegne protokollen ble oppnevnt Ruth Sander og Richard Fuglesang. Regnskap pr. 31/10-78 og revisjonsberetningen ble lest av henholdsvis sekretæren, Berit Didriksen, og revisor, Kr. A. Arnesen. Preses meddelte at man vil omplassere fondsmidlene for å få høyere renteinntekt. Regnskapet ble godkjent uten ytterligere bemerkninger.

Preses leste årsberetningen, som også ble godkjent.

Styremedlemmer på valg var Erling Johansen og Peder Nordby. Peder Nordby ønsket ikke gjenvalg, og Laila Drage rykket opp. Varamenn på valg var Rolf Eckhoff og Tor Moursund. Tor Moursund ønsket ikke gjenvalg. Erling Johansen og Rolf Eckhoff ble gjenvalgt, og som nye varamenn ble valgt Henry F. Tschudi, Oslo, og Tore Fossum, Elverum.

Det vil ikke bli noen kontingentforhøyelse fra 1/1-79; men forslag om en tilleggskontingent på *kr. 20,-*, som skal være jubileumsgave til Oldsaksamlingens 150-års-jubileum. Ordet ble så gitt til Richard Fuglesang, som orienterte om sitt arbeide med å samle penger til en slik gave. Han håpet å komme opp til *kr. 500.000,-*. Arne I. Hoem takket Richard Fuglesang for hans store interesse og aktive støtte til norsk arkeologisk arbeide.

Han takket også styret for godt samarbeide i året som var til ende, og til slutt ble Berit Didriksen takket hjertelig for sin innsats som Selskapets sekretær i 12 år. Under applaus fra medlemmene ble hun overrakt et fat med motiver fra York-utgravningene. Charlotte Blindheim fikk så ordet, og med utgangspunkt i Kaupangmaterialets rike vestlige import fortalte hun om vikingene. Var de pirater eller handelsmenn? Hun ble takket med hjertelige ord av Sverre Marstrander.

Aftenen ble avsluttet med selskapeleg samvær i Oldsaksamlingens lokaler, hvor Richard Fuglesang takket for maten.

Den 31. januar kl. 19.30 hadde Det Norske Geografiske Selskab og Norsk Arkeologisk Selskap møte i Universitetets Aula med cand. philol. Olaf T. Engvig som foredragsholder. Emnet var: «På vikingferd til York». Hans Majestet Kong Olav var til stede.

16.–20. juni: Ekskursjon til Jämtland og Härjedalen med 58 deltakere.

Antikvarie Gert Magnusson fra Stockholm og vår generalsekretær, professor dr. Sverre Marstrander var faglige ledere. Søndag 9. september hadde Selskapet befarung av fortidsminner i Oslo by med førstekonservator Irmelin Martens som guide.

Viking 1978 ble i år trykket av S. og Jul. Sørensen Trykkerier A/S og forelå ferdig i april måned. Til Viking 1979 har Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd bevilget kr. 20.000,-.

Reisestipend for 1979 ble utlyst i september og tildelt Tom Bloch Nakkerud, Oslo.

Det har i år vært holdt 4 styremøter og styret har hatt følgende sammensetning:

Preses:	Direktør Arne I. Hoem, Oslo
Generalsekretær:	Professor dr. Sverre Marstrander, Oslo
Visepreses:	Fru Cecilie Mathiesen, Oslo
Styremedlemmer:	Sivilingeniør Johan Bakken, Skien Adjunkt Laila Drage, Oslo Statsstipendiat dr. Erling Johansen, Fredrikstad
Suppleanter:	Disponent Rolf Eckhoff, Oslo Disponent Harald Meltzer, Oslo Kaptein Henry F. Tschudi, Oslo Førstekonservator Tore Fossum, Elverum
Sekretær:	Tove Jørgensen
Redaksjonssekretær:	Førstekonservator Arne Skjølvold, Oslo
Revisor:	Høyesterettsadvokat Kr. A. Arnesen, Oslo Medlemstall 1150

Jämtland og Härjedalen 16.–20. juni 1979

Ekskursjonen startet fra Historisk Museum, Oslo, lørdag 16. juni kl. 8 i 2 busser. Turen gikk via Kongsvinger inn i Sverige med ankomst Mora før lunsj.

Etter lunsj på Mora Hotel besøkte vi Zornmuseet, Zorngården og Mora Kirke. Om aftenen holdt professor Sverre Marstrander et foredrag om Jämtland og Härjedalen. Den svenske arkeolog Gert Magnusson ble så presentert for turdeltakerne. Han fulgte oss i 3 dager og ga oss en livfull og interessant innføring i Jämtland og Härjedalens forhistorie og middelalder.

Søndag morgen startet vi kl. 8 og kjørte mil etter mil gjennom furuskog, som er karakteristisk for Härjedalen. Undervegs orienterte Gert Magnusson om samfunnsforhold og bosetningshistorie i eldre og nyere tid. Bare i ett len er det gjort 4000 boplassfunn fra steinalderens fangstkultur. Senere ble det svedjebruk og jernvinne.

På Remmet like nord for Sveg stanset vi ved en blesterovn datert siste halvdel av 1600-årene, og fikk en orientering. Det er funnet mange blesterovner i området her, og jernet var av god kvalitet.

Et stykke kjørte vi på pilgrimsvegen til Nidaros.

I vestre Härjedalen er det gjort mange gravfunn og boplassfunn av norsk type, og i Vikarsjömiljøet finnes ca. 100 meget velbevarte boplasser.

Ved Hedeviden by stanset vi og så på noen skogsgraver. (Fangstfolk? – Handelsfolk?)

I Vemdalen besøkte vi en 1700-talls kirke med et eiendommelig interiør og kirkegård. Etter lunsj på Vemdalsskalet dro vi opp på Vemdalsfjellet – Storhog-na fjellby – med en praktfull utsikt. Vi kjørte så ned til Klövsjö by, en isolert bondeby (grend) omgitt av uendelige skogvidder – og stoppet ved den gamle Tomtangården, hvor Magnusson fortalte om forholdene i en slik fjellbygd.

Gjennom trakter med velholdte gamle setergreider kom vi til Oviken ved Storsjöen, hvor vi fikk se rester av blesterovner for utvinning av sjømalm. En ferge over Storsjöen bragte oss nesten til Östersund.

Middag på Stadskällaren og overnatting på Hotel Winn. Mandag tok vi en rundtur på Frösön, hvor vi bl.a. så Jämtlands eneste kjente runestein, Jämtamotet (gammelt tingsted og markedsplass) og i det hele tatt et tett arkeologisk område. Da vi hadde passert Frösö kirke, orienterte Harald Meltzer om Frösö skanse og krigshandlingene i Jämtland mellom Sverige og Norge fra kong Sverre til Karl XII.

Ferge over Rödösundet.

På gården Sund, ryddet allerede i vikingtid, ble det på 1300-tallet anlagt en ridderborg med vollgrav og ytre forsvarsverker, Tibrandsholm. Borgen ble senere kjøpt og revet av bøndene på stedet. På stranden i nærheten ligger 3 gravhauger nedenfor en marin terrasse. Etter en kjøretur gjennom det vakre Jämtlandske

kulturlandskapet, der «dyrket mark klinger ut i skog», kom vi til Birka folkehøyskole (oppkalt etter Birka i Mälaren), som ligger ved Röstahammaren, Jämtlands merkeligste gravfelt fra vikingtid. Undersøkelse av gravene har gitt rike funn. I Länsmuseumet i Östersund orienterte museets bestyrer om den nymonterte arkeologiske avdelingen før vi gikk rundt i museet. Lunsj på Restaurant Hov, som lå på museets område. Så kjørte vi ut til Glösabäcken, det største helleristningsfeltet i Jämtland med ristninger på et glattslipt berg i en brusende bekk. Der var store reinsdyrflokker, en merkelig nettfigur og en enkelt menneskefigur.

Videre gikk turen til Svedäng, et velbevart ødegårdsanlegg fra middelalderen. Magnusson ga en interessant orientering om de undersøkelsene som er gjort, og om planene for det videre arbeidet.

Ved Ufredsskansen ved nordenden av Storsjön tok vi vegen syddover igjen. Middag og overnatting i Östersund. Under middagen fikk de svenske arkeologene og Gert Magnusson takk og gaver.

Tirsdag dro vi først til Brunflo Kastal, 1600-talls kirke med barokke dekorasjoner og et frittstående klokketårn fra middelalderen som også tjente som forsvarstårn. Ikke langt fra «Kastalen» fant man den berømte Brunflospennen. På samme område var noen arkeologer i arbeid med gravfeltet og hadde dagen før funnet rester av en kam.

Gjennom kulturlandskapene Lorkne og Näs kom vi til Hackaas kirke. Den nåværende kirken er fra 1100-tallet. Her er anlagt en kultursti som passerer alle kulturminner i området: kirken med stupul, kirkestallene, rettersted, brygge med kirkebåter i naust, og pilgrimsvegen fra Bottenviken til Nidaros.

Lunsj på Vemdalskalet.

I Lillhärdal besøkte vi Högen, en av de få bevarte gårdene av Norrlandsk type. Under besøk i Särna kirke ga Harald Meltzer en orientering om Hannibalsfeiden og de forholdene som førte til den.

Middag og overnatting i Idre. Under middagen hyldet preses Norgesvennen konsul Ragnar Ohlson, Östersund, som p.g.a. sykdom ikke kunne være med. Vi fikk besøk av turistsjefen i Jämtland som holdt en humørfylt tale. Arne Bakken takket på deltakernes vegne for en hyggelig og interessant tur.

Onsdag gikk turen hjem til Norge over Drevsjø. Under lunsjen på Elverum takket preses, Arne I. Hoem, deltakerne for hyggelig samvær og ønsket vel møtt til neste tur. På Norsk Skogbruksmuseum, Elverum, ble vi tatt imot av bestyrer Tore Fossum; som orienterte om museet. Etter å ha besøkt dette moderne og omfattende museum, kjørte vi tilbake til Oslo. Turen hadde 58 deltakere.

Søndagstur 9/9-1979
Fortidsminner i Oslo by

Turens guide var førstekonservator Irmelin Martens, da Sverre Marstrander hadde sykdomsforfall. I Kjemisk Institutt, Blindern, fikk vi en interessant innføring i helleristningene fra bronsealderen og Oldsaksamlingens utstilling i forbindelse med jubileet. Turen gikk videre til gravfeltet rundt Berg gård, med inngående forklaring om gravhauger, historikk og stedsnavn. Buss til Pan Restaurant, hvor vi hadde kaffepause.

Vi fortsatte til gravfeltet på Ekebergsletten, Oslos største samling av fornminner. I strålende sol hadde vi stopp på tre forskjellige steder. Lærerik orientering om skipssetning og skålgroper fra jernalderen. Siste post på programmet var Lille Langerud, hvor oldtidsveien går gjennom gravfeltet.

Irmelin Martens ledet turen på en udmerket måte, og preses Arne I. Hoem takket henne hjertelig. Timeplanen holdt akkurat, og turen var fulltegnet.

Norsk arkeologisk selskap – regnskap pr. 31/10–1978

Utgifter:

Administrasjon (inkl. red.)	Kr.	32.951,-
Diverse utgifter	»	1.988,-
Betalt vedr. Viking 1976	»	33.737,-
Betalt vedr. Viking 1977	»	52.409,-
Balanse 1/11-77 – 31/10-78	»	78.418,-

Kr. 199.503,-

Inntekter:

Kontingenter	Kr.	70.302,-
Salg	»	29.416,-
Bidrag fra Norsk Kulturfond	»	19.000,-
Bidrag fra N.A.V.F. til Viking 1976	»	40.000,-
Bidrag fra N.A.V.F. til Viking 1977	»	16.000,-
Annonser i Viking 1977	»	24.500,-
Renter	»	285,-

Kr. 199.503,-

Aktiva:

Kasse	Kr.	1.649,-
Postgiro	»	35.688,-
Bankinnskudd i D.n.C.	»	55.991,-

Kr. 93.328,-

Passiva:

N.A.V.F. Bidrag til Viking 1978	Kr.	18.000,-
Reisestipendiefond	»	11.515,-
Balanse 1/11-77–31/10-78	78.418,-	
– underskudd pr. 31/10-77	14.605,-	

63.813,-

som fordeles:

Foreløpig avsatt til Viking 1978	»	50.000,-
Til disposisjon	»	13.813,-

Kr. 93.328,-

Oslo, 31. oktober 1978

Norsk Arkeologisk selskaps fond – regnskap pr. 31/10-1978

<i>Utgifter:</i>	<i>Inntekter:</i>
Forvaltningsgebyr Kr. 360,-	Renter Kr. 9.602,-
300,- til utgravningene	
York » 2.994,-	
Fondsøkning	
1/11-77 – 31-10-78 » 6.248,-	
Kr. 9.602,-	Kr. 9.602,-

<i>Aktiva:</i>	<i>Passiva:</i>
Anteobligasjoner, 1. prioritert ... Kr. 98.650,-	Fond pr. 1/11-1977 Kr. 124.414,-
Bankinnskudd i D.n.C. » 32.012,-	Fondsøkning 1/11-77-31/10-78 ... » 6.248,-
Kr. 130.662,-	Kr. 130.662,-

Oslo, 31. oktober 1978.

REVISJONSBERETNING

Jeg har revidert selskapets regnskap for perioden 1/11 1977 til 31/10 1978.

Takket være ekstraordinære bidrag, økede annonseinntekter og en stramme-
re utgiftskontroll, er det gjort opp med en balanse som er tilstrekkelig til å dekke
gammelt underskudd og dertil de påregnelige utgifter ved 1978 årgangen av
Viking. Det er nemlig fortsatt slik at årbokutgiftene forskyves til det efterføl-
gende år.

Regnskapet er stadig ført som kontantregnskap. Det er bilag for alle utgifts-
poster. Det foreligger ikke forfalte ubetalte regninger. Kongingenten er gått inn i
rimelig grad. Jeg har kontrollert postgiro- og bankkonti både for selskapet og for
fondet. Jeg anbefaler regnskapet godkjent.

Oslo, den 13. november 1978.

Kr. A. Arnesen

Denne årgang av Viking er utgitt med velvillig støtte fra nedennevnte firmaer:

DnC

Den norske Creditbank

CHRISTIANIA BANK OG KREDITKASSE

KREDITKASSEN

Elkem-Spigerverket a/s

ajungilak.

– det eldste navn i moderne sengeutstyr og soveposer

A.S G. R. Fuglesangs Sønner,

Chr. Krogs gt. 16, Oslo

Tschudi & Eitzen

Shipowners – Shipbrokers – Insurance

Founded 1883